

Миколаївський національний аграрний університет

Міністерство освіти і науки України

Миколаївський національний аграрний університет

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУПЧИШИНА ОЛЬГА АНАТОЛІЙВНА

УДК 338.43

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЕКОНОМІЦІ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О.А. Купчишина

Науковий керівник Шебаніна Олена В'ячеславівна, доктор економічних наук,
професор

Миколаїв – 2021

АНОТАЦІЯ

Купчишина О.А. Концепт регуляторної політики в економіці аграрного сектору. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Миколаївський національний аграрний університет. – Миколаїв, 2021.

Дисертація присвячена розвитку теоретико-методичних підходів та обґрунтуванню практичних рекомендацій щодо формулювання концептуальних положень та розробки теоретичних і практичних основ формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору. Досліджено теоретичні аспекти, принципи, етапи здійснення регуляторної політики та обґрунтувано особливості державного регулювання в аграрному секторі; систематизовано індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору.

Систематизовано основні етапи формування державної регуляторної політики України через поєднання з основними етапами регуляторної політики в країнах ОЕСР. Доведено, що сучасний етап розвитку, створює передумови для формування smartregulation, тобто створення середовища здатного розумно підтримувати різні види підприємницької діяльності, а не створювати додаткові бар’єри.

Встановлено, що ефективний державний аграрний протекціонізм повинен бути комплексною системною програмою, на основі якої держава регулює стійкість аграрного сектору. Тобто на основі системи нормативно-правових актів та організаційно-економічних механізмів державні органи повинні на інноваційній основі формувати сприятливі умови для розвитку аграрного сектору.

Визначено, що в основу формування ефективної регуляторної політики в аграрному секторі необхідно закласти, насамперед, механізм державного регулювання цін і доходів національних агротоваровиробників.

Проаналізовано рівень розвитку та ефективність виробництва в аграрному секторі України; здійснено моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі та обґрунтувати вплив державної регуляторної політики на функціонування підприємницьких структур аграрного сектору.

За рейтингом Doing Business (субіндекс «Оподаткування») встановлено постійне зниження податкового навантаження на підприємства в Україні за період наявності даних (з 2006 р.). Знижується як загальне податкове навантаження, так й оподаткування заробітної плати. Найбільшого прогресу у регуляторній податковій сфері досягнуто за показником витрат часу на оподаткування – якщо на 2006 р. підготовка й подання податкової звітності вимагали 2085 годин на рік, то на 2020 р. витрати часу становили лише 328 годин, тобто скоротилися більш ніж у 6 разів, що засвідчує успіх процесу дерегуляції у сфері оподаткування за 2006-2020 рр.

Обґрунтовано концептуально-стратегічні засади трансформації регуляторної політики; визначено напрями державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору; сформовано організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору.

Проведено аналіз зв'язку між показниками витрат та результатів аграрної політики. Розраховано коефіцієнти кореляції між витратами державної аграрної політики та результатами аграрного виробництва, які свідчать, що заходи аграрної політики в Україні призводять до протилежних результатів: при зменшенні бюджетних витрат аграрної політики показники аграрного виробництва зростають. Дані аналізу свідчать, що усі показники витрат аграрної політики демонструють слабкий або від'ємний зв'язок з результатами аграрного виробництва.

Найщільніший від'ємний зв'язок з результатами діяльності аграрного сектору демонструє такий показники витрат аграрної політики як частка витрат на підтримку сільського господарства (у % від витрат зведеного бюджету) – коефіцієнти кореляції з показниками результатів аграрного виробництва коливаються від -0,86 до -0,77. Це є найбільш яскравий приклад

зворотного впливу підтримки аграрного виробництва урядом – чим більшою є підтримка, тим меншим є ефект від неї.

На основі цього сформовано концептуальну модель аналізу «витрати-результати», що базується на ідеї про позитивну залежність між витратами державної аграрної політики та результатами функціонування аграрного сектору економіки.

Визначено, що комплексний аналіз регуляторної політики повинен складатися з трьох основних блоків: аналіз витрат і результатів аграрної політики; аналіз цілей і задач бюджетних програм; аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу.

Систематизовано комплекс показників який дасть змогу відслідковувати тісноту та якість зв'язку між основними показниками витрат аграрної політики та результативністю аграрного виробництва.

Проведено детальний аналіз витрат зведеного бюджету за програмною класифікацією, тобто у розрізі бюджетних програм та досліджено витрати зведеного бюджету на підтримку сільського господарства згідно функціональної та програмної класифікації.

Це дало можливість дослідити фінансування бюджетними коштами задекларованих цілей та задач аграрної політики, їх фінансування головним розпорядником бюджетних коштів – Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Доведено, що механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинен базуватися на дуалістичній взаємодії системи державного регулювання галузі та механізму державної підтримки, на основі поєднання цих елементів формується реалістична державна інноваційна політика аграрного сектора та відповідна стратегія інноваційного розвитку. Результатом стимулюючого впливу повинні стати наступні індикативні показники: зростання частки науково-технічкої продукції в аграрному секторі; зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні

виробництва; зростання рівня рентабельності інноваційно-орієнтованих підприємств.

Для формування інтегрованої регуляторної політики нами запропоновано комплекс заходів, які враховують міжнародний досвід і спираються вже на створені в Україні, а саме: визначення спеціального механізму усунення надмірного та неефективного нормативного правового регулювання (дерегулювання); систематизація діючих нормативних правових актів, існуючих інструментів, а також впровадження новітніх передових інструментів регуляторної політики та перехід до повного циклу оцінки регулювання; публічні консультації з використанням ІТ-рішень; побудова баз і платформ даних для бізнесу, громадян, державних органів та організацій; використання підходів поведінкової економіки; кооперація причетних осіб - державних і недержавних; методична, організаційна та експертно-аналітична підтримка.

Ключові слова: регуляторна політика, державне регулювання, аграрний сектор, ефективність, індикатори оцінки, національна економіка, інноваційний розвиток, компаративні системи.

SUMMARY

Kupchyshina O. A. Concept of Regulatory Policy in the Economy of the Agricultural Sector. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Scientific Degree of Candidate of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – economics and management of the national economy. – Mykolaiv National Agrarian University. – Mykolaiv, 2021.

The thesis deals with the development of theoretical and methodological approaches and justification of practical recommendations on formulation of conceptual framework and working out theoretical and practical bases for regulatory policy agrarian sector in economy formation. Theoretical aspects, principles, stages of implementation of regulatory policy are studied and the

peculiarities of state regulation in the agricultural sector are substantiated; indicators for assessing the impact of regulatory policy on the agricultural sector economy are systematized.

The main stages of formation of the state Ukrainian regulatory policy ne by means of combination with the main stages of regulatory policy in the OECD countries are systematized. It is proved that the current stage of development creates the preconditions for the formation of smartregulation, ie the creation of an environment capable of reasonably supporting various types of business activities, rather than creating additional barriers.

It is established that effective state agrarian protectionism should be a comprehensive systemic program on the basis of which the state regulates the sustainability of the agricultural sector. That is, on the basis of a system of normative legal acts and organizational and economic mechanisms, state bodies must create favorable conditions for the development of the agricultural sector on an innovative basis.

It is determined that the mechanism of state regulation of prices and incomes of national agricultural producers should be the basis for the formation of an effective regulatory policy in the agricultural sector.

The level of development and efficiency of production in the agricultural sector of Ukraine is analyzed; the regulatory policy in the agricultural sector was monitored and the influence of the state regulatory policy on the functioning of business structures of the agricultural sector was substantiated.

According to the Doing Business rating (sub-index "Taxation"), a constant decrease in the tax burden on enterprises in Ukraine has been established for the period of data availability (since 2006). Both the general tax burden and payroll taxation are reduced. The greatest progress in the regulatory tax sphere has been achieved in terms of time spent on taxation - if in 2006 the preparation and submission of tax returns required 2,085 hours per year, in 2020 time costs were only 328 hours, ie reduced by more than 6 times, which testifies to the success of the process of deregulation in the field of taxation for 2006-2020.

Conceptual and strategic principles of regulatory policy transformation are substantiated; identified areas of state support for innovative development of the agricultural sector; the organizational and economic mechanism of the regulatory policy of the agricultural sector economy has been formed.

An analysis of the relationship between cost indicators and the results of agricultural policy. The correlation coefficients between the costs of state agricultural policy and the results of agricultural production are calculated (Fig. 3), which show that agricultural policy measures in Ukraine lead to opposite results: with a decrease in budget expenditures of agricultural policy, agricultural production increases. The analysis shows that all indicators of agricultural policy expenditures show a weak or negative relationship with the results of agricultural production.

The strongest negative relationship with the results of the agricultural sector shows such indicators of agricultural policy expenditures as the share of expenditures for agricultural support (in% of the consolidated budget expenditures) - the correlation coefficients with the indicators of agricultural production range from -0.86 to -0,77. This is the clearest example of the reverse effect of government support for agricultural production - the greater the support, the smaller the effect.

Based on this, a conceptual model of cost-benefit analysis was formed, which is based on the idea of a positive relationship between the costs of state agricultural policy and the results of the functioning of the agricultural sector of the economy.

It is determined that a comprehensive analysis of regulatory policy should consist of three main blocks: analysis of costs and results of agricultural policy; analysis of goals and objectives of budget programs; analysis of regulatory conditions for agribusiness.

A set of indicators has been systematized, which will allow tracking the closeness and quality of the relationship between the main indicators of agricultural policy expenditures and the efficiency of agricultural production.

A detailed analysis of the consolidated budget expenditures according to the

program classification, ie in terms of budget programs, and the consolidated budget expenditures for agricultural support according to the functional and program classification are investigated.

This made it possible to study the financing of the declared goals and objectives of agricultural policy with budget funds, their financing by the main administrator of budget funds - the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine.

It is proved that the mechanism of state support for innovative development of the agricultural sector should be based on the dualistic interaction of the system of state regulation of the industry and the mechanism of state support, based on a combination of these elements. The result of the stimulating impact should be the following indicative indicators: growth of the share of knowledge-intensive products in the agricultural sector, growth of the share of investments in R&D and innovative production, growth of the level of profitability of innovation-oriented enterprises.

To form an integrated regulatory policy, we have proposed a set of measures that take into account international experience and build on those already established in Ukraine, namely: the definition of a special mechanism to eliminate excessive and ineffective regulatory regulation (deregulation); systematization of existing regulations, existing instruments, as well as the introduction of the latest advanced instruments of regulatory policy and the transition to a full cycle of regulatory assessment; public consultations using IT solutions; construction of databases and data platforms for business, citizens, government agencies and organizations; use of behavioral economics approaches; cooperation of involved persons - state and non-state; methodical, organizational and expert-analytical support.

Key words: regulatory policy, government regulation, agricultural sector, efficiency, assessment indicators, national economy, innovative development, comparative systems.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1 Статті у наукових фахових виданнях України та у виданнях, які включені до міжнародних наукометрических баз

1. Купчишина О.А. Сутність та форми здійснення регуляторної політики в аграрному секторі. Глобальні та національні проблеми економіки. [Електронне наукове видання]. 2016. Випуск 14. с.190–193. –URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/222.pdf> (*Index Copernicus*)
2. Купчишина О.А. Особливості державного регулювання в аграрному секторі. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки [Збірник наукових праць]. (*Index Copernicus, Scientific Indexing Service, Scientific & Scholarly Journals Factor*). – Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2017. – Випуск 33 – С. 109–114.
3. Купчишина О.А. Сучасний стан аграрного сектору Миколаївщини як базис для формування регуляторної політики в галузі. Вісник Харківського Національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. (*Index Copernicus*). – Харків, 2017. –№3 – С. 380–389. (*Ind*
4. Купчишина О.А. Вплив державної регуляторної політики на функціонування підприємницьких структур аграрного сектору. Вісник Харківського Національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. – Харків, 2017. –№4 – С. 439–450. (*Index Copernicus*)
5. Купчишина О.А. Моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. – Миколаїв, 2018. –№3– С.33-39 (*Index Copernicus*).

6. Купчишина О.А. Реалізація регуляторної політики як важливий компонент земельних відносин в аграрному секторі. Причорноморські економічні студії: [Збірник наукових праць – Одеса, 2018. – Випуск 28(1). – С. 88 – 92.]. (*Index Copernicus*).

7. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектору України. Вісник ХНАУ №2, 2020 с.368-375 . (*Index Copernicus*). (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору України*)

1.2.Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

8. Купчишина О.А. Особливості регуляторної політики в аграрному секторі України в світлі сучасних глобальних викликів. Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Збірник наукових праць-Mykolas Romeris University, Vilnius,2018 - 556р.

9. Kupchyshyna O., Irtyshcheva I., Stroiko T. Formation of national regulatory policy in accordance with sectoral specificities - PERSPECTIVES – JOURNAL ON ECONOMIC ISSUES №2. 2020. p. 22-36 URL:<http://perspectives-ism.eu/full/p202-s022.pdf> (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів розвитку національної регуляторної політики*)

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Регуляторна політика в аграрному секторі: об'єктивна необхідність чи непотрібне втручання International Scientific Conference The modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Conference Proceedings, May 19 th, 2017. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. – p. 86-88. (*Особисто автору належить обґрунтування принципів формування регуляторної політики*)

11. Купчишина О.А. Регуляторна політика як основа розвитку національної економіки // Глобальний економічний простір: детермінанти

розвитку: матеріали II між нар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 21 жовт. 2016 р.). – Миколаїв. – С.29-30.

12. Купчишина О.А. Індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору // Сучасна національна економіка країни: проблеми, дослідження, перспективи: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 жовт. 2017 р.). Київ. 2017. С. 43-47.

13. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Підходи до оцінки впливу регуляторної політики на економіку України // International Scientific Conference Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part II, November 17th, 2017. Le Mans, France: Baltija Publishing. - р. 26-29. (*Особисто автору належить систематизація підходів до оцінки впливу регуляторної політики*).

14. Купчишина О.А. Основні моделі державного регулювання аграрного сектору в світі // Економічна політика та адміністрування у сфері регіонального розвитку України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 25-26 січн. 2018р., Миколаїв. 2018. С.19-21.

15. Купчишина О.А., Прокоф'єв Д.І. Формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики в умовах децентралізації // International Scientific Conference Economic security: state, cluster, enterprise. December 25-26th, 2020. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. - р. 32-36. (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики*).

	ЗМІСТ
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ	19
1.1 Сутність, принципи та етапи здійснення регуляторної політики	19
1.2 Особливості державного регулювання в аграрному секторі	31
1.3 Індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору	44
Висновки до першого розділу	52
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ	54
2.1 Розвиток та ефективність виробництва в аграрному секторі України	54
2.2 Моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі	61
2.3 Вплив державної регуляторної політики на функціонування аграрного сектору	88
Висновки до другого розділу	104
РОЗДІЛ 3 ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЕКОНОМІЦІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	106
3.1. Концептуально-стратегічні засади трансформації регуляторної політики	106
3.2. Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектору	123
3.3. Формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору	140
Висновки до третього розділу	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178

ВСТУП

Актуальність теми. Інструменти регулювання забезпечують досягнення цілей соціальної, економічної та екологічної політики Уряду. Протягом трьох десятиліть з часу проголошення незалежності України відбувається формування політики держави в економіці аграрного сектору. В Україні існує сильна політична воля щодо реалізації амбіційного порядку денного реформ. Якість як регуляторного середовища, так і результатів регулювання дуже залежить від розробки та реалізації комплексу політики, окремих законів, норм і правил. Крім того, державне втручання має свої витрати, які в деяких випадках можуть перевищувати очікувані вигоди. Тому досягнення інклузивного зростання, сталого розвитку аграрного сектору економіки України потребує ефективної регуляторної політики.

Теоретико–методичні аспекти формування регуляторної політики в аграрному секторі економіки досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як: О. Жулінська, В. Занфіров, І. Колупаєва, О. Крайник, В. Криленко, М. Латинін, О. Літвінов, В. Ляшенко, Н. Малышев, Н. Осадча, М. Погрібняк, Д. Стеченко, І. Червен, Г. Черевко, Г. Чередниченко, І. Чугунов, О. Шебаніна, О. Яценко.

Незважаючи на здобутки згаданих авторів, недостатньо дослідженими є теоретичні аспекти впливу регуляторної політики на ефективність функціонування аграрного сектору, потребує подальшої розробки загальний концепт трансформації регуляторної політики та формування її організаційно-економічного механізму в аграрному секторі.

Актуальність зазначених проблем зумовила вибір теми дослідження, його мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної теми Миколаївського національного аграрного університету. Напрацювання здобувача використано при роботі над темами «Формування

конкурентоспроможного і соціально-орієнтованого розвитку підприємницьких структур аграрного сектору економіки» (0116U004567), де здобувачеві належить формування методичних підходів і практичних рекомендацій щодо обґрунтування напрямів трансформації регуляторної політики в напряму підвищення конкурентоспроможності підприємницьких структур аграрного сектору.

В межах теми «Зовнішньоекономічні трансформації функціонування агропродовольчого комплексу та їх вплив на формування ефективних відносин між його суб'єктами» (0116U003580) здобувачем обґрунтовано концептуальні положення формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є формулювання концептуальних положень та розробка теоретичних і практичних основ формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- визначити сутність, принципи, етапи здійснення регуляторної політики та обґрунтувати особливості державного регулювання в аграрному секторі;
- систематизувати індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору;
- проаналізувати рівень розвитку та ефективність виробництва в аграрному секторі України;
- здійснити моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі та обґрунтувати вплив державної регуляторної політики на функціонування підприємницьких структур аграрного сектору;
- обґрунтувати концептуально-стратегічні засади трансформації регуляторної політики;
- визначити напрями державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору;
- сформувати організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та практичні основи концепції формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору.

Об'єкт дослідження – процеси формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору.

Методи дослідження. Теоретико–методичною основою роботи стали основні положення економічної теорії, теорії державного управління, наукові праці українських і зарубіжних учених з проблем теорії та практики формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору.

Для досягнення поставленої мети дослідження застосовано такі загальнонаукові методи, як: *теоретичного узагальнення* – для дослідження сутності регуляторної політики (п. 1.1), підходів до державного регулювання аграрної сфери (п. 1.2); *структурно-логічного аналізу* – для систематизації методів оцінки регуляторної політики (п. 1.3), *класифікації та групування* – для оцінки ефективності виробництва в аграрному секторі (п. 2.1); обґрунтування впливу державної регуляторної політики на функціонування структур аграрного сектору (п. 2.3); *моніторингу* - для здійснення моніторингу регуляторної політики в аграрному секторі (п. 2.2); *статистичного аналізу* – для дослідження сучасних аспектів регуляторної політики та стану аграрного сектору економіки (розділ 2, розділ 3); *системного аналізу* – для розробки концептуальних напрямів трансформації регуляторної політики аграрної сфери (п. 3.1), розробка організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору (пп. 3.3).

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, дані Світового Банку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого для економіки України завдання обґрунтування напрямів трансформації регуляторної політики аграрного сектору:

вперше:

- обґрунтовано методичні підходи щодо аналізу ефективності регуляторної політики в аграрному секторі економіки через визначення залежності між витратами державної аграрної політики і результатами функціонування аграрного сектору економіки та поєднання трьох основних блоків: аналіз витрат і результатів аграрної політики; аналіз цілей і задач бюджетних програм; аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу;

удосконалено:

- методику оцінювання рівня регуляторної політики аграрного сектору в розрізі трьох категорій показників: цінової підтримки; рівня регулювання ринку засобів виробництва; рівня державного регулювання;

- концептуальні засади формування механізму регуляторної політики складовими якого є: усунення неефективного регулювання; систематизація діючих актів, впровадження новітніх інструментів; публічні консультації з використанням ІТ-рішень; побудова баз даних; використання підходів поведінкової економіки; методична, організаційна та експертно-аналітична підтримка;

дістало подальшого розвитку:

- трактування змісту поняття «регуляторна політика» як системи, мета якої забезпечити досягнення цілей уряду шляхом використання нормативних актів, законів та інших інструментів для формування кращих економічних та соціальних результатів і, таким чином, покращення життя громадян та бізнесу;

- обґрунтування пріоритету спрямування регуляторної політики на підтримку інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, результатом чого стане зростання частки наукової продукції в аграрному секторі; зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні виробництва; зростання рівня рентабельності інноваційно-орієнтованих підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо трансформації регуляторної політики в аграрному секторі органами

влади різних рівнів при розробці документів у сфері реформування аграрного сектору.

Основні наукові результати, отримані під час дослідження, доведено до практичного впровадження у діяльність: Головного управління державної податкової служби України в Миколаївській області (довідка № 68/9/31-011 від 07.12.2020 р.), що дозволяє обґрунтувати напрями формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики; Регіональної ради підприємців при Миколаївській облдержадміністрації (довідка № 01/92 від 14.12.2020 р.) у частині розробки інструментарію щодо оцінки тісноти та якості зв'язку між основними показниками витрат аграрної політики та результативністю аграрного виробництва; Миколаївської обласної профспілкової організації Всеукраїнської профспілки працівників малого та середнього бізнесу „Єднання” (довідка № 11 від 19.01.2021 р.) щодо удосконалення механізмів державної підтримки, що стимулюватиме ефективність діяльності підприємств малого та середнього бізнесу в аграрній сфері.

Окремі положення дисертації використовуються при підготовці навчально-методичних комплексів та викладанні дисциплін «Інституціональна економіка», «Економіка підприємств» в Миколаївському національному університеті імені В.О. Сухомлинського (довідка № 01-12/01/29.3/197 від 04.02.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі результати, викладені в дослідженні, отримані автором самостійно, з наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті результати й положення, які отримані автором особисто. Особистий внесок автора в публікаціях, виконаних у співавторстві, конкретизовано в списку опублікованих праць в авторефераті.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й одержали схвалення на Міжнародних науково–практических конференціях «The modern Trends in the Development of Business Social

Responsibility» (Lisbon, Portugal, 2017 р.); «Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку» (м.Миколаїв, 2016 р.); «Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise» (Le Mans, France, 2017 р.) та Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Сучасна національна економіка країни: проблеми, дослідження, перспективи» (м.Київ, 2017 р.); «Економічна політика та адміністрування у сфері регіонального розвитку України» (м. Миколаїв, 2018 р.); «Economic security: state, cluster, enterprise» (Lisbon, Portugal, 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи – 167 сторінок. У тексті дисертації розміщено 36 таблиць, 54 рисунки, 4 додатки – на 11 сторінках, список використаних джерел (121 найменування) – на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність, принципи та етапи здійснення регуляторної політики

Теоретичну сутність регуляторної політики слід розглядати через механізми її реалізації, а саме як сукупність законодавчого, адміністративно-правового та економічного регулювання відносин координації та регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Важливим аспектом дослідження є обґрутування теоретичних аспектів та специфічних особливостей реалізації регуляторної політики в конкретній галузі.

У широкому значенні термін «регуляторна політика» вживається для позначення різноманітних напрямів законодавчої діяльності. В теоретичному аспекті виникає плутанина щодо сутності та взаємопідпорядкованості понять «державна регуляторна політика», «державне регулювання економіки», «державне управління економікою». Ієрархічна взаємозалежність цих понять не є завданням нашого дослідження, тому ми насамперед визначимося з сутністю терміну «регуляторна політика».

Г.В. Черевко підтвеждає, що ринкова економіка, як світовий досвід, не може існувати без певного державного її регулювання, оскільки в іншому випадку ринкова економіка з «блага» для людей перетворюється на «зло» через те, що сам по собі ринковий механізм позбавлений елементу соціальної справедливості. Навіть найбільш «ринкова» економіка США є наскрізь регульованою, аж до встановлення державою певного рівня цін на окремі види популярних продуктів харчування [100, с. 372].

Зокрема, М. А. Погрібняк [73] вважає, що регуляторна політика держави – це напрям політики держави, спрямований на поліпшення якості державного управління та місцевого самоврядування у сфері господарської діяльності шляхом законодавчого визначення процедур підготовки,

прийняття, відстеження ефективності дії та перегляду регуляторних актів щодо регулювання сфери господарської діяльності.

Д. М. Душейко стверджує, що регуляторну політику слід вважати сухо інституціональним інструментом впливу на економічну систему. Сама назва «регуляторна політика» вже вказує на семантичний зв'язок з інституціональною традицією: віддіслівний прикметник «регуляторний» містить корінь «регул» – від лат. *regula* – «правило». Саме ідея соціального правила (соціальної норми), як засобу соціальної регуляції, лежить в основі поняття «інститут», яке є системо утворюючим для інституціональної економіки [14, с.110].

На думку Занфірова В. А. [26] розглядати державну регуляторну політику на регіональному рівні слід як певний набір різних пар методичних впливів: заборони й дозволу, примусу і заохочення, покарання й винагороди, спонукання і стримування, зацікавлення й пригнічення.

Ми вважаємо, що регуляторна політика є основним інституціонально-правовим механізмом державного регулювання економіки в цілому та окремих її галузей. Адже одним з ключових елементів державного регулювання економіки є саме державна регуляторна політика. Вона, як окремий вид державної політики, з'являється в 70-х роках ХХ ст. у розвинених країнах у системи максимального зняття обмежень для ведення бізнесу [105, с. 2].

Саме на сукупність інститутів, як на об'єкт регуляторної політики, вказує закріплена в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» визначення - державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності (далі - державна регуляторна політика) - «напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів,

зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України» [21].

Розглядаючи регуляторну діяльність як складову державного регулювання економіки в системі управління національним господарством, слід відзначити, що відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» регуляторна діяльність є діяльністю, спрямованою на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [21].

В свою чергу Д. М. Стченко визначає державну регуляторну політику – як «постійний та послідовний курс органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямований на впровадження оптимального державного управління в економічній та соціальній сферах. Державна регуляторна політика спрямована на зменшення втручання органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у діяльність суб'єктів господарювання, усунення правових адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку господарської діяльності» [91, с. 19].

Узагальнючи проведені дослідження, вважаємо за необхідне дати авторське визначення регуляторної політики як складного процесу, в якому може бути задіяне значне коло суб'єктів з різними правовими повноваженнями та механізм взаємодії яких неврегульовано. На практиці це призводить до прийняття недосконалих, доволі часто непотрібних, а значить і не придатних до реалізації, з невизначеними конкретними наслідками, у тому числі й економічного характеру, регуляторних актів [37].

Визначившись з термінологічною сутністю регуляторної політики систематизуємо принципи на яких вона базується. Згідно з Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [21] принципами державної регуляторної політики є: доцільність, адекватність; ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [21].

Автори концепції Державної регуляторної політики, яка розроблялася групою дослідників Міжнародного центру перспективних досліджень, зазначають, що ефективне державне регулювання має базуватися на принципах доконечності, ефективності, справедливості, послідовності, прозорості та простоти регуляторного акту [84].

Н. Осадча та В. Ляшенко зазначають, що шість основних принципів слід доповнити швидкістю реагування на нові зміни в законодавчій базі, гнучкістю пристосування до вимог ринку, об'єктивністю врахування інтересів всіх суб'єктів підприємницької діяльності [55, с.72].

I. Колупаєва пропонує ці принципи враховувати, але вважає, що вони потребують уточнення. Вона зазначає, що цілком доречним є додати принцип наукової обґрунтованості, який передбачає запровадження норм регуляторної політики на підставі реальних показників стану та фінансових можливостей національної економіки у цілому та суб'єктів господарювання зокрема. [32, с.101]. Також дослідницею на основі вивчення принципів права Європейського союзу у контексті Лісабонського договору пропонується доповнити принципи регуляторної політики - принципом який передбачає, що регуляторна політика має здійснюватися відповідним регуляторним органом у межах установлених компетенцій. отже, принцип компетентності визначає розподіл за відповідною процедурою сфери застосування тих чи інших прав і обов'язків регуляторної політики [32, с.105].

Детально принципи регуляторної політики аналізує О. Жулінська. Нею проведено порівняльний аналіз принципів, задекларованих українським законодавством, та принципів, що діють у країнах ЄС. О. Жулінська акцентує

увагу на необхідності доповнення принципів державної регуляторної політики принципами відповідальності та активізації участі громадськості в регуляторній діяльності [16, с.125].

Нами систематизовано та на рис. 1.1 схематично представлено основні принципи регуляторної політики, що висвітлені в законодавчих актах та дослідженнях науковців. Узагальнюючи різноманітні дослідження ми погоджуємося з думкою більшості науковців про необхідність доповнюваності основних шести принципів регуляторної політики.

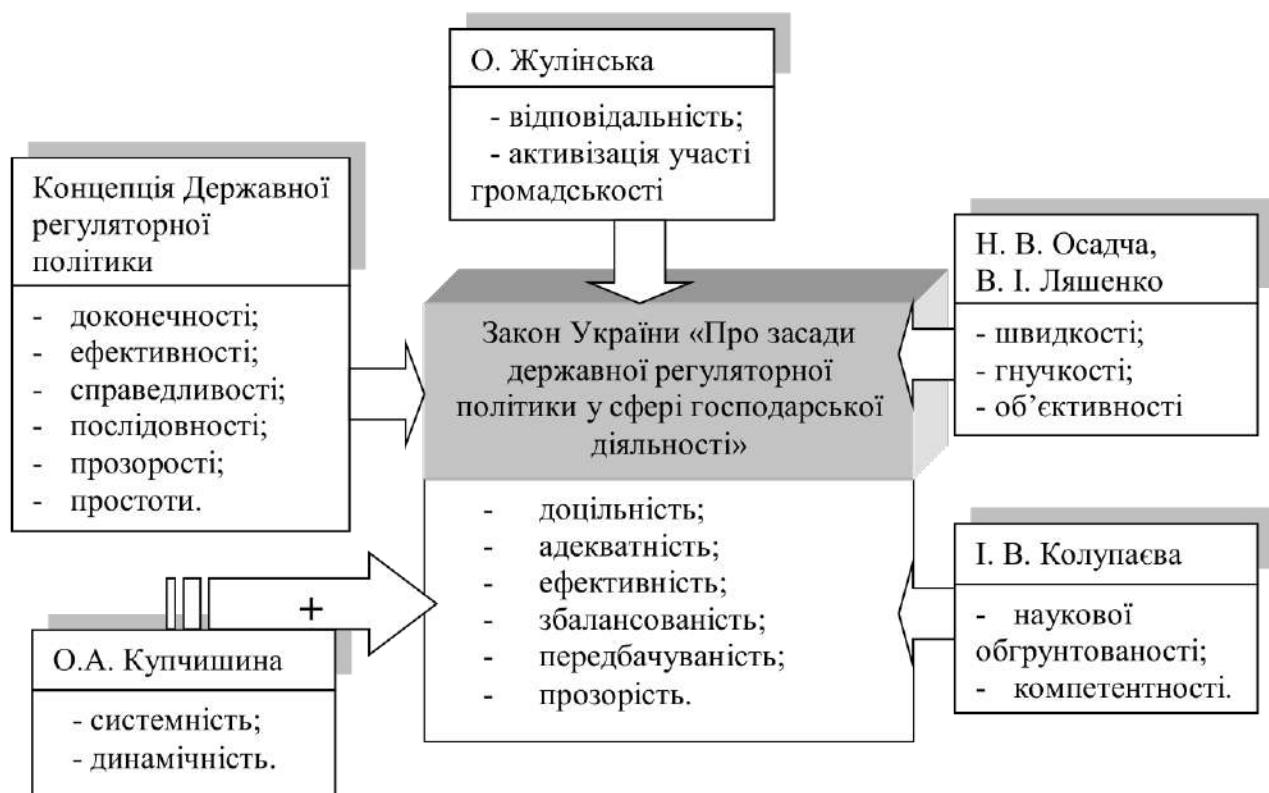

Рисунок 1.1 - Авторський підхід до формування основних принципів регуляторної політики держави (авторська розробка)

Систематизувавши різноманітні підходи до формування принципів зазначимо, що вказані в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» принципи доцільноті, адекватності, ефективності, збалансованості передбачуваності та прозорості повинні доповнитися принципами об'єктивності (Н. В. Осадча, В. І. Ляшенко)

та компетентності (І. В. Колупаєва). Окрім цього ми вважаємо за необхідно додати принцип системності, адже будь-яка суспільно-економічна модель утворює структуру, основні елементи якої тісно пов'язані між собою і взаємозалежні один з одним. Порушення хоча б одного з елементів спричинює зміну всієї структури. Також важливим є принцип динамічності, при якому системна регуляторна політика держави повинна припускати наявність цілої низки змінних, що можуть порушити характер регуляторних процесів, однак в цілому вони не суперечать основній концепції побудови регуляторної політики держави.

Крім того зміст регуляторної політики певною мірою розкривається через її функції, серед яких правомірно виділять наступні:

- формування системи оптимального державного управління в економічній та соціальній сферах;
- удосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання;
- гарантування прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів;
- сприяння усуненню адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку господарської діяльності;
- забезпечення досягнення економічної та соціальної ефективності на макрорівні та стабільного розвитку національної економіки [102].

Висвітлення сутності регуляторної політики буде неповним без систематизації основних етапів формування державної регуляторної політики.

В світі регуляторна політика, «як окремий вид державної політики, зароджується у 70-х роках ХХ ст. у розвинених країнах у вигляді “less regulation” – дерегулювання (дерегуляції) – максимального зняття обмежень для ведення бізнесу» [105, с. 2].

Дерегуляція стала важливою практично-нормативною відповіддю на «економічну кризу у розвинених країнах у 1974-1975 рр. Виникненню дерегуляції передувала потужна хвиля інституціональних концепцій в економічній теорії, яка припадає на 1950-1960-ті рр. і пов'язана з іменами таких вчених як Дж. Гелбрейт, Р. Хейлбронер, Ф. Перу, Г. Мюрдал та ін., що, очевидно, мало свій вплив на ідею дерегуляції. Метою регуляторної політики як дерегуляції було зменшення кількості нормативно-правових актів, а також виробити кількісні цільові показники для звільнення економіки від втручання держави (США, Австралія, Нова Зеландія, 1980)» [53].

Наступним етапом еволюції регуляторної політики стає “betterregulation” – якісне регулювання, який став втіленням ідей про те, що важливим є якість і результативність норм, а не їх кількість, й саме на цьому етапі виникає ідея проведення регуляторних реформ [53]. І вершиною еволюції регуляторної політики вважається “smartregulation” – концепція розумного регулювання, яка прийнята в Канаді та ЄС. Ознаками концепції розумного регулювання, є акценти на результат і участь зацікавлених сторін у розробці та впровадженні регуляторної політики [53]. Нами представлено основні етапи регуляторної політики в країнах ОЕСР в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні етапи регуляторної політики в країнах ОЕСР

Етапи	Характеристика
70-ті роки ХХ століття	lessregulation – максимальне зняття обмежень для ведення бізнесу
80-90-ті роки ХХ століття	betterregulation – проведення регуляторних реформ
Початок ХХІ століття	smartregulation – акцент на результат в розробці та впровадженні регуляторної політики

Сформовано автором на основі [101]

В Україні цей процес розпочався значно пізніше. Літвінов О.В., досліджуючи етапи регуляторної політики вказує, що відлік часу у формуванні регуляторної політики в Україні можна розпочати з середини 90х років, коли в країні розпочався перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки. «Першим етапом цього переходу стала загальна лібералізація суспільного та економічного життя – приватизація державної власності, поява легітимної підприємницької діяльності, загальна лібералізація ціноутворення тощо» [42].

Причому все це відбувалося на тлі змін як в адміністративній системі, так і в системі органів виконавчої влади. Розпочався процес відмови від суцільного та прямого державного управління і перегляду відповідних державних функцій. Але ці процеси відбувалися досить складно як з погляду формування нових завдань та функцій цієї системи, так і докорінних змін у системі органів державної влади».

Більшість дослідників регуляторної політики сходяться на думці, що перші нормативні акти, які зробили процес більш прозорим та передбачуваним, почали з'являтися в 1997 році.

В цей період в країні виникла об'єктивна потреба змінити систему управління бізнесом, зменшити державний тиск та державну зарегульованість економіки. Тому саме на основі законодавчих актів, прийнятих в той період держава поступово підійшла до лібералізації економіки. Українські підприємці вже просто вимагали чітких та зрозумілих «правил гри», тому адміністративна система змушені була йти на поступки.

За два роки реалізації первого етапу регуляторної реформи були визначені пріоритетні напрямки дерегулювання:

- спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності;
- скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, вимагають одержання сертифікатів та будь-яких інших дозволів на здійснення підприємницької діяльності;

- обмеження кількості (лімітування) перевірок та контролю за діяльністю суб’єктів підприємництва;
- забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Початок другого етапу регуляторної реформи був покладений Указом Президента України «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва» від 22 січня 2000 р. № 89/2000. Діяльність з впровадження принципів регуляторної реформи розглядається вже не як тимчасова, а як постійна та послідовна, спрямована на досягнення оптимального регулювання державою підприємництва, усунення правових, економічних та адміністративних перешкод у реалізації права на підприємницьку діяльність. Було проголошено єдину державну регуляторну політику [101].

Результатами перших двох етапів стали певні позитивні зрушення у впровадженні регуляторної реформи, часткове покращення ділового клімату. Так, 11 вересня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» – розпочався третій етап – етап законодавчого закріплення зasad державної регуляторної політики в Україні.

Як і більшість країн світу з розвинutoю економікою, Україна започаткувала дерегулювання, але поставлених цілей так і не було досягнуто. По-перше, не були приведені у відповідність до принципів дерегулювання чинні нормативно-правові акти прийняті протягом 1991-1998 рр.; по-друге, не була передбачена відповідальність керівників органів виконавчої влади за прийняття нормативно-правових актів з порушенням вимог з дерегулювання; по-третє, не було забезпечено прозорості прийняття нормативно-правових актів та не був розроблений механізм участі громадян.

З досвіду впровадження дерегулювання в інших країнах відомо, що дерегулювання – це лише перший крок, за яким обов’язково потрібно реалізація регуляторної реформи та впровадження єдиної регуляторної

політики. В Україні наче все відбувалося як і в більшості країн ОЕСР, за деякими виключеннями, які звели нанівець багато зусиль. Проблеми, з якими Україна стикнулася на початковому етапі дегрегулювання, не залишають її і через 8 років потому.

До цього часу актуальність проблеми впровадження державної регуляторної політики зумовлена, насамперед, особливостями сучасного стану реалізації регуляторної реформи, яку внесено у 2005 р. до окремого підрозділу Програми діяльності Уряду, що свідчить про надзвичайну увагу до цієї проблеми та віднесення її до пріоритетних завдань українського уряду.

Специфікою нинішнього періоду є зміна політичної ситуації в Україні, активізація участі громадян у політичних процесах, що дозволяє провести перегляд здійснених заходів попередніми урядами та критичний аналіз здобутих результатів на їх відповідність задекларованим цілям. На жаль, існування прогресивного Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (далі – Закон) не стало запорукою успіху у впровадженні ефективної регуляторної політики. Інерційність інститутів громадянського суспільства (громадських організацій та об'єднань підприємців) стосовно захисту свого права на участь у виробленні та реалізації державної регуляторної політики лише сприяє уповільненню реформування. Протягом 8 років реалізації регуляторної реформи так і не вдалося подолати головну ваду: «м'яке» виконання вимог законів та нормативно-правових актів у цій сфері.

Прийняття Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» не стало панацеєю, навпаки все більше виконання вимог Закону стає формальним [42].

В Україні регуляторна реформа отримала назву «регуляторна політика», а її норми визначаються Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV

(далі – Закон). За визначенням багатьох міжнародних експертів норми Закону відповідали найкращим світовим принципам та практикам на той час.

В таблиці 1.2 нами зроблено спробу поєднати етапи становлення та розвитку регуляторної політики в Україні відповідно до основних етапів регуляторної політики в країнах ОЕСР.

Таблиця 1.2

Етапи становлення та розвитку регуляторної політики в Україні

	Етапи	Характеристика
<i>less regulation</i>	Підготовчий етап 1991-1997 роки	Перехід від адміністративно-командної до ринкової системи
	I етап – 1997-1998 роки	Започаткування регуляторної реформи. Ідея регуляторної реформи та дерегуляції.
	II етап - 2000 р.	Указ Президента України «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва». Формування єдиної регуляторної політики.
	III етап – 2003р.	Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Законодавче закріплення зasad державної регуляторної політики.
	IV етап – 2005р.	Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». Формування окремого підрозділу в програмі уряду.
	V етап - 2008 р.	Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо вдосконалення державного регулювання господарської діяльності». Укріплення регуляторної політики в умовах фінансової кризи. Підвищення якості провадження регуляторної політики.
<i>better regulation</i>	VI етап – 2010р. по теп. час	Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». В 2011 р. створено Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. Державна регуляторна служба України утворена 24 грудня 2014 через «реорганізацію шляхом перетворення» Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва.

- Розроблено автором на основі [105,21, 53]

Систематизувавши основні етапи розвитку регуляторної політики в Україні починаючи з 1991 року слід зазначити, що сучасний етап розвитку, створює передумови для формування smartregulation, тобто створення середовища здатного розумно підтримувати різні види підприємницької діяльності, а не створювати додаткові бар'єри.

Основною інституцією при цьому є Державна регуляторна служба України (ДРС), яка згідно р Постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 724 повинна виконувати комплекс завдань пов'язаних з:

- систематизацією та узагальненням законодавства з питань регуляторної політики;
- подання законопроектів, що входять в зону компетенції Державної регуляторної служби України;
- забезпечення реалізації державної регуляторної політики на принципах економічної доцільності, зниження рівня втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання;
- експертиза проектів законів України, підготовка планів заходів Кабінету Міністрів України, погодження проектів нормативно-правових актів з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- інформування громадськості про свою діяльність і стан реалізації державної політики та інші повноваження, визначені законом.

Ефективна регуляторна політика держави необхідна для розвитку всіх видів підприємницької діяльності в будь-якій галузі економіки. Особливо значення регуляторна політика має для суб'єктів малого та середнього підприємництва. Адже в сучасних умовах саме ці типи найбільше страждають від недоліків функціонування ринкової системи.

Як зазначала голова Державної регуляторної служби Ксенія Ляпіна «регуляторна політика – це інструмент, за допомогою якого країни світу дотримуються балансу інтересів між державою, підприємцем і споживачем, досягають зменшення бюрократичного навантаження на малий бізнес, а

також збільшують конкурентоздатність бізнес-середовища. Цей інструмент застосовують усі прогресивні спільноти і Україна – не виняток»[84].

Важливо правильно розуміти, що процедури регуляторної політики – це не бюрократія. Це – забезпечення прав зацікавлених сторін: громадськості й підприємців з різних галузей економіки, а саме – бути включеними у процес прийняття регуляторних рішень державою на ранніх стадіях (від виникнення ідеї і проблеми, яку треба врегулювати, до реалізації механізмів та інструментів регулювання). Ці процедури є надсучасним механізмом у здійсненні державних функцій.

1.2. Особливості державного регулювання в аграрному секторі

Формування конкурентоспроможного аграрного сектору потребує створення ефективного механізму регулювання орієнтованого на головний критерій розвитку галузі – ефективність. У процесі переходу до ринку економічна діяльність держави повинна ґрунтуватися на принципі: скорочення її масштабу повинно бути адекватним становленню механізму ринку і його серцевини – конкуренції [44, с.40].

Всю сукупність специфічних особливостей аграрного сектору можна розділити на наступні основні групи:

- біологічні та просторові особливості;
- поєднання відтворювального циклу безпосередньо аграрного виробництва та сільського населення;
- попит на продукцію аграрного сектору має відносно низьку еластичність, внаслідок цього ринок продовольства не є саморегульованим і об'єктивно потребує державного регулювання [83 с. 86].

Світовий досвід доводить що аграрний сектор необхідно регулювати на макрорівні. Аналіз сучасного сільського господарства усіх розвинених

західних країн дає однозначну відповідь – найбільш адекватною формою виробництва у більшості випадків є високомеханізоване і інтенсивне фермерське господарство сімейного типу. На шляху до цього типу виробництва в ході аграрних реформ в післявоєнній Європі і Японії, з одного боку, сталася ліквідація старих напівфеодальних латифундій, а з іншого боку, сталося перетворення селянських господарств на фермерські, причому характерними їх ознаками є висока товарність, значною мірою комплексна механізація виробництва і відповідний рівень інтенсивності [2].

Проте при сімейно фермерському типі сільськогосподарського виробництва вимоги економічної ефективності примушують об'єднувати багато функцій, що виходять безпосередньо за межі самого агротехнологічного процесу, особливо це стосується збуту, постачання, агросервісу, створення сільської інфраструктури і так далі.

Загалом, можна констатувати, що у вирішенні проблеми децентралізації ухвалення господарських рішень і створення структур по виконанню функцій, що ходять за рамки первинного осередку, є широкий вибір рішень залежно від національних і регіональних умов. Слід також визнати, що не можна переносити одну будь-яку модель в чистому вигляді в принципово інші умови [93, с. 90].

Таким чином, в ієрархічній структурі загальносистемна ціль розподіляється на систему локальних цілей за відповідними рівнями, утворюючи «дерево цілей» та, відповідно, «дерево критеріїв ефективності». На кожному рівні управління наявні власні специфічні ресурси на вході, та, відповідно, власні, притаманні тільки даному рівню, отримані результати [52, с. 9].

А.Кулик стверджує, що механізм державного регулювання необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки” [34, с. 8].

Л. Дідьківська та Л. Головко визначають механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки змішаного типу як систему макроекономічних регуляторів, що складаються з таких основних елементів: ринкові регулятори; важелі державного впливу на економіку; корпоративне управління; інститут соціального партнерства [12, с. 21].

П. Макаренко основними складовими механізму державного регулювання економіки ринкового типу визначає планування, програмування, структурну і податкову політику, регулювання цін. У той же час він наголошує, що державний механізм регулювання аграрного виробництва “включає політико-правові, організаційно-управлінські форми та засоби управління (регулювання) господарською діяльністю суб’єктів аграрної економіки” [45, с. 590].

Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» державне регулювання визначається через реалізацію регуляторної політики в аграрній сфері.

На нашу думку, механізм державного регулювання аграрного сектора економіки – це сукупність дій, форм та способів впливу на суб’єктів аграрного сектору з метою забезпечення економо-соціо-екологічної ефективності галузі. Цей підхід зумовлений специфікою аграрного сектору який не можна розглядати лише як економічний суб’єкт. Адже саме ця галузь має яскраво виражені соціо-екологічні особливості, які обов’язково необхідно враховувати при обґрунтування заходів держаного регулювання галузі [103, с.88].

Слід насамперед чітко розмежувати як співвідносяться, або, вірніше сказати, ієрархічно співставляються поняття державного регулювання та регуляторної політики в аграрному секторі економіки. Орієнтуючись на законодавче поле можемо сформулювати особливості державного регулювання як результати державної регуляторної політики в аграрному секторі через оптимальне поєднання ринкового механізму господарювання та механізму державного регулювання з врахуванням відповідних регуляторних

актів. Розроблений автором механізм взаємодії державного регулювання та регуляторної політики в аграрному секторі представлено нами на рис. 1.2.

Рисунок 1.2 – Механізм взаємодії державного регулювання та регуляторної політики в аграрному секторі (авторська розробка)

Тобто, в основі взаємодії державного регулювання та регуляторної політики в аграрному секторі повинно лежати поєднання ефективного державного протекціонізму та економо-соціо-екологічних цілей розвитку галузі. Відповідно, при розробці системи державної підтримки аграрного сектору та економічної системи регулювання необхідно чітко виокремити завдання та цілі регулювання, пов'язавши в свою чергу заходи і інструменти їх досягнення з посталеними завданнями і цілями.

На нашу думку, ефективний державний аграрний протекціонізм повинен бути комплексною системною програмою, на основі якої держава регулює стійкість аграрного сектору. Тобто на основі системи нормативно-правових актів та організаційно-економічних механізмів державні органи повинні на інноваційній основі формувати сприятливі умови для розвитку аграрного сектору.

Про необхідність запровадження змін до регуляторної політики в сільському господарстві йшлося давно. Серед регуляторних новацій, які мають пройти відповідні законотворчі процедури найближчим часом в аграрному секторі, – запровадження виключно грошової форми орендної плати за землю сільськогосподарського призначення. Певні зміни відбудуться в рибному господарстві. В той же час вирішується ціла низка питань щодо подальшого розвитку органічного виробництва. Відповідно до них, вже не чиновники мають вирішувати, в яких зонах буде вирощуватися чиста продукція, а представники відповідних сертифікаційних центрів.

Специфікою нинішнього періоду є зміна політичної ситуації в Україні, активізація участі громадян у політичних процесах, що дозволяє провести перегляд здійснених заходів попередніми урядами та критичний аналіз здобутих результатів на їх відповідність задекларованим цілям. На жаль, існування прогресивного Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (далі –Закон) не стало запорукою успіху у впровадженні ефективної регуляторної політики. Інерційність інститутів громадянського суспільства (громадських організацій та об'єднань підприємців) стосовно захисту свого права на участь у виробленні та реалізації державної регуляторної політики лише сприяє уповільненню реформування.

У 2000-х роках, почали говорити вже про регуляторну політику як таку, що базується на певних принципах, засадах і імплементується в державну аграрну політику. «Якщо рухатися за цією градацією, то все те, що нам представив уряд, свідчить, що ми зараз перебуваємо в 70-х роках. Бо весь час говориться про зняття, скасування тих чи інших обмежень тощо». На думку дослідника, регуляторна політика необхідна «для того, щоб створити сприятливе регуляторне середовище, що орієнтується на забезпечення суспільних інтересів, а відтак, інтересів держави, бізнесу і громадського сектору» [54].

Також заслуговує самого ретельного вивчення та відповідної імплементації досвід державної підтримки в країнах із високо розвинутим сільськогосподарським виробництвом. Зокрема, О. Бородіна зазначає, що питання дерегуляції постало на порядок денний у країнах Північної Америки та Європи ще в 70-ті роки. Тоді йшлося про необхідність суттєво зменшити державний вплив на бізнес, образно кажучи, відпустити його у вільне плавання. Очікувалося, що це забезпечить його максимальну результативність.

Проте вже в наступному десятилітті з'ясувалося, що повна свобода бізнесу призвела до вкрай важких соціально-економічних та екологічних наслідків, бо підприємці переважно дбали про власні інтереси, нехтуючи суспільними. І тоді виникла необхідність ухвалення нових регуляторних впливів і підвищення ефективності вже існуючих. Це був другий етап розвитку, який називався «регуляторною реформою».

Спільна аграрна політика Європейського Союзу, яка бере початок з 50-х років ХХ століття змогла забезпечити країнам ЄС стабільність сільськогосподарських ринків; високий рівень споживання якісних продовольчих товарів; доходи сільськогосподарських товаровиробників на рівні, що забезпечують умови відтворення виробництва та задоволення особистих економічних інтересів членів фермерських господарств [7, с. 127].

Основними базовими принципами за якими формувалася Спільна аграрна політика є наступні постулати:

- єдині європейські продуктові ринки між державами-членами ЄС забезпечують вільний рух продукції за єдиними цінами;
- пріоритетність продукції країн Євросоюзу захищає спільний ринок ЄС від дешевого імпорту і світових коливань системою експортно-імпортних заходів;
- фінансова солідарність членів ЄС проявляється шляхом участі у формуванні Європейського Фонду орієнтації і аграрної гарантії (FEOGA), який забезпечує фінансування спільної аграрної політики.

Загалом, формування Європейської політики підтримки сільського господарства мало три основних етапи:

1) визначення цілей спільної аграрної політики в ст.39 Договору 1957 року, на основі якого засноване Європейське Економічне Співтовариство. Основними механізмами при цьому стали - механізм участі (держави зобов'язані скуповувати і складувати аграрну продукцію у певні періоди за інтервенційними цінами); механізм відрахувань (запроваджується до продукції, що імпортується за ціною, нижчою встановленого мінімального рівня); механізм експортних субсидій (призначений для урівноваження цін на європейську продукцію за світовими цінами).

2) Другий етап Спільної аграрної політики пов'язують з необхідністю здійснення заходів, спрямованих на контроль виробництва продовольства, зниження темпів зростання бюджету САП з одночасним збереженням доходів ферм на рівні, що забезпечує розширене відтворення виробництва і стандарти життя товаровиробників.

3) З 1995 року зі створенням Світової організації торгівлі та Ухваленням Угоди про сільське господарство і ЄС. Він характеризується удосконаленням державної підтримки аграрної галузі, які відображені в Плані Дій 2000. Саме в цьому періоді сформувалися два основних пілари (pillars) Спільної аграрної політики – це заходи із стабілізації ринку і доходів фермерських господарств та заходи щодо модернізації виробництва, облаштування сільських територій, підтримки сільської економіки.

Реформатори Спільної Аграрної Політики ЄС протягом тривалого часу відстоювали необхідність заміни підтримки цін прямыми платежами. Було доведено, що хоча такі платежі вимагають збільшення бюджетних витрат, їх економічні витрати є нижчими, оскільки споживачі одержують вигоду від зниження цін, а ринок в змозі збалансувати розміщення ресурсів і урівноважити попит і пропозицію. Ці заходи вдалося запровадити лише з початком третього тисячоліття, коли ЄС приєднав десять нових членів-крайн Центральної та Східної Європи.

На сучасному етапі розвитку ЄС над досягненням мети забезпечення економічного розвитку в усіх країнах ЄС, працюють три основних фонди (Європейський фонд регіонального розвитку (EFRD), Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд згуртування (Cohesion Funds)) та два секторальні (Європейський Аграрний Фонд Розвитку Сільських Районів (EAFRD), Європейський Морський фонд та фонд рибальства (EMFF)). Разом з тим, окрім регіоні можуть отримати допомогу у Фонді солідарності Європейського союзу (EUSF), який надає допомогу регіонам ЄС у разі великих стихійних лих. Натомість в межах зовнішньої регіональної політики ЄС передбачено підтримку країн-кандидатів та країн-потенційних кандидатів на вступ до ЄС через Інструменти підготовки до вступу (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA). Схематично структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС представлена нами на рис.1.3.

Європейська політика розвитку сільських територій допомагає сільським районам Європейського Союзу вирішувати широкий спектр економічних, екологічних і соціальних проблем. Напрямки розвитку сільських територій зафіковані в рамках Спільної Аграрної Політики (the Common Agricultural Policy (CAP)), яка доповнює вже існуючу систему прямих виплат фермерам та заходи з управління сільськогосподарських ринків. Європейська політика розвитку сільських територій фінансується за рахунок Європейського Аграрного Фонду Розвитку Сільських Районів (the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD).

Політика розвитку сільських територій має основні три напрямки: підтримка сільськогосподарських виробників, захист довкілля, підтримка комплексних проектів розвитку сільської інфраструктури. На проекти розвитку сільської інфраструктури виділено близько 5 % загальних коштів. Кожна країна-член Європейського Союзу розробила власні програми розвитку сільських територій відповідно до потреб, а також включаючи принаймні чотири з шести загальних пріоритетних цілей ЄС:

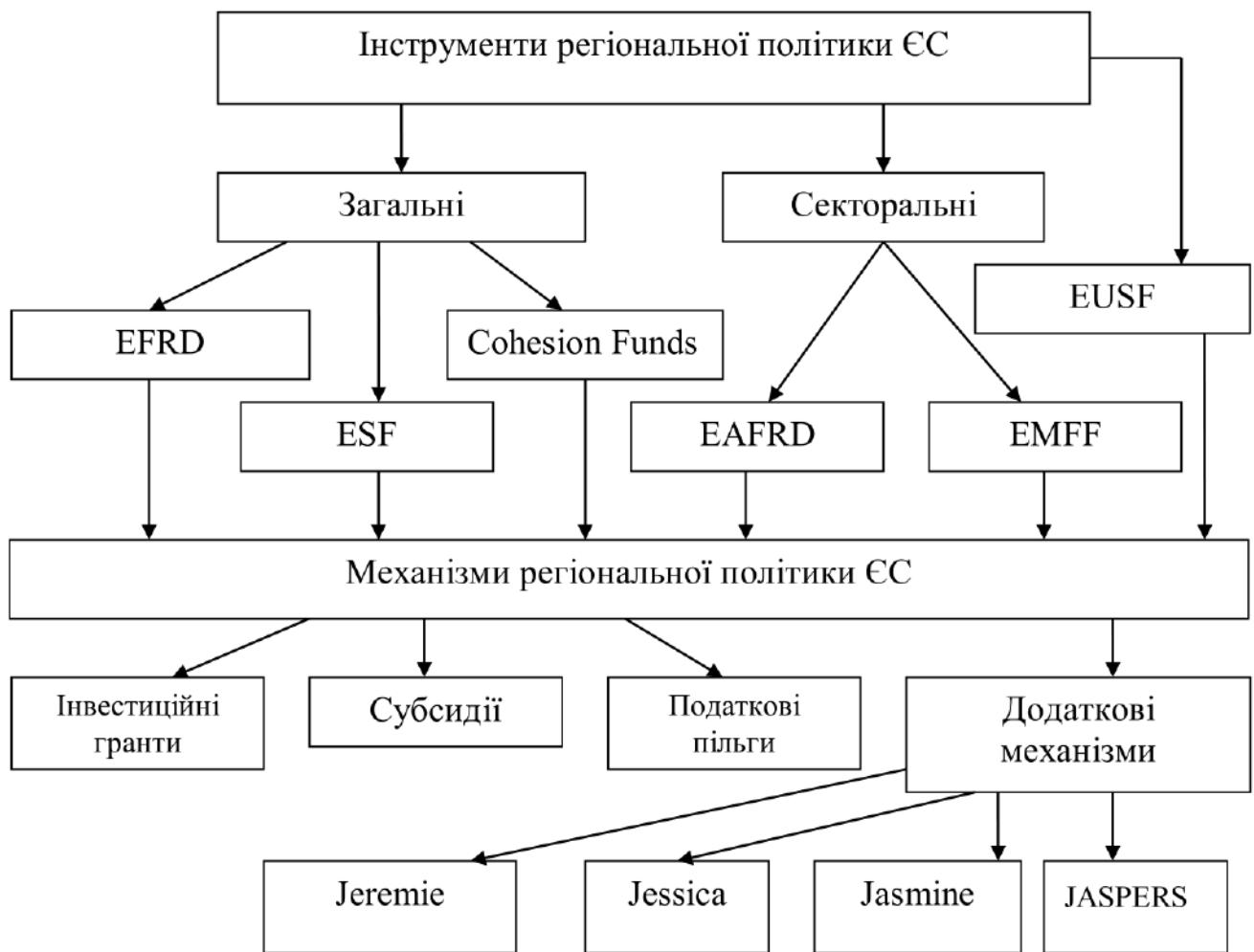

Рисунок 1.3– Інструменти региональної політики ЄС

Сформовано автором на основі [110,33]

- сприяння передачі знань та інновацій в сільське господарство, лісове господарство та сільські місцевості;
- підвищення життєздатності та конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства, а також просування інноваційних фермерських технологій, збалансоване управління лісовим господарством;
- відновлення, збереження і зміцнення екосистем, пов'язаних з сільським і лісовим господарствами;
- підвищення ефективності використання ресурсів в аграрному, харчовому, лісовому секторах;

- сприяння соціальній інтеграції, скорочення бідності та економічний розвиток в сільській місцевості. Реалізація та вплив політики розвитку сільських територій відстежується і оцінюється в деталях, відповідно готуються щорічні звіти органами, які відповідають за реалізацію політики в конкретній країні, та надаються Європейській Комісії. [107].

Група українських дослідників [9, с. 24] стверджує, що аналіз еволюції змін у системі державної підтримки сільського господарства розвинених країн свідчить про тісний зв'язок між рівнем розвитку економіки і ступенем захисту внутрішнього ринку, загальні механізми якого змінюються відповідно до обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства.

Специфічні зміни політик чітко узгоджуються зі змінами в умовах виробництва: його недостатності, самозабезпечення і перевиробництва. На кожній стадії застосовують певні механізми державної підтримки, що спрямовуються на вирішення цих проблем. Загалом важко назвати ці механізми регулювання сільського господарства в повному розумінні ринковими. За оцінками М.Трейсі [94] державне втручання у сільське господарство провідних країн світу досягає особливо великих масштабів. Цього можна було б уникнути, якби в минулому були ухвалені інші рішення щодо підтримки національних виробників, ніж такі заходи державного регулювання, як інтервенція, гарантія доходів фермерів, експортні субсидії тощо.

Формування ефективних взаємовідносин у системі держава-бізнес, цілями яких мають бути як забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу, наповнення державного бюджету країни, збереження та створення нових робочих місць, так і впровадження підприємницьких ініціатив аграріїв. Розвиток саморегулюваних організацій в агропродовольчій сфері, що сприятиме зниженню регламентованості частини господарських процесів, децентралізації прийняття рішень і здійснення контролю та нагляду, зниженню витрат на адміністрування та державний

контроль, а також налагодженню більш ефективної системи взаємодії між державою та бізнес-громадськістю, формуванню етичного кодексу діяльності в галузях АПК [38].

В усьому світі здійснюється процес державного регулювання та бюджетної підтримки товаровиробників аграрного сектору. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств у розвинутих країнах із метою стабілізації і підвищення їх доходів компенсує втрати, які виникають по вказаним нижче причинам, і створює необхідні економічні умови для розширеного відтворення. З цього приводу вона розглядається як сучасний спосіб відновлення еквівалентного обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки [97]. Маслак П.В., в свою чергу зазначає, що «до основних напрямів державної підтримки агропродовольчого сектора за рахунок державного бюджету відносяться:

- пряма бюджетна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, що виплачується, перш за все, у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій;
- державна підтримка короткострокового грошового кредитування сезонних витрат товаровиробників аграрного сектора на пільгових умовах (на зворотній основі), а також вперше передбачені такі форми державної бюджетної підтримки, як відшкодування різниці у відсоткових ставках по кредитах сільськогосподарським товаровиробникам в банках, і кошти на формування фінансово-кредитної системи обслуговування товаровиробників агропродовольчого сектора;
- державна підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу машинобудівною продукцією на основі довгострокової оренди або лізингу (на зворотній основі);
- спеціалізована державна підтримка по окремих напрямах: розвиток фермерства, створення сезонних накопичень запасних частин, державного фонду насіння;

- державне безповоротне фінансування капітальних вкладень, інвестицій у рамка державних цільових програм;

- державне фінансування капітальних вкладень, а також надання державних гарантій по інвестиційних кредитах» [47].

Зокрема в Україні бюджетна підтримка товаровиробників аграрного сектору здійснюється у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій, а також фінансування капітальних вкладень, що мають безповоротний та зворотний характер, надання гарантій щодо залучення інвестиційних кредитів, підтримка короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах (субсидіювання відсоткових ставок по залучених кредитах), підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу сільськогосподарською технікою, машинами і устаткуванням на умовах лізингу, спеціалізована підтримка з окремих напрямів, забезпечення системи аграрної освіти, науки тощо [40, с. 18].

Таким чином, державне регулювання є обов'язковим компонентом сучасної аграрної політики та ефективного функціонування аграрної сфери. Причому втручання держави має вирішальне значення не лише для функціонування галузі, а й для збереження і розвитку сільських територій. Тому, об'єктивно необхідним є втручання держави у вирішення екологічних проблем, створення сільської інфраструктури та підтримки соціального балансу між містом і сільською місцевістю. Отже, специфічними особливостями на яких повинна базуватись державна підтримка аграрного сектору повинні статі наступні :

- збереження до певної міри системи державних закупівель сільськогосподарської продукції;

- формування системи сезонного кредитування аграрних товаровиробників;

- обмежувальний та конструктивний характер регулювання державою цін на продовольчому ринку;

- нездатність ринку в певних умовах вирішувати завдання розвитку інфраструктури, реконструкції галузей сільського господарства, фінансування аграрної науки і освіти [36].

О. Довжик [13, с. 101] пропонує дев'ять пріоритетних напрямів вдосконалення механізму державного регулювання в аграрному секторі:

- забезпечення системного підходу, що передбачає формування та утвердження цілісності взаємопов'язаних елементів, узгодженої єдності складових його механізму, розвинення інституціонального забезпечення та запровадження сукупності систематичних заходів державного впливу, що виступає основою створення вищої якості як державного регулювання, так і в цілому механізму функціонування аграрного сектору;

- оптимізація обсягів державної підтримки з урахуванням утрат сільського господарства від диспаритету цін, бюджетних можливостей країни, потреб у цілеспрямованому впливі держави на умови розвитку аграрного сектору, його техніко-технологічне оновлення, структурну перебудову, підвищення якості продукції;

- забезпечення прозорих недискримінаційних схем надання підтримки, гарантування рівних умов підтримки для всіх виробників незалежно від форм власності і господарювання;

- посилення сприяння техніко-технологічному оновленню, формуванню інноваційної моделі розвитку сільського господарства;

- формування сукупності стимулів та механізмів контролю забезпечення якості продукції та екологічно збалансованого ведення виробництва;

- створення багаторівневої системи аграрного ризик-менеджменту;

- сприяння утвердженню ринкових механізмів ціноутворення, що ґрунтуються на прозорих організаційних формах продажу продукції; вдосконалення механізмів непрямого впливу держави на цінову ситуацію на ринках сільськогосподарської продукції для гарантування складових продовольчої безпеки;

- оптимальне поєднання загальнодержавного та регіонального рівнів держави у впливі на умови функціонування і розвитку аграрного виробництва;
- вирішення суперечності між необхідністю державної підтримки аграрного сектору України на сучасному етапі його розвитку та ринково орієнтованою політикою СОТ.

На нашу думку, в основу формування ефективної регуляторної політики в аграрному секторі необхідно закласти, насамперед, механізм державного регулювання цін і доходів національних агротовариществ. Обов'язковою умовою при цьому повинно стати виявлення та врахування причин походження нееквівалентності обміну продукції та ресурсів сільського господарства.

Державне регулювання економіки є системою заходів законодавчого, регулюючого та і контролюючого характеру, здійснюваних в цілях стабілізації та забезпечення сталості соціально-економічної системи. Структура державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва в розрізі регіонів повинна визначатися такими основними чинниками, як: ґрунтово-кліматичні умови ведення сільськогосподарського виробництва; економічний потенціал регіону; парадигма політико-управлінської діяльності регіональної політико-адміністративної еліти.

1.3. Індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору

Проблеми оцінки впливу регуляторної політики на галузь її застосування знаходиться в площині впливу як юристів, так і економістів. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», крім визначення загальних принципів державної

регуляторної політики і правил розробки та введення в дію регуляторних актів, передбачає обов'язкове відстеження результативності регуляторних актів (стаття 10 Закону) [21].

Аналіз регуляторного впливу - є інструментом для зовнішнього оцінювання регуляторної діяльності органів влади. Громадяни, суб'єкти господарювання, їхні об'єднання на підставі аналізу регуляторного впливу роблять висновки про необхідність запровадження державного регулювання та його відповідність принципам державної регуляторної політики.

Крім того, без аналізу регуляторного впливу, що відповідає вимогам законодавства, проект регуляторного акта не може пройти процедуру погодження зі спеціально уповноваженим органом з питань регуляторної політики (його територіальними органами).

Отже, дуже важливо, щоб кожен аналіз регуляторного впливу був підготовлений відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Тільки так аналіз регуляторного впливу буде виконувати всі покладені на нього функції.

Група дослідників пропонує використовувати стандартизовану форму оцінки аналізу регуляторного впливу, розроблену відповідно до вимог законодавства, яка враховує практичний досвід застосування АРВ. Цю форму рекомендовано використовувати розробникам проектів регуляторних актів – при самостійній перевірці якості підготовленого ними АРВ; - представникам спеціально уповноваженого органу з питань регуляторної політики – при прийнятті рішення про погодження/відмову в погодженні проектів регуляторних актів; - всім іншим зацікавленим особам – при оцінці якості підготовленого регуляторним органом АРВ, участі в громадських обговореннях проекту регуляторного акта, підготовці пропозицій та зауважень щодо пропонованого регулювання [20, с.74].

З точки зору економістів – дослідників цього питання, дуже вдалим є трактування В.І. Криленко, який вважає, що, по-перше, систему регуляторів державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки необхідно

втримувати в контролюваному стані, тобто в рамках параметрів, що мають забезпечувати і зберігати стійкість управління; і, по-друге, застосовувати методологічні підходи, що полегшуватимуть вибір правильного управлінського рішення та виділення питань, від яких залежить визначення подальших стартових параметрів регуляторної політики у сфері забезпечення економічної безпеки. Він орієнтує дослідників не лише на констатацію певних закономірностей функціонування і розвитку механізмів державного управління, а й розробку методики організації процесу прийняття рішень в умовах взаємозв'язку і взаємодії факторів, що знаходяться у невпинному русі. Ця методика потребує залучення знань та досвіду фахівців різних галузей знань й застосування різних методів дослідження, а також системного аналізу самої системи державного управління та оцінки синергетичного ефекту від застосування елементів регуляторної політики [44, с.114].

У світовій практиці використовується ціла низка показників кількісної оцінки якості державної підтримки аграрного сектора [45]. Оцінка проводиться у кількісному виміру її рівня або міри, а саме порівнянням з нормативом, що розроблений на основі аналізу минулих або прогнозованих результатів.

Організація економічного та соціального розвитку для визначення оцінки ефективності державної підтримки використовують показник рівня підтримки виробника PSE – Producer support estimate. Він визначає річну грошову вартість валового перерозподілу ресурсів від споживачів і платників податку на підтримку сільськогосподарського товаровиробника, як результату реалізації державної політики [46, с.108]. Крім того він включає оцінку заходів державної підтримки аграрного підприємництва, через субсидії та непрямі податки. Показник PSE – Producer support estimate визначається за формулою [47]:

$$PSE = (P_p - P_b) + PP, \quad (1.1)$$

де P_p - внутрішня ціна виробника продукції n ; P_b – світова ціна на продукцію n ; PP – прямі субсидії та інші компенсаційні виплати виробнику продукції n .

Також визначається відносний показник % PSE, що розраховується як співвідношення показника оцінки підтримки сільськогосподарського виробника у вартісному виразі до обсягу валової виручки, одержаної ними, у внутрішніх цінах та бюджетних трансфертів виробникам.

Вирішити проблему оцінки результатів втручання держави допомагають показники, які досить довго використовуються науковцями та практиками у всьому світі, а саме показник «еквівалент субсидування виробників» (ECB), за допомогою якого визначають величину трансфертів, що направляються сільгоспвиробникам від споживачів їх продукції і платників податків в результаті реалізації заходів у рамках аграрної політики. Цей показник виражається у відсотках і дорівнює частці сумарної величини цих трансфертів у валовому доході виробників. ECB застосовується переважно в США. Інший показник – «агрегована міра підтримки» (aggregate measure of support – AMS), який є лише дещо модифікованим варіантом ECB, визнаний як основний в розрахунках Світової організації торгівлі [48, с. 249].

Іншими показниками оцінки рівня державної підтримки є показники, які засновані на порівнянні сформованих внутрішніх (фактичних) цін на сільськогосподарську продукцію з світовими цінами на аналогічних ринках або цінами, що найбільш точно відображають альтернативні витрати (для продукції тваринництва, яка не йде на світові ринки): «коєфіцієнт номінального захисту» (nominal protection coefficient – NPC) – співвідношення внутрішньої і світової цін на той або інший продукт; «ступінь номінального захисту» (nominal protection rate – NPR) – різниця внутрішньої і світової цін на той або інший продукт.

Потрібно зазначити, що ці показники враховують співвідношення цін на сільськогосподарський продукт, але не на засоби виробництва, які використовуються для його випуску. Вищезгадані показники не враховують

нецінових форм регуляторної політики держави, а саме бюджетну підтримку. Найчастіше використовуваними показниками є «сукупна підтримка сільського господарства» (total support estimate – TSE) та «еквівалент субсидій виробників» (producer subsidy equivalent – PSE). Останній показник досить близький до AMS, але більш комплексний, який включає оцінку широкого кола заходів державної підтримки аграрного сектора: як явні субсидії, так і непрямі податки.

Вирішити проблему оцінювання результатів втручання держави покликані показники, які рекомендовані ОЕСР та використовуються науковцями та практиками у всьому світі. З метою системного бачення рівня регуляторної політики всі показники нами згруповано у три категорії: показники оцінки цінової підтримки аграрної політики; показники оцінки рівня регулювання ринку засобів виробництва; показники оцінки рівня державного регулювання, що відображені в таблиці 1.3.

Отже, одним з важливих сучасних методологічних підходів при вивченні обсягу та ефективності державної регуляторної політики в аграрній сфері є підхід Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Результатуючим показником даної методики є показник загального рівня державної підтримки агросектору TSE (Total Support Estimate), який відображує загальну різницю між обсягами оподаткування та субсидування аграрного сектору економіки. Тобто у випадку перевищення субсидій над податками, цей показник є позитивним (політика субсидування аграрного сектору), його від'ємне значення свідчить про політику оподаткування агросектору.

При цьому агросектор розглядається як сукупність трьох елементів:

- 1) сукупність аграрних підприємств (виробників),
- 2) сектор загального забезпечення (інфраструктура)
- 3) споживачі аграрної продукції.

Відповідно, для оцінки підтримки цих трьох підсекторів використовуються основні показники, які у підсумку формують значення показника TSE:

Таблиця 1.3

**Показники оцінки рівня регуляторної політики в аграрному секторі
економіки**

Показники оцінки цінової підтримки агарної політики	Показники оцінки рівня регулювання ринку засобів виробництва	Показники оцінки рівня державного регулювання
AMS(aggregate measure of support) – агрегована міра підтримки	EPC(effective protection coefficient) – коефіцієнт ефективного захисту	PSE(producer support estimate) – оцінка сукупної підтримки виробників
NPC(nominal protection coefficient) – номінальний коефіцієнт захисту споживачів	EPR(effective protection rate) – ступінь ефективного захисту	CSE(consumer support estimate) – оцінка підтримки споживача
NPCP (Producer Nominal Protection Coefficient) – номінальний коефіцієнт захисту виробника		TSE(total support estimate) – сукупна оцінка підтримки
NACP Producer Nominal Assistance Coefficient) – номінальний коефіцієнт підтримки виробника		GSSE(General Service Support Estimate) – оцінка підтримки сектору загального забезпечення агросектору
NPR(nominal protection rate) – номінальний ступінь захисту		
NAC (Nominal Assistance Coefficient NAC) – номінальний коефіцієнт підтримки споживачів		

PSE (Producer Support Estimate) – показник підтримки виробників, який відображує обсяг річних валових бюджетних трансфертів у грошовій формі виробникам аграрної продукції;

GSSE (General Service Support Estimate) – показник підтримки сектору загального забезпечення агросектору (агарної інфраструктури), який відображує обсяг річних валових бюджетних трансфертів у грошовій формі організаціям, які надають послуги аграрному виробництву.

CSE – Consumer Support Estimate – оцінка підтримки споживчого сектору аграрної продукції, яка вимірюється обсягом річних валових бюджетних трансфертів до/від споживачів.

Таким чином, показник TSE є результиручим показником бюджетної підтримки агросектору, відображуючи чисту різницю між податками та субсидіями (трансфертами) для виробників, інфраструктури та споживачів.

З цього приводу В. Микитюк зауважив, що комплексна оцінка з використанням інтегрального індексу звужується за критерієм масштабу діяльності, оскільки в такому випадку не враховуються стратегічні трансформації виробничо-фінансової діяльності у поєднання з показниками ефективності виробництва [49, с. 85].

На нашу думку, справедливим буде твердження, що для оцінки результативності державної підтримки та визначення її ефективності потрібно підходити зі сторони системного аналізу. Протягом довгих років, науковці підходили до комплексної оцінки з використанням індексного аналізу показників виробництва аграрної сфери [50].

Державна регуляторна політика в усіх країнах світу орієнтована на розробку регуляторних актів, які б досягали поставлених цілей за мінімальних витрат. Групою експертів світового банку в 2016 році було презентоване дослідження «Global Indicators of Regulatory Governance» [52], де аналізувалися наступні показники:

- публікація тексту пропонованих правил до його вступу в дію;
- можливість внести зауваження до запропонованих правил;
- публічність звіту про результати консультивних процесів;
- проведення оцінки регуляторного впливу запропонованих правил;

- наявність спеціалізованого органу уряду, на який покладено завдання з перегляду оцінки регуляторного впливу;
- публічність результатів оцінки регуляторного впливу;
- процедура врахування урядом зауважень та пропозицій. Потреба у такому дослідженні з'явилася через зростання розуміння важливості прозорості та підзвітності уряду в своїх діях перед громадськістю. Доступ громадян до процесу нормотворчості уряду є центральним для створення сприятливого бізнес-середовища, в якому інвестори будують довгострокові плани.

Найбільш пошиrenoю методикою, що застосовуються у міжнародній практиці, є аналіз регуляторного впливу (APB) та М-Тест. Які забезпечують обґрунтування впливу регуляторного акту на національну економіку та економіку конкретної галузі.

Для проведення оцінки якості APB до проектів нормативно правових актів було розроблено методичний підхід на основі Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта” від 11 березня 2004 р. № 308 [79]. Він складається з семи основних етапів, які включають: визначення мети та строків проведення оцінки; розробку методики та її застосування; виявлення проблемних аспектів та внесення пропозицій щодо їх усунення

В регуляторній діяльності важливу роль відіграють і громадяни, суб’єкти господарювання, їхні об’єднання та наукові установи, а також консультивно-дорадчі органи, створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування, які представляють інтереси громадян і суб’єктів господарювання.

Отже, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку регуляторної політики можна визначити три основних рівня її реалізації:

- глобальна регуляторна політика, що досліджує в рамках проекту Світового Банку «Global Indicators of Regulatory Governance», взаємодію

урядів різних країн світу з громадськістю в процесі формування регулювань, що впливають на бізнес-середовище;

- національна регуляторна політика, яка на рівні України формується державною регуляторною службою;

- регуляторна політика галузевого рівня, що здійснюється профільними інституціями в рамках національного законодавства.

Висновки до розділу 1

1. Нами систематизовано основні принципи регуляторної політики, що висвітлені в законодавчих актах та дослідженнях науковців. На основі монографічних досліджень нами доповнено принципи регуляторної політики, а саме принцип системності, адже будь-яка суспільно-економічна модель утворює структуру, основні елементи якої тісно пов'язані між собою і взаємозалежні один з одним та динамічності, при якому системна регуляторна політика держави повинна припускати наявність цілої низки змінних.

Систематизовано основні етапи формування державної регуляторної політики України через поєднання з основними етапами регуляторної політики в країнах ОЄСР.

2. Механізм державного регулювання аграрного сектора економіки визначено нами як сукупність дій, форм та способів впливу на суб'єктів аграрного сектору з метою забезпечення економо-соціо-екологічної ефективності галузі. Сформульовано особливості державного регулювання як особливості державної регуляторної політики в аграрному секторі через оптимальне поєднання ринкового механізму господарювання та механізму державного регулювання через низку регуляторних актів.

Розроблено відповідні принципи взаємодії державного регулювання та

регуляторної політики в аграрному секторі. Встановлено, що ефективний державний аграрний протекціонізм повинен бути комплексною системною програмою, на основі якої держава регулює стійкість аграрного сектору.

Основними специфічними факторами на яких повинна базуватись державна підтримка аграрного сектору повинні статі наступні: збереження до певної міри системи державних закупівель сільськогосподарської продукції; формування системи сезонного кредитування аграрних товаровиробників; обмежувальний та конструктивний характер регулювання державою цін на продовольчому ринку; нездатність ринку в певних умовах вирішувати завдання розвитку інфраструктури, реконструкції галузей сільського господарства, фінансування аграрної науки і освіти.

Визначено, що в основу формування ефективної регуляторної політики в аграрному секторі необхідно закласти, насамперед, механізм державного регулювання цін і доходів національних агротоваровиробників. Обов'язковою умовою при цьому повинно стати виявлення та врахування причин походження нееквівалентності обміну продукції та ресурсів сільського господарства.

3. Нами визначено, що для оцінки результативності державної підтримки та визначення її ефективності потрібно підходити зі сторони системного аналізу. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку регуляторної політики можна визначити три основних рівня її реалізації: глобальна регуляторна політика, що досліджує в рамках проекту Світового Банку «Global Indicators of Regulatory Governance», взаємодію урядів різних країн світу з громадськістю в процесі формування регулювань, що впливають на бізнес-середовище; національна регуляторна політика, яка на рівні України формується державною регуляторною службою; регуляторна політика галузевого рівня, що здійснюється профільними інституціями в рамках національного законодавства.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

2.1. Розвиток та ефективність виробництва в аграрному секторі України

Аграрне виробництво в сучасній економіці України є однією з пріоритетних галузей, що забезпечує більше чверті обсягу експорту продукції, в цілому в 2019 році було вироблено сільськогосподарської продукції на 272439,8 млн. грн (в порівняннях цінах 2010 року).

Вітчизняна аграрна сфера вирізняється достатньо високим рівнем стійкості виробництва, навіть в несприятливих соціально-економічних умовах. На основі проведеної системної земельної та аграрної реформ в країні сформувався потужний, конкурентоспроможний сектор аграрної економіки. Це одна з небагатьох галузей національної економіки, що постійно нарощує обсяги виробництва, експорту та доходів держави, власників і громадян. На цей факт вплинув і кліматично-географічний потенціал території, аграрне виробництво традиційно відіграє ключову роль в українській економіці.

Сучасні проблеми аграрного сектору економіки тісно пов'язані з політичними та економічними проблемами української економіки. Внаслідок загальної кризової ситуації у функціонуванні економіки стримуються і темпи розвитку виробництва в аграрній сфері та соціальні перетворення на селі

Завдяки кліматично-географічному потенціалу території, аграрне виробництво традиційно відіграє ключову роль в економіці України. Поєднання потенціалу галузі з якісним регулюванням економічних відносин в аграрному секторі має забезпечити ефективність галузі та її конкурентоспроможність на світовому ринку аграрної продукції.

В таблиці 2.1 представлено обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в Україні на одну особу.

Таблиця 2.1

**Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, постійні ціни
2010 р., млн. грн**

Роки	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	183890,3	151022,2	179605,8	187526,1	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1	272439,8
У розрахунку на одну особу:									
Україна	3570	3 071	3 813	4 249	5 589	5967	5865	6374	н/д

Джерело: офіційні дані Державної служби статистики України [86].

Як показують дані, представлені в таблиці 2.1 обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 р. на макро рівні стабільно зростає. Зокрема, показники 2019 року в цілому по Україні перевищують відповідні показники 2010 та 1995 років на 45,3 та 48,2 відсотки відповідно. За період 1995-2018 років показник обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в розрахунку на одну особу по Україні зрос від 3570 до 6374, тобто збільшився на 78,5 відсотки.

На сьогодні в офіційній статистиці України валова додана вартість, на рівні галузей, розраховуються як різниця між випуском товарів (послуг) та проміжним споживанням. Відповідно до прийнятої статистичної методології сума валової доданої вартості всіх економічних секторів національної економіки утворює в сумі валовий внутрішній продукт на рівні виробництва, який і характеризує величину створеної в країні доданої вартості. Відповідно, валова додана вартість на макроекономічному рівні є базовим показником, що характеризує соціально-економічний потенціал та рівень розвитку держави. Дані про валову додану вартість сільського, лісового та рибного господарства України наведено у табл. 2.2.

Дані табл. 2.2 свідчать про поступове зростання частки сільського, лісового та рибного господарства у валовій доданій вартості в Україні за період з 2012 по 2018 рр. Але, це зростання нелінійне – з 2010 по 2015 рік відбувається поступальне зростання показника частки сільського, лісового та рибного господарства у валовій доданій вартості від 8,36 до 14,2 відсотки,

потім показник іде на спад зупинившись в 2018 році на відмітці 12 відсотків. Але загальний приріст за період 2010-2018 років склав 3,64 відсоткових пункти. Тобто, наведені дані свідчать про все зростаючу роль сільського, лісового та рибного господарства в економіці України.

Таблиця 2.2

Валова додана вартість в цілому по Україні, млн грн

Показники	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валова додана вартість	992175	1262157	1336364	1382719	1689387	2023228	2519561	3018190
Сільське, лісове та рибне господарство	82948	113245	132354	161145	239806	279701	303949	361173
Частка сільського, лісового та рибного господарства у валовій доданій вартості, %	8,36	8,97	9,90	11,65	14,2	13,8	12,1	12,0
Сільське господарство, умовно-чиста продукція, % ВВП (дані Світового банку)	7,4	7,8	8,8	10,2	12,1	11,7	10,2	н/д

Джерело: офіційні дані Державної служби статистики України [86], дані Світового банку [69].

В умовах спаду вітчизняної економіки перед сільським господарством постало ціла низка викликів, що загрожують позитивній динаміці його зростання. Насамперед це стосується зменшення обсягу валової продукції сільського господарства. Продовження зниження цін на світових аграрних ринках і нестабільність фінансово-економічної ситуації в Україні може змусити виробників сільськогосподарської продукції, з одного боку, скоротити обсяги виробництва (площі посівів і поголів'я тварин). З іншого боку, коливання курсу національної валюти спричинило стрімке зростання цін на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива та засоби захисту рослин [43, с. 30].

В таблиці 2.3 представлено динаміку доданої вартості створеної у сільському господарстві та її відповідна частка у ВВП України та провідних європейських країнах.

Таблиця 2.3

Динаміка частки доданої вартості у сільському господарстві світу, груп країн та України, частка у ВВП, %

Рік	Світ	Центральна Європа та країни Балтії	Європейський Союз	Україна
1996	7,51	6,86	2,90	12,23
1997	5,61	6,78	2,82	12,52
1998	5,46	5,80	2,63	12,07
1999	5,21	5,11	2,45	11,88
2000	4,86	4,69	2,35	14,49
2001	4,77	5,00	2,37	14,31
2002	4,66	4,40	2,18	12,96
2003	4,52	4,24	2,09	10,81
2004	4,43	4,62	2,09	10,78
2005	4,06	3,78	1,80	9,13
2006	3,81	3,50	1,68	7,54
2007	3,76	3,26	1,69	6,55
2008	3,74	3,23	1,63	6,86
2009	3,68	2,99	1,50	7,17
2010	3,67	2,84	1,62	7,45
2011	3,71	3,37	1,71	8,20
2012	3,63	3,10	1,70	7,82
2013	3,68	3,31	1,75	8,79
2014	3,59	3,15	1,71	10,15
2015	3,52	2,83	1,66	12,06
2016	3,47	2,84	1,62	11,73
2017	3,44	2,98	1,71	10,19
2018	4,00	2,73	1,66	10,14
2019	н/д	2,65	1,64	9,01

Джерело: [69]

Результати порівняння частки доданої вартості в структурі ВВП вітчизняної економіки та економіки країн Центральної Європи та Балтії свідчать, показують що в 1996 році цей показник в Україні був вдвічі

більший, а вже в 2016 розрив був збільшений майже в чотири рази. Ще більш разючим є порівняння з країнами Європейського Союзу та ОЕСР.

Україна має сприятливий клімат і географічне положення, родючі ґрунти та розвинуте сільське господарство, продукція якої забезпечує як Україну всім необхідним, так і йде на експорт. Частка валової доданої вартості сільського господарства України в структурі ВВП у 2019 р. становила 9,01 %, тоді як у розвинених країн ЄС цей показник становить 1,64%. Поступові зрушенння у галузевій структурі української економіки відповідають світовим тенденціям і є характерними для країн із перехідною економікою. Проте процес наближення галузевої структури вітчизняної економіки до пропорцій, притаманних конкурентоспроможним розвинутим країнам світу, відбувається досить повільно, що пояснюється рядом чинників.

Важливим аспектом дослідження розвитку та ефективності аграрного виробництва у контексті регуляторної політики є дослідження розподілу виробленої сільськогосподарської продукції між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення. В Додатку А представлений розподіл виробленої сільськогосподарської продукції між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення України.

Наведені дані свідчать про те, що значна частина сільськогосподарської продукції в Україні виробляється у особистих підсобних господарствах населення та фізичними особами-підприємцями. Особисті селянські господарства в Україні виробляють переважну частину такої сільськогосподарської продукції, як картопля (97 %), овочі відкритого ґрунту (89 %), овочі закритого ґрунту (63 %) та інших.

Інституціоналізовані виробники, тобто ті, які оформилися у правовому полі у вигляді підприємств, у свою чергу мають різні організаційно-правові форми. Дані за розподілом сільськогосподарських підприємств в Україні за організаційними формами за 2013-2018 рр. наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість та структура сільськогосподарських підприємств за організаційними формами господарювання, станом на 1 листопада

Показники	2013		2015		2016		2017		2018	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
Усього	49046	100,0	45379	100,0	47697	100,0	45558	100,0	49208	100,0
у т.ч.:										
Господарські товариства	8245	16,8	7 721	17,0	8700	18,2	6967	15,3	н/д	н/д
Приватні підприємства	4095	8,3	3627	8,0	3752	7,9	3215	7,1	н/д	н/д
Кооперативи	809	1,7	596	1,3	738	1,5	448	1,0	н/д	н/д
Фермерські господарства	34168	69,7	32 303	71,2	33682	70,6	34137	74,9	33164	67,4
Державні підприємства	269	0,5	241	0,5	222	0,5	199	0,4	н/д	н/д
Підприємства інших форм господарювання	1460	3,0	891	2,0	603	1,3	592	1,3	н/д	н/д

Джерело: збудовано автором на основі офіційних даних Державної служби статистики України [3].

Наведені дані по організаційних формах сільськогосподарських підприємств в Україні свідчать про виражене домінування фермерських господарств, частка яких за період, що аналізується, становить в середньому 70 % від загальної кількості підприємств. Найменше с.-г. підприємств державної форми власності – близько 0,5 %. При цьому спостерігається як загальне скорочення кількості сільськогосподарських підприємств в Україні, так і скорочення фермерських господарств.

Важливим показником успішності аграрних реформ є показник продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах, який розраховується як відношення валової продукції сільського господарства (рослинництва, тваринництва) у постійних цінах 2010 року до середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Дані за період 1990-2018 рр. наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах України

Роки	На 1 зайнятого в с.-г. виробництві, у постійних цінах 2010 року; грн			У % до попереднього року		
	с.-г. виробництво	рослинництво	тваринництво	с.-г. виробництво	рослинництво	тваринництво
1990	50388,5	59554,9	41184,4	...	...	...
1991	42826,6	49187,9	36506,7	85,0	82,6	88,6
1992	36369,7	50510,0	25250,7	84,9	102,7	69,2
1993	36707,5	56794,3	21391,1	100,9	112,4	84,7
1994	31117,5	46943,3	19467,4	84,8	82,7	...
1995	30254,8	45822,2	17596,0	97,2	97,6	...
1996	26339,8	39573,6	15097,3	87,1	86,4	85,8
1997	28174,2	44012,2	12402,0	107,0	111,2	82,1
1998	25484,8	36203,6	14121,4	90,5	82,3	113,9
1999	24103,8	33461,2	13575,5	94,6	92,4	96,1
2000	27066,9	...	...	112,3	...	...
2001	34577,2	...	...	127,7	...	...
2002	40728,8	51315,0	23691,1	117,8	...	...
2003	38007,0	44266,3	27351,7	93,3	86,3	115,5
2004	63376,9	78074,1	36084,0	166,8	176,4	131,9
2005	72621,9	86198,1	47992,8	114,6	110,4	133,0
2006	83854,6	98033,7	58507,4	115,5	113,7	121,9
2007	88571,3	94905,2	75970,2	105,6	96,8	129,8
2008	127372,5	142513,5	92722,8	143,8	150,2	122,1
2009	131332,0	138741,7	113976,7	103,1	97,4	122,9
2010	132680,4	133603,0	130473,7	101,0	96,3	114,5
2011	165229,0	171142,8	148840,3	124,5	128,1	114,1
2012	159679,0	155543,8	171798,3	96,6	90,9	115,4
2013	201216,9	202220,5	198185,6	126,0	130,0	115,4
2014 ¹	227753,4	228884,7	224105,1	109,1	108,2	111,6
2015 ¹	223309,9	218768,0	237990,0	98,0	95,6	106,2
2016 ¹	275317,8	270863,2	292511,2	123,3	123,8	122,9
2017 ¹	271491,4	260793,7	315503,8	98,6	96,3	107,9
2018 ¹	313927,3	305314,5	348901,4	115,6	117,1	110,6

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: дані Державної служби статистики України [86].

На основі статистичних даних, можна відслідкувати тенденцію до постійного зростання продуктивності праці в аграрному виробництві

України. Графічне представлення темпу приросту продуктивності у процентах представлено на рис. 2.1.

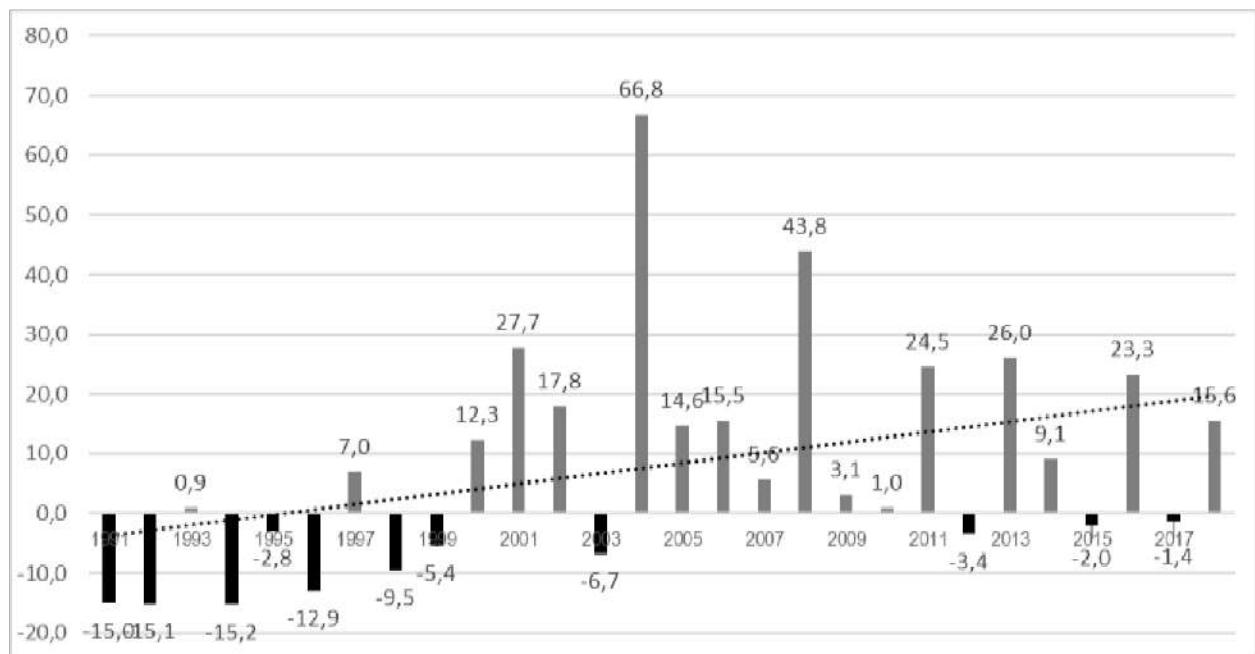

Рисунок – 2.1. Динаміка темпу приросту продуктивності праці у с.-г. підприємствах за 1990-2018 рр., %

Джерело: збудовано автором на основі даних Державної служби статистики України [86]

Аналізуючи перелом у тенденції темпів приросту продуктивності праці, який припадає на 1999-2018 рр., коли щорічний темп приросту продуктивності праці став здебільшого позитивним, хочемо акцентувати увагу на тому, що з позицій оцінки якості регуляторної політики в аграрному виробництві, така тенденція в цілому свідчить про успішність регулювання у цій галузі.

2.2. Моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі

Регуляторна політика в аграрному секторі відрізняється від загальноекономічної регуляторної політики особливостями, продиктованими

специфікою аграрного бізнесу. Специфіка національної регуляторної політики визначається наявним рівнем розвитку соціально-економічних відносин в аграрному секторі, структурою його виробництва, інтеграцією та взаємодією з іншими секторами. Крім того, важливим аспектом є традиція регулювання, яка склалася.

Говорячи про регуляторну політику у будь-якому секторі економіки, насамперед, слід оцінювати якість формальних інститутів, через які реалізовуються економічні відносини у вигляді трансакцій. Важливим припущенням, яке прибирає багато методологічних запитань, є прирівнювання формальних інститутів до правових норм, які ієрархічно закріплені у законодавчих актах.

Як було зазначено раніше, регуляторна політика у широкому розумінні в аграрному секторі є комплексним явищем, яка відображує міру і способи втручання державних органів в аграрну сферу економіки. Регуляторна політика у сфері аграрного виробництва складається з:

- податкової політики в аграрній сфері та її регуляторної складової;
- регулювання відносин власності на землю;
- фінансово-кредитної політики в аграрній сфері;
- політики стимулювання експорту аграрної продукції;
- дозвільної системи, ліцензування в аграрній сфері;
- державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.
- дотаційної політики аграрного бізнесу;
- державної підтримки інфраструктури, ринку, аграрної науки та освіти,

Відповідно, регуляторна політика в аграрній сфері у вузькому розумінні, складається з державного контролю за регуляторними актами, які зачіпають економічні інтереси суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Основними методами такої політики є аналіз регуляторного впливу (APB) та М-Тест.

Загальна бальна оцінка аграрної політики в країні існує в рамках міжнародного рейтингу конкурентоспроможності – Global Competitiveness Index. У шостому розділі «Ефективність споживчого ринку» (6th Pillar: Goods

market efficiency) використовується субіндекс 6.08 «Витрати на проведення аграрної політики» (6.08 Agricultural policy costs), який оснований на опитуванні зацікавлених сторін щодо оцінки якості аграрної політики (питання «Як би Ви оцінили аграрну політику у Вашій країні?»). Дані цього показника для України представлено на рис. 2.2.

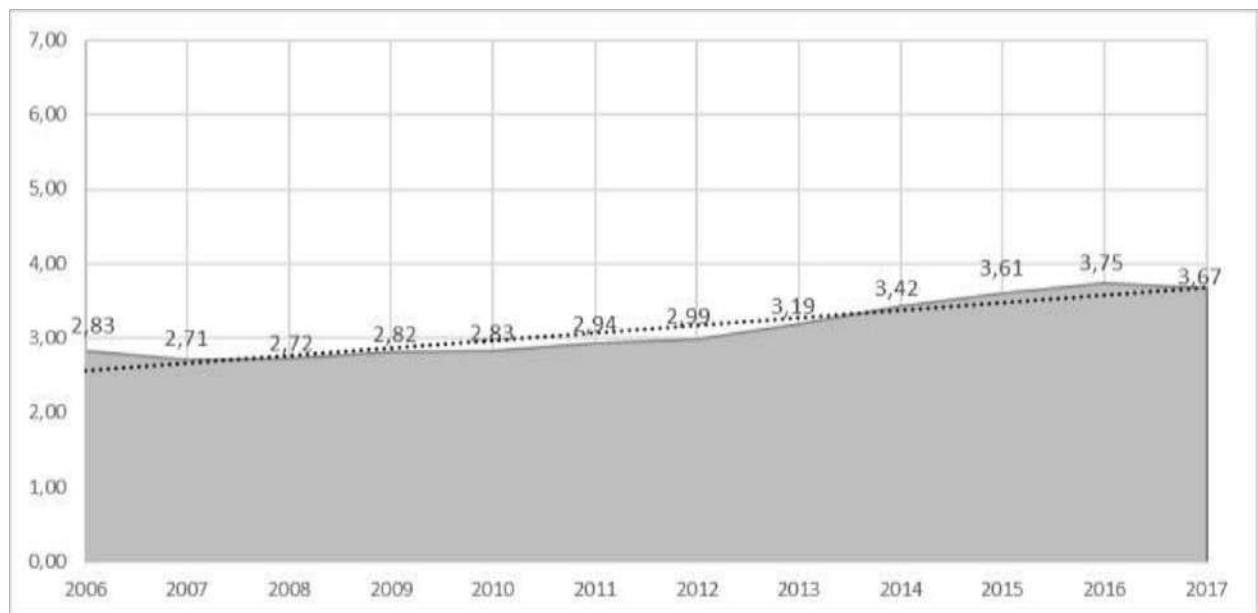

Рисунок – 2.2. Динаміка субіндексу 6.08 «Витрати на проведення аграрної політики» GCI для України за 2006-2017 рр., балів (макс. оцінка 7 балів) та лінійний тренд*

* Даний індекс обчислювався у рамках GCI до 2017 р. включно, у подальших версіях методології GCI він відсутній.

Джерело: [57]

Аналіз даних показує, що впродовж 2006-2017 рр. респондентами рейтингу GCI аграрна політика в Україні оцінювалася не високо – до 2015 р. середній бал не перевищував половинного значення 3,5 бали. Разом з тим, простежується тенденція до підвищення оцінок аграрної політики, про що свідчить лінійний тренд представлених даних.

Динаміка видатків зведеного бюджету за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету за статтями «Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство»

(0420) та «Дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства» (0482) та їхньої частки у витратах зведеного бюджету представлено на рис. 2.3.

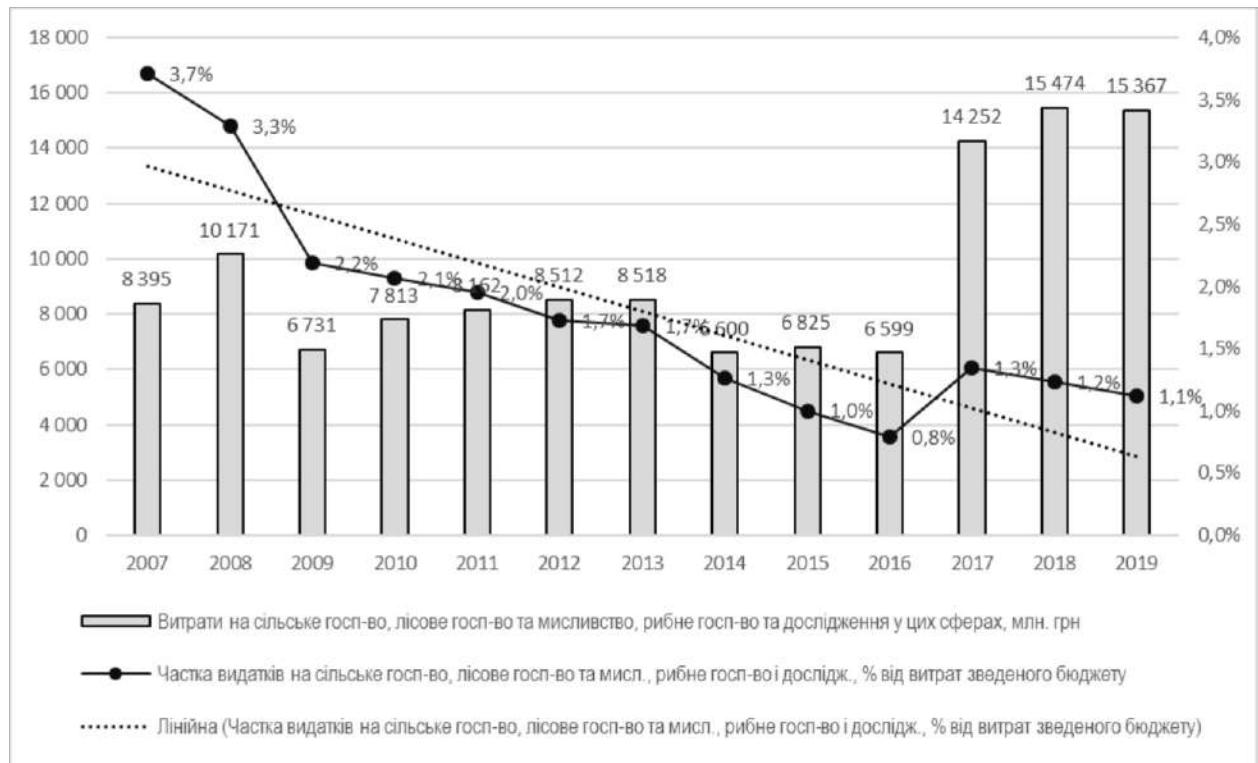

Рисунок – 2.3 Динаміка обсягів державних витрат на сільське госп-во, лісове госп-во та мисливство, рибне госп-во та дослідження у цих сферах (млн. грн, ліва шкала) та їхня частка у загальних витратах бюджету (%, права шкала) за 2007-2019 рр.

Джерело: розраховано за даними [11]

Аналіз даних про витрати зведеного бюджету України на підтримку сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства та фундаментальні та прикладні дослідження у цих сферах показує, що їхній обсяг має тенденцію до зниження з 2007 по 2016 рр. У 2017 р. відбувся суттєвий приріст видатків – з 6599 млн. грн до 14252 млн грн (більш ніж у 2 рази). Але при цьому яскраво вираженою є тенденція до зниження частки цих витрат у загальних видатках зведеного бюджету України за цей період, підтверджена лінійним трендом: якщо у бюджеті 2007

р. частка витрат, що аналізуються, становила 3,7 %, то у 2019 р. лише 1,1 % (зменшення майже у 5 разів).

Податкова політика виступає одним з ключових факторів ефективної регуляторної політики в аграрній сфері, оскільки залежність між обсягом податкового тягаря, умовами оподаткування та результатами діяльності економічної системи є очевидною. Розгляд історичної перспективи податкового регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні з моменту отримання незалежності, показує, що з 1991 р. сільськогосподарські підприємства оподатковувалися на загальних підставах. Єдиною податковою пільгою було звільнення до липня 1997 р. їх від сплати податку на прибуток в частині прибутку, отриманого від виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки [106, с. 64].

Загальна ситуація з оподаткуванням підприємств в Україні за даними рейтингу Світового банку Doing Business (умови ведення бізнесу) наведена на рис. 2.4.

Дані рейтингу Doing Business (субіндекс «Оподаткування») свідчать про постійне зниження податкового навантаження на підприємства в Україні за період наявності даних (з 2006 р.). Знижується як загальне податкове навантаження, так й оподаткування заробітної плати. Найбільшого прогресу у регуляторній податковій сфері досягнуто за показником витрат часу на оподаткування – якщо на 2006 р. підготовка й подання податкової звітності вимагали 2085 годин на рік, то на 2020 р. витрати часу становили лише 328 годин, тобто скоротилися більш ніж у 6 разів, що засвідчує успіх процесу дерегуляції у сфері оподаткування за 2006-2020 рр.

Однак така ситуація зі зниженням рівня оподаткування і дерегуляції оподаткування спостерігалася не завжди. З початку 1990-х років сільське господарство України зазнало суттєвих втрат внаслідок постійного підсилення фіiscalного тиску уряду на економіку.

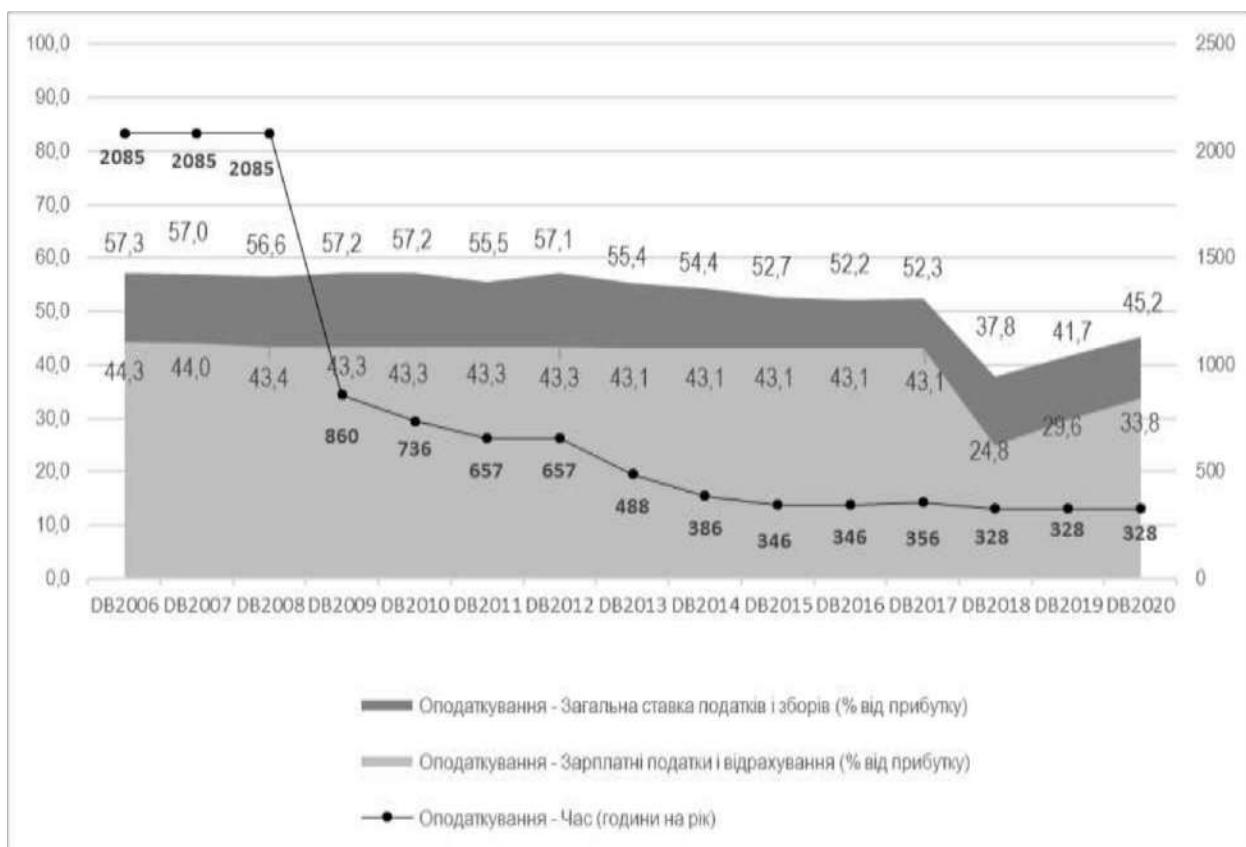

Рисунок 2.4. – Загальна ставка податків і зборів (% від прибутку, ліва шкала), зарплатні податки і відрахування (% від прибутку, ліва шкала) та витрати часу на оподаткування (годин, права шкала) для України за 2006–2020 рр. (Doing Business)

Джерело: [108]

Підсилення податкового навантаження у 1990-х роках характеризувалося такими показниками: у сільськогосподарських підприємств через податки конфісковувалося у 1992 р. 13,6 % виручки від реалізації, у 1995 р. – 16,0 %, у 1998 р. – 27,8 %, тобто податкове навантаження на сільськогосподарські підприємства з 1992 р. по 1998 р. було збільшено більш ніж удвічі. Відповідно, сільськогосподарські підприємства відреагували зміною сукупного рівня рентабельності: у 1992 р. цей показник становив 99,3 %, у 1995 р. – 10,6 %, у 1997 р. – -22,7%, у 1998 р. – -26,9 %; частка збиткових сільськогосподарських підприємств у 1998 р. досягла 91,9 %, рівень сплати податків становив 43,2 % [106, с. 64].

Загальну картину руйнації сільськогосподарського виробництва фіiscalьними інструментами регулювання в Україні у 1990-х роках доповнює той факт, що до введення фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) сільськогосподарські підприємства мали адмініструвати і сплачувати, як й підприємства в інших галузях, величезну кількість податків, 12 з яких замінив ФСП, головними серед яких були податок на прибуток підприємств, плата за землю, збір на обов'язкове соціальне страхування, збір на обов'язкове пенсійне страхування, податок з власників транспортних засобів.

Таким чином наприкінці 1990-х рр. з огляdom на можливість виникнення продовольчої кризи в Україні, уряд був змущений припинити подальше підсилення податкового тиску й запровадити, де-факто, фіiscalьно-регуляторну реформу в аграрному секторі, яка набула форми спеціального режиму оподаткування аграрного сектору, складовими якого стали:

- фіксований сільськогосподарський податок (ФСП);
- спеціальний режим в оподаткуванні податком на додану вартість;
- компенсаційні заходи аграрникам (представникам малого бізнесу), що працюють на спрощеній системі оподаткування [48, с. 25].

До цього переліку фіiscalьних заходів слід додати, на нашу думку, заходи зі списання податкової заборгованості сільськогосподарських підприємств, яка утворилася на кінець 1990-х рр. внаслідок надмірного фіiscalьного тиску. За даними Рахункової палати України станом на 01.05.2000 р. загальна сума податкової заборгованості с.-г. підприємств становила 4 173 863,3 тис. грн, фактично списана податкова заборгованість дорівнювала 4 081 789,3 тис. грн [81]. Наведена податкова заборгованість сільськогосподарських підприємств складала близько 3,2 % ВВП України 1999 р. У комплексі з подальшим зниженням фіiscalьного тиску і спрощенням адміністрування податків, списання податкової заборгованості стало дієвою складовою аграрної регуляторної політики.

Через впровадження ФСП було вирішено одразу декілька питань покращення регуляторного середовища аграрного бізнесу – зниження

податкового тиску і спрощення адміністрування податків сільськогосподарськими підприємствами. ФСП в порядку експерименту було запроваджено з 1998 р. у трьох регіонах України (Глобинський р-н Полтавської обл., Старобешівський р-н Донецької обл., Ужгородський р-н Закарпатської обл.), з 1999 р. ним було охоплено всю Україну (Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок»).

Запровадження ФСП одразу сприяло фінансовій санації аграрних підприємств: за 1999-2004 рр. рівень податкового навантаження на платників ФСП не перевищував 2,5 % (2,5 грн на 100 грн виручки), за іншими розрахунками на 2000 р. платники ФСП сплачували 7 грн на 100 грн виручки, на відміну від 1998 р., коли такі виплати складали 20-28 грн [51, с. 12].

Таке значне послаблення податкового тиску мало наслідком відродження сільськогосподарських підприємств. На рис. 2.5 представлено динаміку рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах України.

Дані свідчать, що в період 1995-2000 рр. спостерігалося суттєве зниження рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах. Найнижчий рівень рентабельності - -29,5 %, було зафіксовано у 1998 році. Починаючи з 2000 р. рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції знову набуває позитивних значень, хоча він не відновився до рівня 1992-1993 рр., коли він перевищував 100 %.

Частка прибуткових с.-г. підприємств (дані з 1995 р.) в цілому повторюючи поведінку показника рівня рентабельності виробництва с.-г. продукції в с.-г. підприємствах, також ілюструє суттєве зниження в період з 1995-2000 рр. Найменша частка прибуткових с.-г. підприємств в Україні спостерігалася у 1998 р. – 8,1 %. Стійке зростання показника частки прибуткових с.-г. підприємств спостерігається з 2002 р.

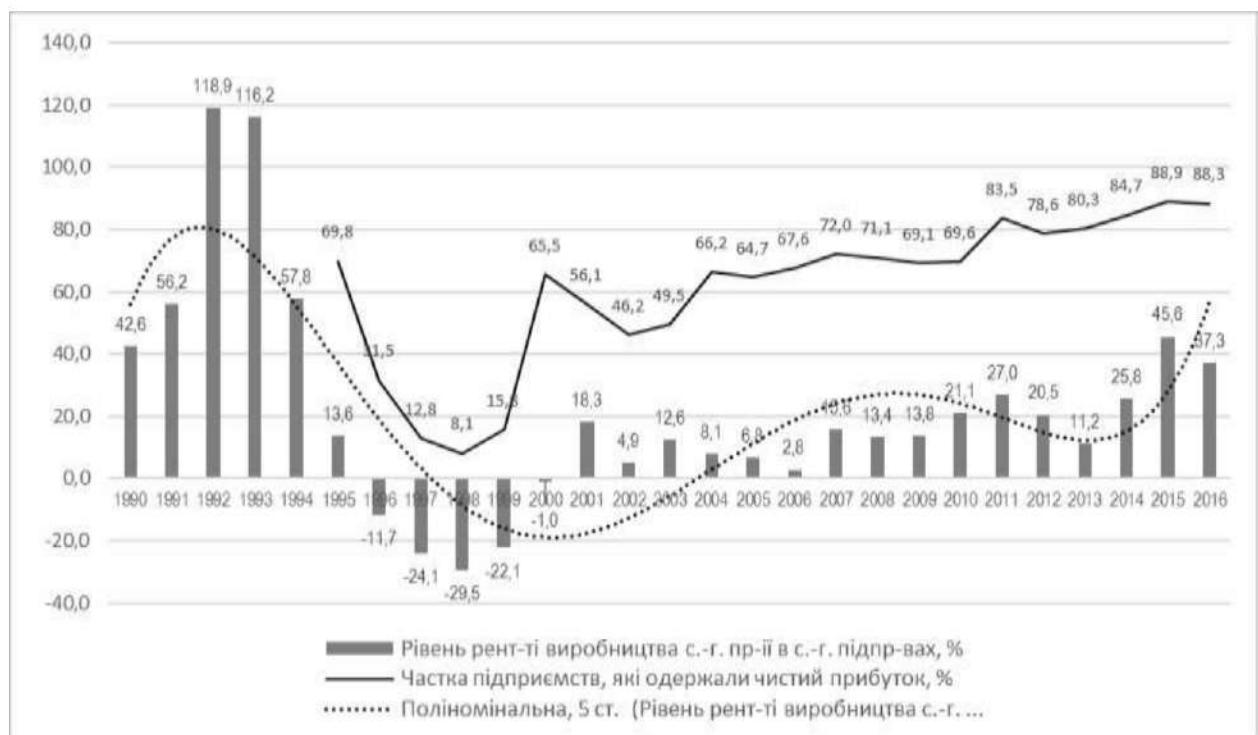

Рисунок – 2.5. Динаміка рівня рентабельності виробництва с.-г. продукції в с.-г. підприємствах та частки прибуткових с.-г. підприємств, %

Джерело: збудовано автором на основі офіційних даних Державної служби статистики України.

Після суттєвого зниження податкового тиску на агробізнес, уряд поступово його підвищує. Так посилення податкового тиску відбулося за рахунок виключення з ФСП деяких видів податків – з 12 початково включених до тих, що замінюють ФСП, залишилося 6 [106, 51]:

- 1) податок на прибуток;
- 2) плата (податок) за землю;
- 3) комунальний податок;
- 4) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;
- 5) плата за придбання торгового патенту;
- 6) збір за спеціальне водовикористання.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)» від 28.12.2014 р. №71-VIII передбачено об'єднання двох спеціальних режимів в один.

Такий спеціальний режим оподаткування, як фіксований сільськогосподарський податок, переноситься в єдиний податок шляхом введення окремої (четвертої) групи платників єдиного податку — сільськогосподарських товаровиробників. Ставки фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) / єдиного податку для IV групи та їх динаміка представлено нами в таблиці 2.6 та на рисунку 2.6.

Таблиця 2.6

Ставки фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) / єдиного податку для IV групи, % до нормативної оцінки 1 га земельної ділянки

Види земельних ділянок	Ставка ФСП/ЄП, %			
	1999	2015	2016	2017-2019
1. Рілля, сіножаті, пасовища				
- загальні	0,15	0,45	0,81	0,95
- у гірських зонах та на поліських територіях	0,09	0,27	0,49	0,57
- на закритому ґрунті	-	3,00	5,40	6,33
2. Багаторічні насадження				
- загальні	0,09	0,27	0,49	0,57
- у гірських зонах та на поліських територіях	0,03	0,09	0,16	0,19
3. Землі водного фонду				
- загальні	0,45	1,35	1,35	2,43

Джерело: систематизовано автором на основі податкового законодавства України

Таким чином, із 1 січня 2015 року до 4 групи платників єдиного податку належать сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Платники єдиного податку четвертої групи:

- самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 Податкового Кодексу [74];

- сплачують податок щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

- у І кварталі - 10 відсотків;
- у ІІ кварталі - 10 відсотків;
- у ІІІ кварталі - 50 відсотків;
- у ІV кварталі - 30 відсотків.

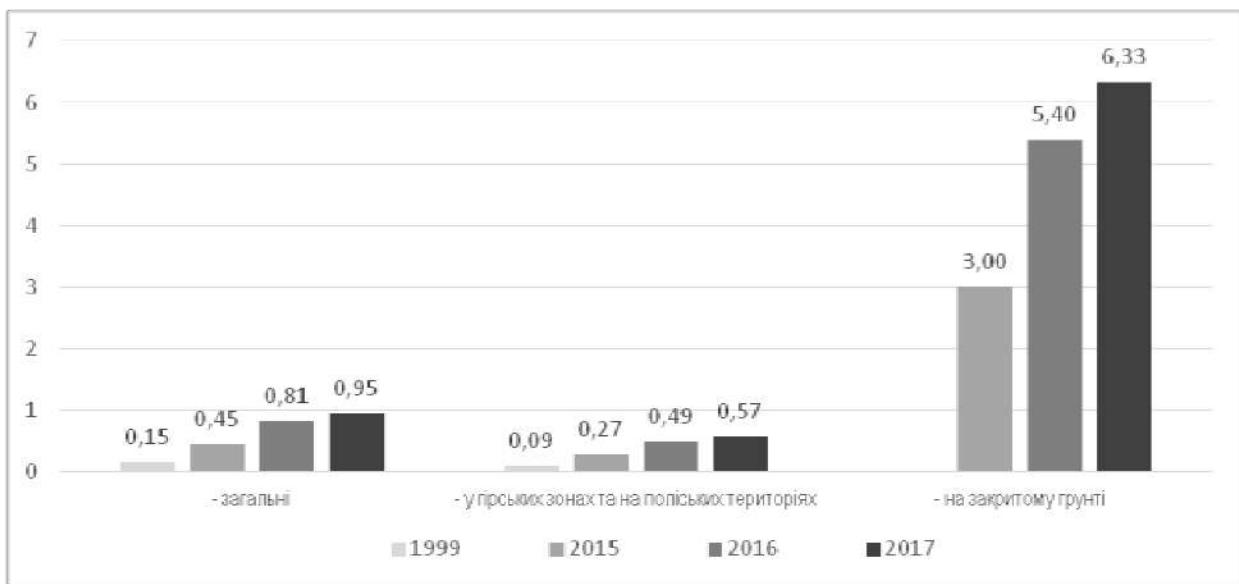

Рисунок – 2.6. Динаміка ставки фіксованого с.-г. податку (ФСП) / єдиного податку для ІV групи, % до нормативної оцінки 1 га земельної ділянки для ріллі, сіножать, пасовищ

Джерело: систематизовано автором на основі податкового законодавства України

Якщо розглядати загальне податкове навантаження на великі сільськогосподарські підприємства, то дослідження показують широкі розбіжності у його рівні – від 1,3 % до 36,2 % у 2013-2015 pp. [41, с. 57].

При цьому суттєве збільшення податкового навантаження за рахунок змін ставок ЄП IV групи та індексації вартості землі, мало вплинуло на показники ефективності аграрних підприємств, оскільки, за окремими даними, величина ЄП з одного гектару угідь до 2015 р. становила бл. 5 грн, що не співставно з доходами на 1 га, витрати з адміністрування ФСП/ЄП IV групи до останнього часу перевищували надходження від них.

Важливим аспектом державного регулювання агробізнесу є регулювання земельних відносин, які складають його основу. Починаючи з 1992 р. в Україні почалося реформування земельних відносин, яке добігло свого логічного завершення у вигляді ринку землі. При цьому земельні відносини слід розглядати як особливу частину відносин власності в економіці, тому для їх аналізу доречно застосувати міжнародні показники, які відображують саме рівень розвитку відносин власності.

В ніч на 31 березня 2020 року Верховна Рада України проголосувала за Закон України №2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [24], який з 1 липня 2021 року має відкрити ринок землі в Україні. Його основні положення – обмеження площ придбання землі в одні руки, заборона на продаж землі іноземцям, пріоритетне право придбання для фізичних осіб, які є громадянами України перед юридичними особами.

Громадяни України зможуть купувати землю сільськогосподарського призначення з 1 липня 2021 року. З 2024 року набувати право власності зможуть юридичні особи, засновниками або кінцевими бенефіціарами яких є українці. Покупці землі не можуть мати бізнес, зареєстрований закордоном або у офшорних компаніях.

Закон визначає граничні межі концентрації землі в одних руках для фізичних та юридичних осіб. Відповідно, для фізичних осіб, які зможуть

купувати землю у перший рік після відміни мораторії граничні межі концентрації складають 100 га, для юридичних осіб на другому етапі, з 2024 року – граничні межі концентрації складають 10 тис га.

Документом передбачено заборону по придбанню землі для іноземців, а також визначено обмеження для осіб з російським громадянством, причетних до терористичних організацій та осіб, щодо яких застосовано санкції.

Вартість землі прив'язана до нормативно-грошової оцінки землі, нижче якої вона не може встановлюватись. Розрахунок за землю у разі придбання має проводитись у безготіковій формі. Передбачена процедура придбання землі з розстрочкою платежів. А також закон забезпечує переважне право під час придбання землі сільськогосподарського призначення для тих, хто її обробляв до моменту продажу.

Бюджетні дотації в аграрній сфері мають право отримати сільськогосподарські товаровиробники-платники податку на додану вартість, які займаються в таких сферах: тваринництво, вирощування винограду, фруктів, ягід, горіхів, овочів, тютюну та цукрового буряку. При цьому щомісячний розмір бюджетної дотації товаровиробникам, які займаються птахівництвом, не може перевищувати 50 % виділених асигнувань на бюджетну дотацію у поточному місяці.

Успішність регулювання відносин власності на землю обґрунтовано розглядаються як ключовий, фундаментальний фактор ефективності усього спектру аграрних відносин у національній економіці. На поточний момент в Україні держава забезпечує три форми власності: державну, комунальну і приватну, рівноправність яких фіксує Закон України «Про власність» [19].

Діяльність сільськогосподарських підприємств, у т. ч. й регламентація відносин власності, регулюється Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Земельним кодексом України, Законами «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про селянське фермерське господарство» та іншими актами законодавства України.

Відносини прав власності в національній економіці знаходять відображення в індексних показниках міжнародних рейтингів, наприклад, Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) [67] містить субіндекс «Захист прав власності». Наведені на рис. 2.7 усереднені дані для України за 2010-2020 рр. свідчать про вкрай низьке значення цього показника на рівні 33,5 балів зі 100.

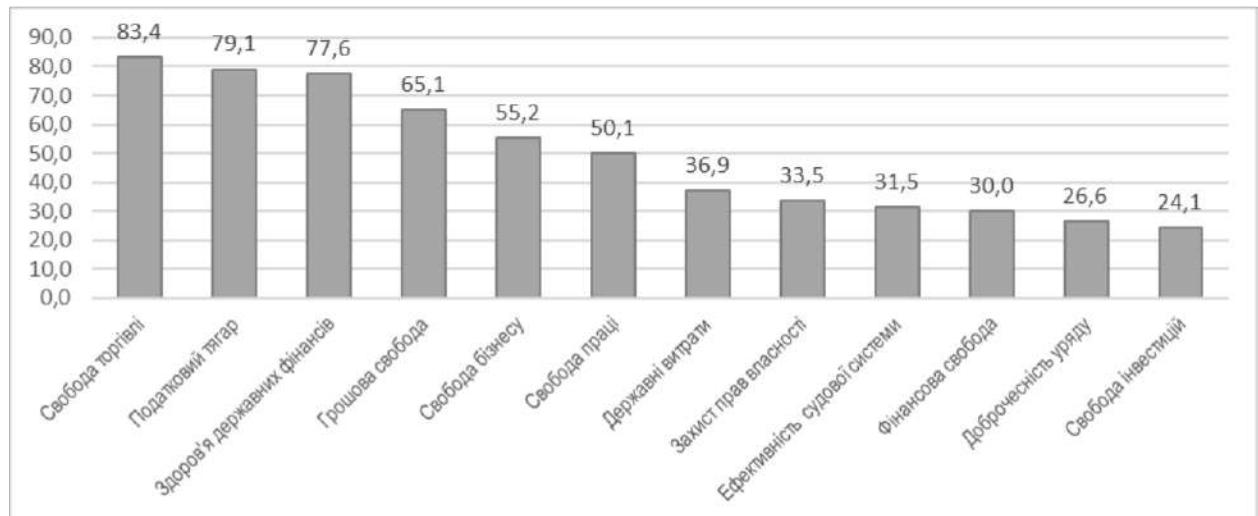

Рисунок – 2.7. Значення субіндексів Індексу економічної свободи (Index of Economic Freedom) для України за 2010-2020 рр., балів (макс. значення – 100 балів)

Джерело: збудовано автором на основі [67]

Крім низького рівня захисту прав власності в Україні, інші складові Індексу економічної свободи також свідчать про несприятливі умови для ведення бізнесу. Низькі показники ефективності судової системи, фінансової свободи, доброочесності уряду і свободи інвестицій мають вплив на розвиток бізнесу в цілому й на бізнес у аграрному секторі зокрема. Їх підвищення має стати пріоритетними цілями реформ української економіки.

Також невтішну картину із захистом прав власності в Україні відображує субіндекс «01. Права власності» Глобального індексу конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), методику якого розроблено і використовується Світовим економічним форумом (World Economic Forum). Дані індексу представлено на рис. 2.8.

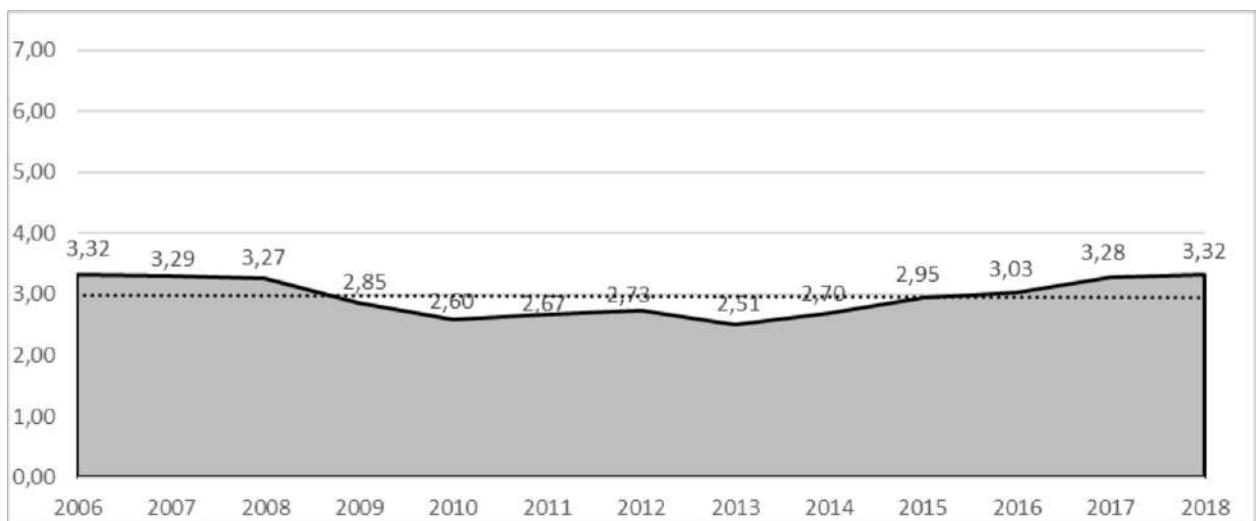

Рисунок – 2.8. Динаміка субіндексу «1.01. Права власності» Глобального індексу конкурентоспроможності (GCI) (макс. значення 7) для України за 2005-2018 рр. з лінійним трендом

Джерело: збудовано автором на основі даних [57]

Динаміка субіндексу «1.01. Права власності» для України за 2006-2018 рр. показує стан із захистом прав власності в Україні як «нижче середнього». За максимального значення у 7 балів цей субіндекс для України ніколи за роки дослідження не досяг їй половинного значення. Його максимальне значення спостерігалося у 2006 р. і становило 3,32 бали з 7 можливих. Згідно останніх даних субіндекс повернув втрачені за даний проміжок часу позиції, сягнувши 2018 р. свого максимального рівня 2006 р., що свідчить про вкрай незадовільний стан із захистом прав власності в Україні.

При цьому у 2009-2014 рр. спостерігається «провал» значень субіндексу з історичним мінімумом у 2013 р. на рівні 2,51 бал. Аналіз даних за допомогою лінійного тренду показує середню незмінність рівня захисту прав власності в Україні за 2006-2017 рр.

Стан із захистом прав власності в Україні також відображують показники з рейтингу Світового банку Doing Business. На рис. 2.9 представлено дані за показниками, які відображують якість регуляторної

політики у сфері специфікації і захисту прав власності – вартість реєстрації власності та час, який необхідно витратити на реєстрацію прав власності.

Рисунок – 2.9. Динаміка субіндексу «Вартість реєстрації власності» (% від вартості власності, ліва шкала) та субіндексу «Час, необхідний для реєстрації власності» (діб, права шкала) індексу Doing Business для України за 2015-2020 рр.

Джерело: збудовано автором на основі [108]

Наведені дані індексу свідчать про суттєвий прогрес України у цій сфері за останнє десятиліття: якщо на 2005 р. вартість реєстраційних процедур становила 5,6 % від вартості власності і вимагала 113 діб, то на 2020 р. ці показники дорівнювали 1,7 % і 15 діб відповідно. Тобто в результаті вдосконалення процедур реєстрації власності відбулося скорочення витрат на її реєстрацію майже у 3 рази, витрати часу зменшилися майже у 6 разів, що дає підстави засвідчити політику дерегуляції у сфері реєстрації прав власності в Україні з 2005 р. по 2020 р.

Важливим для даного дослідження показником у системі Doing Business є Індекс якості адміністрування землі (Quality of the land administration index), який введено у методологію й вимірюється починаючи з 2014 р. Дані показника у сереюньому за 2016-2020 рр. для України та деяких економік наведено на рис. 2.10.

Цей показник підтверджує низький рівень якості регулювання відносин власності на землю в Україні, які є важливою частиною загальних відносин власності. Дані свідчать, що в Україні якість адміністрування земельних питань є однією з найнижчих серед пострадянських економік. Разом з тим, для деяких розвинутих економік, значення цього показника також є відносно низьким – наприклад, для США його значення становить лише 17,6 балів з 30,0.

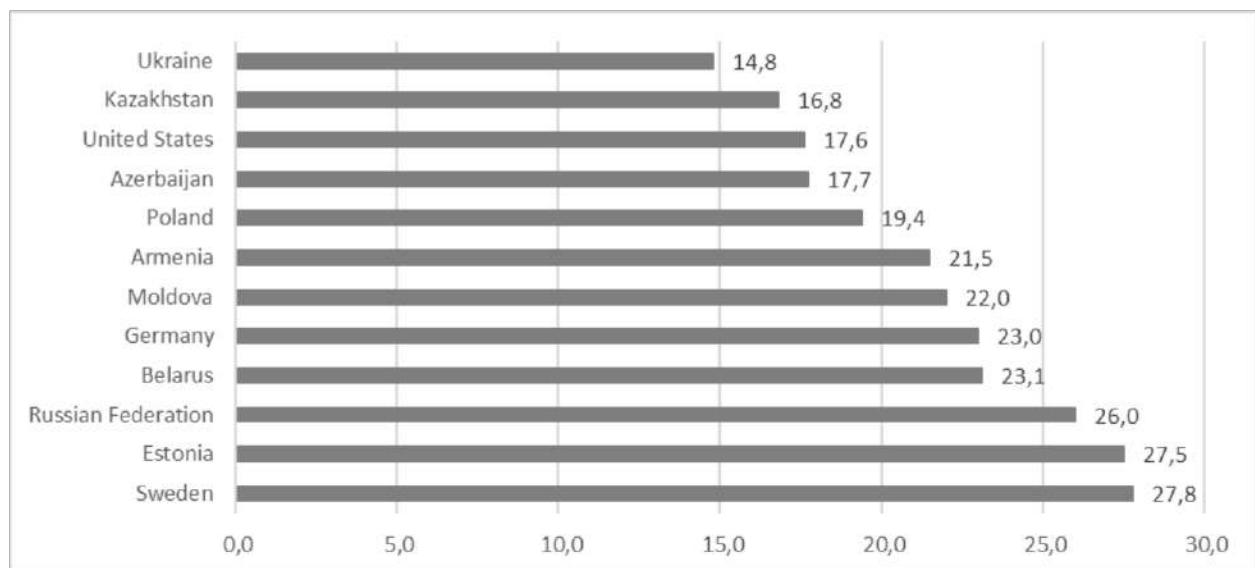

Рис. 2.10. Значення Індексу якості адміністрування землі у системі індексів Doing Business для України та деяких країн у середньому за 2016-2020 р.

Джерело: збудовано автором на основі даних [108]

При цьому ситуація з розподілом земельного фонду України представлена у табл. 2.7. У приватній власності знаходиться вже більше половини земельного фонду України – бл. 53 % на кінець 2016 р., при цьому в державній власності знаходиться усе ще значна частка земельного фонду – близько 46 % на кінець 2016 р. У правовому полі з'явилася комунальна форма власності на землю.

Урядовою програмою, яка спрямована на підтримку аграрного виробництва шляхом використання фінансово-кредитних інструментів, є

«Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», затверджена Постановою КМУ від 29.04.15 р. № 300.

Таблиця 2.7

Розподіл земельного фонду України за формами власності

Станом на:	державна		приватна		колективна		комунальна		Усього	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
01.01.1991	60 354,8	100,0	-	0,0	-	0,0	-	0,0	60 354,8	100,0
01.01.1999	30 097,0	49,9	3 393,8	5,6	26 864,0	44,5	-	0,0	60 354,8	100,0
01.01.2005	29 671,4	49,2	30 542,8	50,6	140,6	0,2	-	0,0	60 354,8	100,0
01.01.2010	29 246,5	48,5	31 035,7	51,4	72,6	0,1	-	0,0	60 354,8	100,0
01.01.2016	28 758,3	47,6	31 489,2	52,2	55,1	0,1	52,2	0,1	60 354,8	100,0
01.01.2017	28 317,6	46,9	31 899,1	52,9	55,1	0,1	83,0	0,1	60 354,8	100,0

Джерело: збудовано автором на основі даних [60]

Згідно цієї програми суб'єкти господарювання в АПК мають змогу отримати на конкурсній основі часткову компенсацію процентної ставки залучених ними банківських кредитів у національній валюті. Міністерство аграрної політики визначає річні ліміти та здійснює розподіл бюджетних призначень між департаментами агропромислового розвитку облдержадміністрацій пропорційно середньорічному обсягу виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах) за попередні 3 роки, що передують звітному року.

Компенсація надається юридичним особам незалежно від їхньої організаційно-правової форми та форми власності за укладеними кредитними договорами. При цьому сума відсотків за користування кредитами та розмір плати за надання інших банківських послуг, пов'язаних з цим кредитом, не перевищує 30 % річних. Розмір компенсації – 50 % облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, за кредитами, залученими у минулому та поточному роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році. Згідно програми компенсиуються відсотки за кредитами, отриманими на закупівлю витратних матеріалів (ПММ, насіння,

мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини й т. п.), закупівлю обладнання для тваринницьких господарств, енергоносіїв [27].

Фінансова підтримка аграрним підприємствам надається у рамках бюджетної програми 2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», головним розпорядником бюджетних коштів виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України. Стратегічними цілями бюджетної програми є:

1. Гарантування продовольчої безпеки держави метою.
2. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків.
3. Розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією.

Метою бюджетної програми є збільшення обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. Завданням бюджетної програми є залучення в аграрний сектор кредитів та створення реальних умов для їх здешевлення.

Програма виконується з 2015 р., дані про планові та фактичні показники якої наведено у табл. 2.8.

Обсяг планового та фактичного виконання бюджетної програми 2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» за роки її виконання має тенденцію до збільшення, у 2019 р. він сягнув майже 450 млн грн на рік, що складає бл. 2,6 % від усіх бюджетних витрат Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у 2019 р.

Підтримка кредитування аграрних підприємств є важливим заходом для умов українського фінансового ринку, які згідно даних Індексу глобальної конкурентоспроможності, оцінюються нижче половинного значення (рис. 2.11).

Таблиця 2.8.

**Дані про планові і фактичні показники бюджетної програми
2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому
комплексі шляхом здешевлення кредитів» за 2015-2019 рр,
тис. грн**

Рік	Показник	Значення
2015	план	300 000,0
	факт	290 646,5
	% виконання	96,9
2016	План	285 000,0
	Факт	279 814,3
	% виконання	98,2
2017	План	300 000,0
	Факт	294 839,0
	% виконання	98,3
2018	План	266 000,0
	Факт	265 913,0
	% виконання	100,0
2019	План	451 760,0
	Факт	449 824,1
	% виконання	99,6

Джерело: збудовано автором на основі даних [11]

Аналіз тренду наведених даних показує стійку тенденцію до погіршення умов функціонування фінансового ринку в Україні, що означає погіршення умов ведення агробізнесу, який об'єктивно потребує кредитування внаслідок тривалості виробничого циклу

Через зміни в методології розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності порівняння після 2017 року є неможливим. Незважаючи на те, що кількість субіндексів залишилася сталою – 12, але в кожного з них змінилися індикатори, а самі субіндекси змінили свої назви та порядкові номери.

Згідно даних Державної служби статистики, Україна постійно нарощує обсяги експорту аграрної продукції – табл. 2.9. Якщо у 2005 р. обсяг експорту с.-г. продукції з України становив 4 304 840 тис. дол. США, то у

2018 р. він виріс до 18 611 811 тис. дол. США, що більш ніж у чотири рази вище.

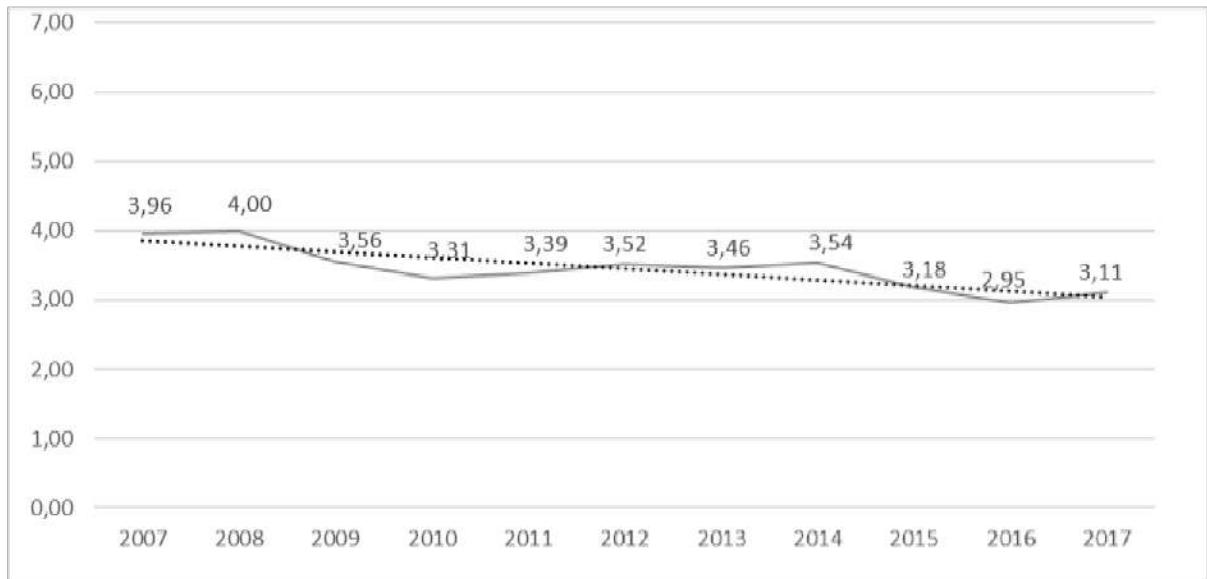

Рис. 2.11. Динаміка субіндексу «8-й блок: Розвиток фінансового ринку» Індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) для України за 2007-2017 рр. і лінійний тренд, балів (макс. значення 7 балів)

Джерело: збудовано автором на основі даних офіційного сайту рейтингу [57].

Примітка: з 2018 року внесено зміни до методики розрахунку субіндексів, зараз діє редакція розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0.

Таке суттєве зростання експорту аграрної продукції відбувається на фоні тенденцій до зменшення імпорту аграрної продукції. Також зазначимо, що тенденція до зростання експорту української аграрної продукції, оціненою у доларах США, зберігається попри суттєве зростання (більш ніж у 5 разів) середньорічного валютного курсу долара США до української гривні – з 5,05 за 2005 р. до 27,69 за 2018 р.

Підсилення розриву між експортом та імпортом с.-г. продукції за період з 2005-2018 рр. Та середньорічний курс української гривні до доллара США демонструє рис. 2.12.

Таблиця 2.9

**Дані про експорт та імпорт с.-г. продукції України за 2005-
2018 рр., тис. дол. США**

Роки	Усього	I. Живі тварини; продукти тваринного походження	II. Продукти рослинного походження	III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	IV. Готові харчові продукти
Експорт					
2005	4 304 840	732 016	1 694 787	587 250	1 290 788
2008	10 837 592	796 303	5 577 382	1 945 746	2 518 162
2009	9 514 866	595 968	5 034 893	1 796 024	2 087 982
2010	9 935 979	771 387	3 976 213	2 617 314	2 571 064
2011	12 804 109	936 606	5 531 957	3 396 407	2 939 139
2012	17 905 604	960 557	9 222 473	4 210 625	3 511 948
2013	17 038 805	1 084 105	8 875 920	3 507 076	3 571 704
2014	16 668 954	1 014 474	8 736 139	3 822 032	3 096 309
2015	14 563 145	823 435	7 971 493	3 299 799	2 468 418
2016	15 281 803	775 037	8 093 694	3 962 976	2 450 096
2017	17 756 854	1 108 757	9 215 708	4 605 666	2 826 723
2018	18 611 811	1 210 638	9 886 060	4 496 511	3 018 601
Імпорт					
2005	2 683 898	499 636	525 511	204 056	1 454 696
2008	6 456 549	1 702 016	1 462 482	612 869	2 679 182
2009	4 936 007	1 267 514	1 259 949	374 266	2 034 278
2010	5 763 547	1 241 971	1 563 903	451 609	2 506 064
2011	6 346 706	1 035 371	1 815 942	468 668	3 026 726
2012	7 513 879	1 711 048	2 431 027	406 327	2 965 477
2013	8 187 431	1 894 499	2 670 034	403 353	3 219 546
2014	6 059 257	1 124 129	2 031 640	301 703	2 601 785
2015	3 484 432	548 170	1 146 186	182 339	1 607 737
2016	3 891 067	626 279	1 284 817	245 957	1 734 014
2017	4 301 209	731 550	1 368 027	266 616	1 935 016
2018	5 055 458	917 989	1 529 221	267 350	2 340 898

Джерело: офіційні дані Державної служби статистики України.

Структура експорту с.-г. продукції з України представлена на рис. 2.13. Дані свідчать, що основою українського аграрного експорту є продукти рослинного походження. Тоді як значну частину імпорту (рис. 2.14) складають готові харчові продукти.

Якість регулювання експорту та імпорту аграрної продукції згідно Doing Business для експорту з України необхідно оформити 8 документів, для

імпорту – 9, ці показники не змінювалися впродовж 2006-2015 рр., за весь період врахування їх в методології рейтингу.

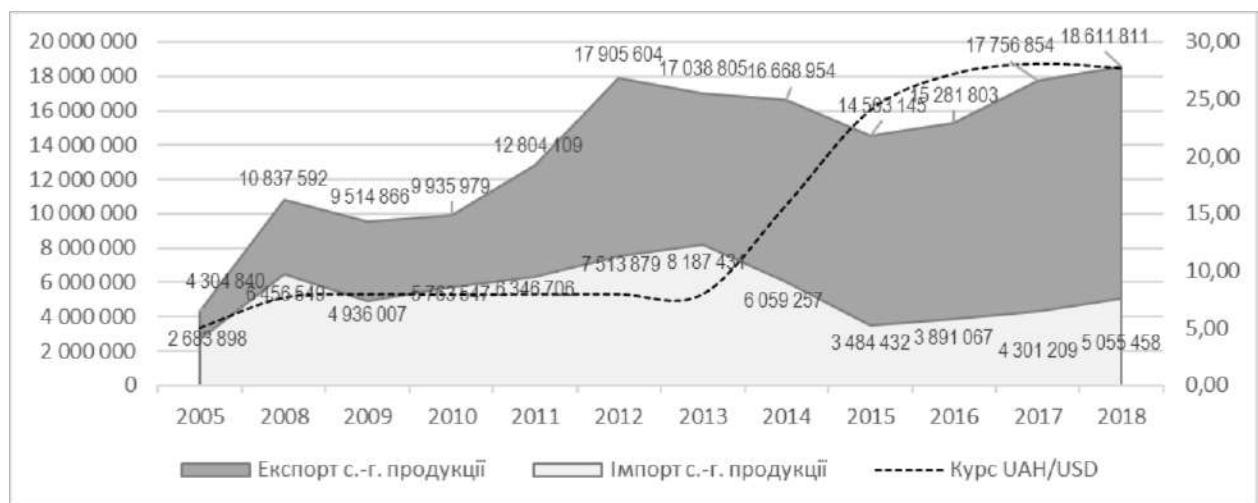

Рисунок – 2.12. Динаміка експорту та імпорту с.-г. продукції з України за 2005-2018 рр. (ліва шкала, тис. дол. США) та середньорічний курс дол. США до гривні (права шкала, грн/дол. США)

Джерело: збудовано автором на основі [58,64]

Рисунок – 2.13. Динаміка структури експорту с.-г. продукції з України за видами за 2005-2018 рр., тис. дол. США

Джерело: збудовано автором на основі офіційних даних Державної служби статистики України.

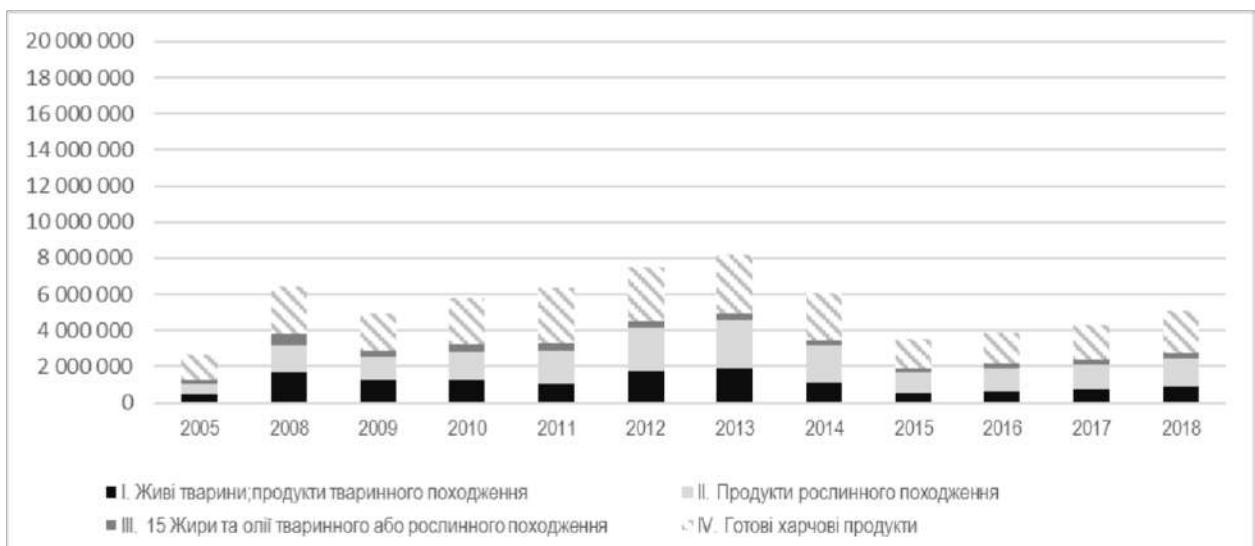

Рисунок – 2.14. Динаміка структури імпорту с.-г. продукції в Україну за видами за 2005-2018 рр., тис. дол. США

Джерело: збудовано автором на основі офіційних даних Державної служби статистики України.

На рис. 2.15 представлено дані показника «Зовнішня торгівля» (Trading across Borders) для України за 2006-2020 рр. (2016-2020 рр. за оновленою методологією). Показник розрахований в процентах до 100 – «Дистанція до кордону» (DTF – Distance To Frontier) – показує відстань умов для зовнішньої торгівлі для країни, порівняно з найкращою світовою практикою. Наведені дані свідчать про невпинне поступове покращення умов для експортно-імпортних операцій для України за період, що аналізується.

Одним із завдань державної стратегії розвитку сільського господарства України до 2020 року є зменшення регуляторного навантаження на агробізнес за рахунок максимального скорочення кількості дозволів та ліцензій;

Згідно ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності у сфері агробізнесу (нумерацію збережено згідно тексту Закону):

Аналіз видів господарської діяльності в агросекторі, які підлягають ліцензуванню, показує, що у відповідному законі від 2015 р., який замінив у

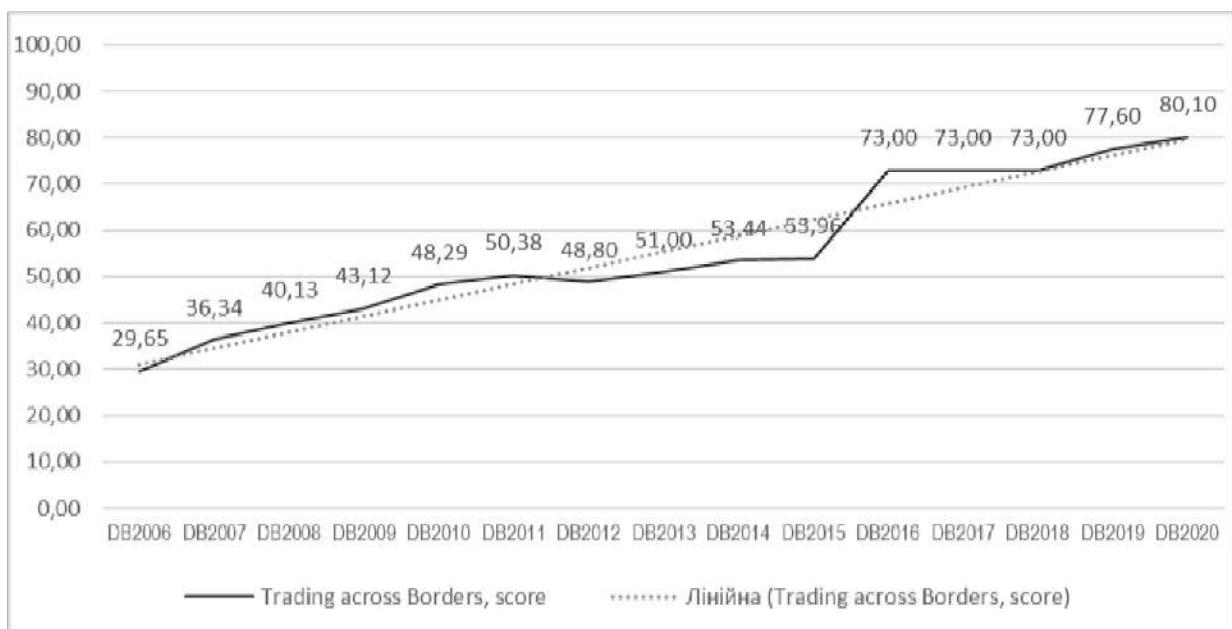

Рисунок – 2.15. Динаміка субіндексу «Зовнішня торгівля» (балів від 100, «Дистанція до кордону») індексу Doing Business для України за 2006-2020 рр.

Джерело: збудовано автором на основі даних офіційного сайту [18]

законодавчому полі діючий закон від 2000 р., чисельність видів такої діяльності скорочена, зокрема вилучено шість видів діяльності, яка підлягає ліцензуванню, натомість додано два додаткових, що дає підстави говорити про проведення політики дегрегуляції у сфері ліцензування агробізнесу шляхом прийняття Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» 222-19 від 2015 р.

Державний нагляд (контроль) в аграрній сфері здійснює державна інспекція сільського господарства України (Держсільгоспінспекція України), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України, входить до системи органів виконавчої влади.

Згідно «Положення про Державну інспекцію сільського господарства України» (затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 459/2011 [75] її основними завданням є:

Таблиця 2.10

**Порівняння видів господарської діяльності у сфері
агробізнесу, що підлягають ліцензування згідно Законів
України від 2000 р. та 2015 р.**

Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» 1775-14 від 2000р., втратив чинність від 28.06.2015	Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» 222-19 від 2015 р.
6) виробництво ветеринарних медикаментів і препаратів, оптова, роздрібна торгівля ветеринарними медикаментами і препаратами;	33) виробництво ветеринарних препаратів.
7) торгівля пестицидами та агрохімікатами;	-
19) культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку;	22) культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку,
23) ветеринарна практика;	17) ветеринарна практика;
33) проведення землеоціночних робіт та земельних торгів;	-
37) торгівля племінними ресурсами, проведення генетичної експертизи походження та аномалій тварин	-
38) проведення фумігації об'єктів регулювання, визначених Законом України "Про карантин рослин" (3348-12)	-
44) генетично-інженерна діяльність у замкненій системі;	-
45) торгівля рідким паливом з біомаси та біогазом.	-
	7) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, яка ліцензується відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»

Джерело: впорядковано автором на підставі аналізу діючого законодавства України [22,23].

1) реалізація державної політики у сферах здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі;

2) внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах.

Держсільгоспінспекція України відповідно до покладених на неї завдань:

1) організовує та здійснює державний нагляд (контроль):

а) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності;

б) у частині насінництва та розсадництва;

в) у частині якості та безпечності сільськогосподарської продукції;

г) у частині дотримання правил виробництва виноробної продукції;

д) у частині дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин при створенні, дослідження та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритих системах на підприємствах, в установах і організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності;

е) в частині родючості ґрунтів;

ж) в частині експлуатації та технічного стану машин;

ж) у частині охорони прав на сорти рослин;

2) забезпечує видачу дозвільних документів, сертифікатів,

ліцензій, передбачених законодавством й т.д. згідно Постанови.

У табл. 2.11 наведено обсяги та структуру бюджетної дотації згідно паспорту бюджетної програми 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» на 2017 р.

Бюджетні дотації в аграрній сфері мають право отримати сільськогосподарські товаровиробники-платники податку на додану вартість, які займаються в таких сферах: тваринництво, вирощування винограду, фруктів, ягід, горіхів, овочів, тютюну та цукрового буряку.

Таблиця 2.11

**Обсяг та структура бюджетної дотації на 2017 р. згідно
бюджетної програми 2801580 «Фінансова підтримка
сільгосптоваровиробників», тис. грн**

Показники	Плановий обсяг фінансування
Обсяг бюджетних призначень/бюджетних асигнувань	4 550 000,0
в тому числі:	
Обсяг бюджетної дотації, виплаченої сільськогосподарським товаровиробникам	4 000 000,0
в тому числі:	
рослинництво	1 335 000,0
тваринництво	2 665 000,0
Обсяг компенсацій, виплаченої сільськогосподарським товаровиробникам на здешевлення сільськогосподарської техніки та обладнання	550 000,0
в тому числі:	
трактори	105 000,0
зерновози	16 000,0
грунтообробна та посівна техніка	325 000,0
сільськогосподарське обладнання	104 000,0

Джерело: упорядковано автором на основі даних паспорту бюджетної програми Міністерство аграрної політики та продовольства України [63]

При цьому щомісячний розмір бюджетної дотації товаровиробникам, які займаються птахівництвом, не може перевищувати 50 % виділених асигнувань на бюджетну дотацію у поточному місяці.

2.3. Вплив державної регуляторної політики на функціонування аграрного сектору

Регуляторна політика в національному аспекті та в галузевому розрізі досить важко піддається оцінці. Особливо це стосується кількісних показників, адже політика має прямий та опосеркований вплив на результативність діяльності суб'єктів аграрного сектору. Ми в попередніх

підрозділах намагалися порівнювати як змінювалися результативні показники галузі відповідно до різних аспектів регуляторної політики. Це процес складний і багатограничний, тому що необхідно визначити величину змін, що спричинена саме заходами регуляторної політики. Зробити це в кількісному виразі, ще й для галузі, що є залежною від природно-кліматичних умов занадто проблематично. Тому, найчастіше для обґрунтування напрямів регуляторної політики та її ефективності ретельно досліджують показники оцінки державної підтримки сільського господарства.

Рівень державної підтримки аграрного сектору в першому наближенні визначається обсягами бюджетних коштів, які держава спрямовує на підтримку та розвиток галузі. Але в більш широкому розумінні показники оцінки підтримки сільського господарства повинні порівнювати внутрішній довідкові ціни та визначати рівень оподатковування або субсидування виробника.

Сучасна методологія кількісної оцінки державної підтримки аграрного сектора базується на низці оціночних показників, що використовуються ОЕСР для порівняння та оцінки ступеня державного впливу:

AMS (aggregate measure of support) – агрегована міра підтримки;

NPC (nominal protection coefficient) – номінальний коефіцієнт захисту;

EPC (effective protection coefficient) – ефективний коефіцієнт захисту;

PSE (producer support estimate) – оцінка підтримки виробника;

CSE (consumer support estimate) – оцінка підтримки споживача;

TSE (total support estimate) – загальна оцінка підтримки [116].

Більш детально підходи та методики висвітлено нами в підрозділі 1.3.

Крім країн ОЕСР ці показники розраховуються й для економік тих країн, які є значними гравцями на ринку аграрної продукції, зокрема, й для України, що дозволяє порівнювати об'єм та вектори національної регуляторної політики в аграрній сфері тих країн, де аграрний сектор відіграє значущу роль.

У таблиці 2.12 представлено дані про основні показники регуляторної політики для аграрної сфери згідно методики ОЕСР для України за 1995-2019 рр.

Таблиця 2.12

Значення основних показників регуляторної політики за методикою
ОЕСР для України, млн дол. США

Рік	Total Support Estimate (TSE)	Producer Support Estimate (PSE)	General Services Support Estimate (GSSE)	Consumer Support Estimate (CSE)
1995	-2 861,47	-3 157,48	296,00	4 035,35
1996	-1 815,01	-2 154,95	339,93	3 069,92
1997	1 475,91	1 203,84	272,07	-542,90
1998	524,50	315,93	208,58	-9,58
1999	135,72	-8,30	144,02	679,58
2000	12,28	-62,73	75,01	452,15
2001	534,17	422,07	112,09	-13,29
2002	-25,22	-201,22	176,00	714,47
2003	274,94	-2,84	277,78	292,44
2004	433,57	72,42	361,14	619,37
2005	2 232,71	1 675,31	557,40	-733,27
2006	2 479,81	1 970,44	509,37	-569,28
2007	1 126,45	459,97	666,48	1 036,60
2008	-167,28	-881,70	714,42	-118,62
2009	2 150,65	1 664,98	485,67	-1 116,06
2010	2 260,08	1 646,79	613,29	-178,46
2011	-749,10	-1 424,85	675,75	1 146,00
2012	687,27	-87,52	774,79	1 208,05
2013	648,21	-8,95	657,16	1 348,35
2014	-212,52	-505,88	293,35	1 625,68
2015	260,30	145,43	114,87	765,70
2016	-281,18	-390,81	109,63	1 040,98
2017	-99,03	-237,85	138,81	566,21
2018	888,73	667,75	220,98	-269,97
2019	790,83	560,72	230,11	-194,56

Джерело: сформовано на основі [70]

Динаміка результатуючого показника рівня урядової підтримки аграрного сектору (TSE) для України за 1995-2019 рр. характеризується різноспрямованістю (рис. 2.15). Так, до 1997 р. TSE для України мав від'ємне значення, після тривалого періоду позитивних значень з 1997-2010 рр.,

від'ємні значення TSE відновилися. За 2018-2019 рр. позитивні значення показника відновилися. Така різноспрямованість результиручого показника та його різки зміни з року в рік свідчать про відсутність в Україні цілеспрямованої послідовної політики у сфері аграрного виробництва.

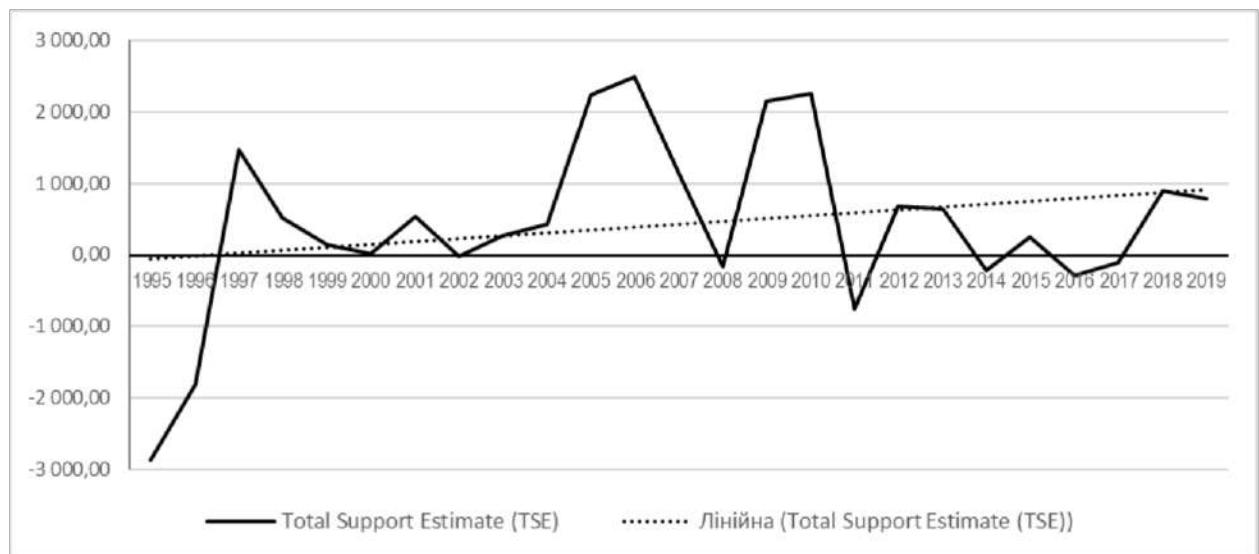

Рисунок – 2.15. Динаміка показнику Total Support Estimate (TSE) для України за 1995-2019 рр., млн дол. США

Джерело: збудовано автором на основі [70]

Аналіз усіх чотирьох основних показників регуляторної політики за методикою ОЕСР для України за 1995-2019 рр. (рис. 2.16) показує постійну позитивну величину і відносну стабільність показника GSSE (General Services Support Esitmate) впродовж усього періоду аналізу. Цей показник характеризує державну підтримку інфраструктурних підприємств, які надають послуги агровиробникам, причини його відносної стабільності проаналізовано нижче при розгляді його складових.

При аналізі показників ОЕСР для України слід звернути увагу на протифазність показників PSE та CSE (рис. 2.17), яка пояснюється тим, що CSE є дзеркальним відображенням головного компонента PSE - підтримки ринкової ціни (MPS - Market Price Support) як суми трансфертів від споживачів до виробників аграрної продукції.

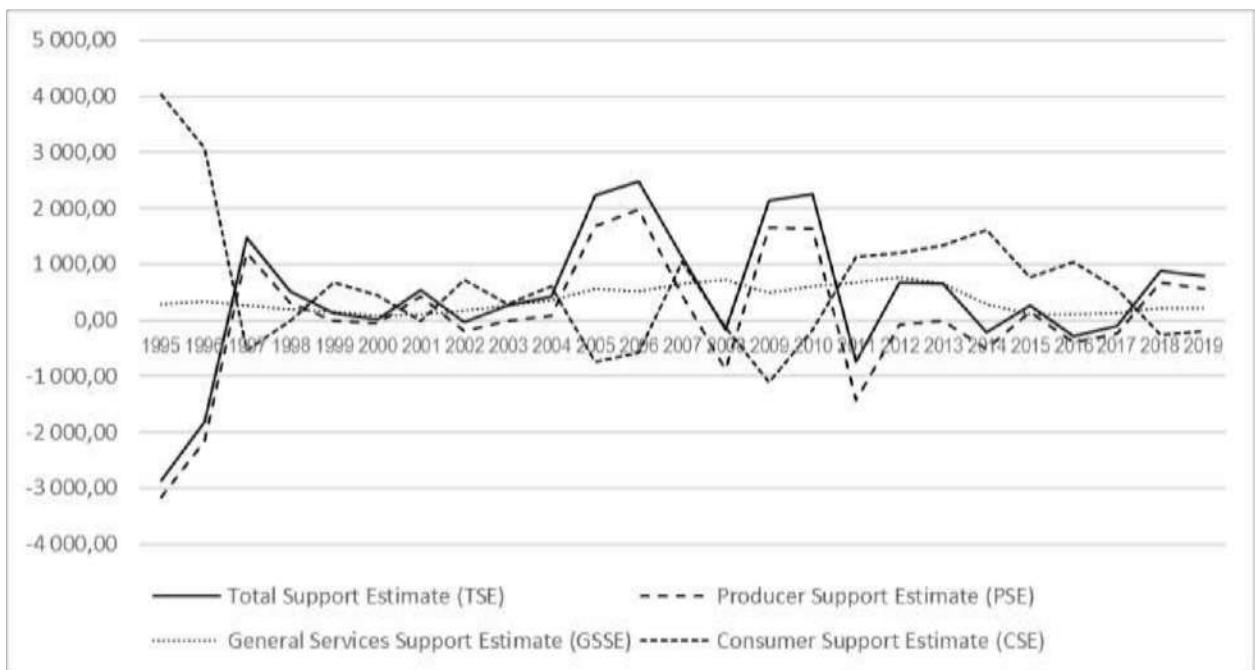

Рисунок – 2.16. Динаміка основних показників оцінки державної підтримки за методикою ОЕСР за 1995-2019 рр. для України, млн дол. США

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Починаючи з 2011 р. спостерігається позитивне значення CSE (внутрішні ціни на аграрну продукцію нижче за світові, споживачі отримують субсидію) та, відповідно, від'ємне значення підтримки виробників PSE (виробники оподатковуються).

Оцінка підтримки виробника передбачає використання крім PSE також двох співвідношень на його базі:

Producer Nominal Assistance (PNA) Coefficient – коефіцієнт номінальної підтримки виробника – співвідношення між валовим доходом виробника біля воріт (включаючи підтримку) і валовим доходом у цінах на кордоні (приведеним до рівня цін біля воріт виробника);

Producer Nominal Protection (PNP) Coefficient – коефіцієнт номінального захисту виробника – співвідношення між середньою ціною, отриманою виробником біля воріт (включаючи платежі на тону поточного виробництва) і ціною на кордоні (приведеною до рівня ціни біля воріт виробника).

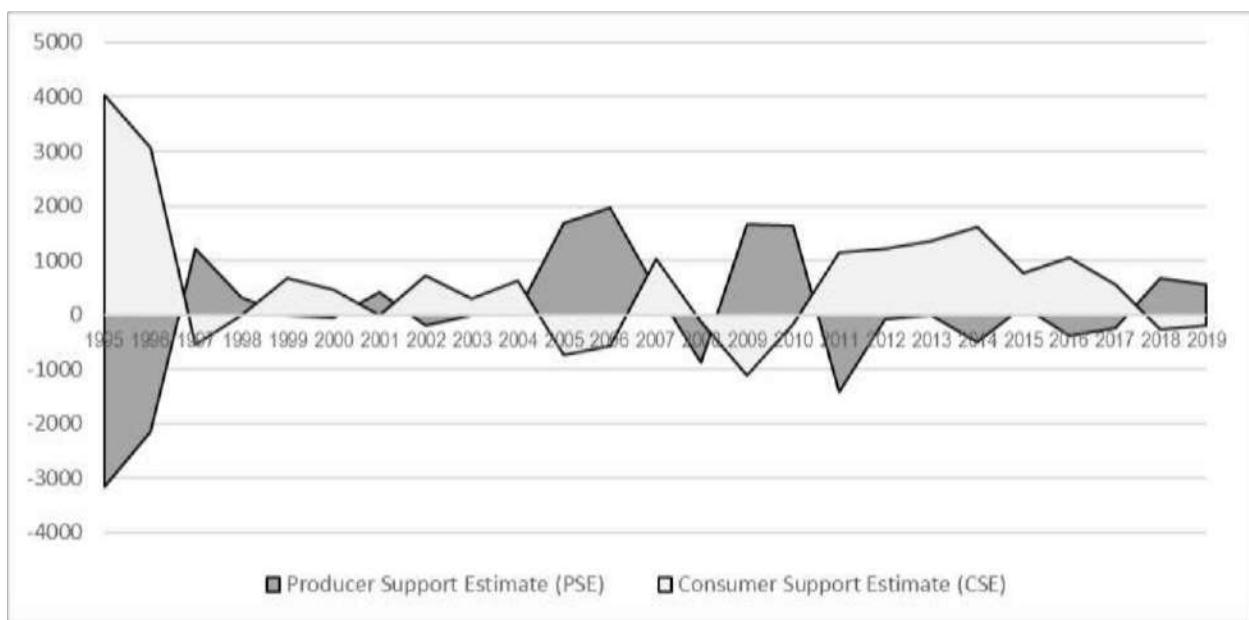

Рисунок – 2.17. Взаємодія показників PSE та CSE за 1995-2019 рр. для України, млн дол. США

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Використання цих коефіцієнтів дозволяє порівняти підтримку виробників аграрної продукції для економік різних розмірів (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Дані про обсяг PSE (млн дол. США) та коефіцієнти PNA, PNP
за 1995-2019 рр. для України та вибраних регіонів**

Рік	OECD-35			EU-28			Казахстан			РФ			Україна		
	PSE	PNA	PNP	PSE	PNA	PNP	PSE	PNA	PNP	PSE	PNA	PNP	PSE	PNA	PNP
1995	118 591	1,50	1,33	118 591	1,50	1,33	376	1,12	1,12	5 557	1,16	0,94	-3 157	0,81	0,74
1996	112 169	1,45	1,27	112 169	1,45	1,27	-57	0,99	0,98	6 696	1,17	1,06	-2 155	0,86	0,80
1997	96 225	1,43	1,25	96 225	1,43	1,25	29	1,01	1,00	8 698	1,26	1,19	1 204	1,09	1,08
1998	103 112	1,50	1,33	103 112	1,50	1,33	716	1,29	1,28	1 316	1,06	0,99	316	1,03	1,01
1999	104 791	1,56	1,39	104 791	1,56	1,39	120	1,04	1,04	-732	0,97	0,90	-8	1,00	0,91
2000	80 910	1,44	1,25	80 910	1,44	1,25	318	1,13	1,12	568	1,02	0,98	-63	0,99	0,95
2001	76 295	1,40	1,19	76 295	1,40	1,19	87	1,02	1,01	2 823	1,11	1,05	422	1,04	0,99
2002	85 539	1,45	1,23	85 539	1,45	1,23	454	1,14	1,14	2 513	1,10	1,04	-201	0,98	0,92
2003	104 057	1,46	1,24	104 057	1,46	1,24	-373	0,92	0,87	4 317	1,16	1,09	-3	1,00	0,95
2004	129 247	1,45	1,24	129 247	1,45	1,24	-8	1,00	0,96	7 800	1,24	1,16	72	1,00	0,94
2005	119 762	1,41	1,20	119 762	1,41	1,20	820	1,16	1,12	5 409	1,15	1,09	1 675	1,10	1,05
2006	119 030	1,38	1,14	119 030	1,38	1,14	869	1,15	1,12	6 813	1,16	1,11	1 970	1,10	1,04
2007	118 985	1,29	1,09	118 985	1,29	1,09	342	1,04	1,00	9 453	1,17	1,09	460	1,02	0,95
2008	132 409	1,28	1,08	132 409	1,28	1,08	293	1,02	0,98	17 462	1,23	1,15	-882	0,98	0,92
2009	117 025	1,30	1,07	117 025	1,30	1,07	1 471	1,15	1,12	13 558	1,24	1,16	1 665	1,07	1,01

Продовження таблиці 2.13																
2010	102 010	1,24	1,03	102 010	1,24	1,03	1 032	1,09	1,05	13 828	1,25	1,16	1 647	1,06	1,00	
2011	108 608	1,22	1,03	108 608	1,22	1,03	2 103	1,12	1,10	10 581	1,13	1,04	-1 425	0,96	0,90	
2012	110 230	1,24	1,05	110 230	1,24	1,05	2 093	1,14	1,11	12 041	1,16	1,05	-88	1,00	0,92	
2013	119 631	1,25	1,06	119 631	1,25	1,06	2 304	1,13	1,10	18 179	1,23	1,14	-9	1,00	0,94	
2014	103 426	1,21	1,04	103 426	1,21	1,04	834	1,05	0,98	10 453	1,13	1,06	-506	0,99	0,94	
2015	93 507	1,23	1,05	93 507	1,23	1,05	1 813	1,13	1,05	9 019	1,14	1,08	145	1,01	0,96	
2016	95 921	1,25	1,04	95 921	1,25	1,04	-302	0,97	0,91	8 564	1,14	1,09	-391	0,99	0,96	
2017	98 748	1,23	1,04	98 748	1,23	1,04	388	1,03	0,97	9 044	1,13	1,08	-238	0,99	0,98	
2018	107 449	1,24	1,05	107 449	1,24	1,05	451	1,03	0,97	8 688	1,13	1,07	668	1,02	1,01	
2019	101 252	1,23	1,04	101 252	1,23	1,04	490	1,04	0,99	7 944	1,10	1,06	561	1,02	1,01	

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Обсяг підтримки виробників PSE та коефіцієнти PNA та PNP пов'язані між собою, що демонструє їх динаміка для України за 1995-2019 рр. (рис. 2.18). Аналогічно до динаміки PSE, динаміка PNA та PNP свідчить про різноспрямованість української аграрної політики впродовж досліджуваного періоду. Починаючи з 2013 р. яскраво визначений період оподаткування агровиробників.

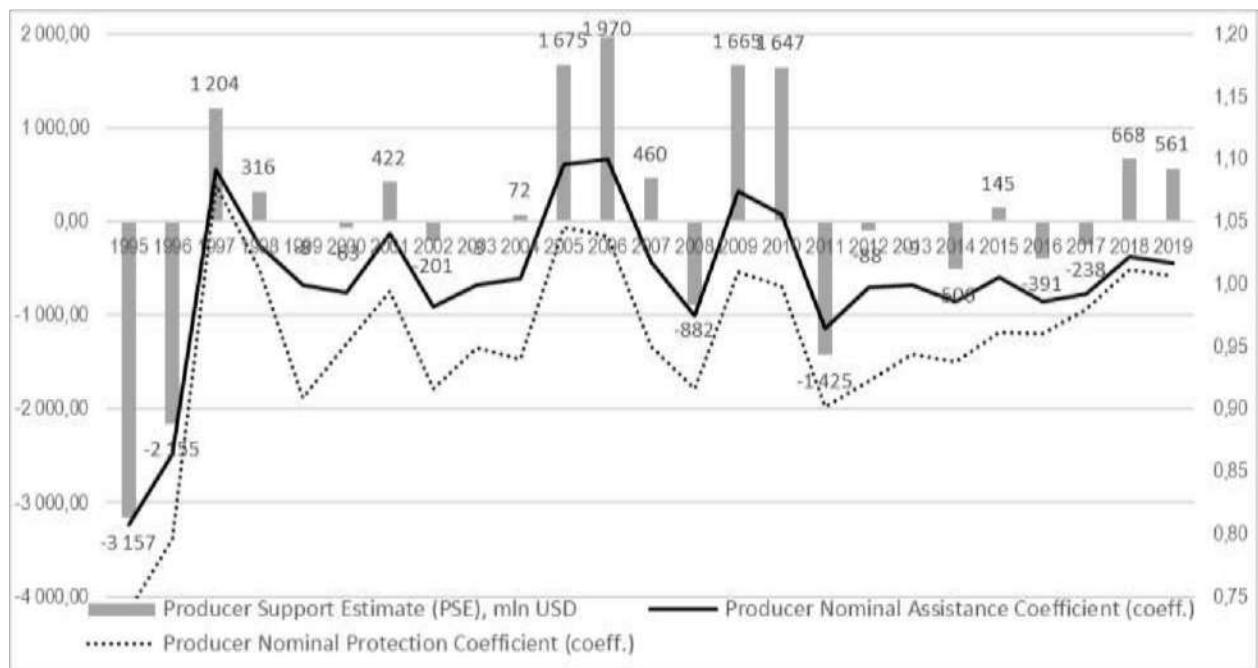

Рисунок – 2.18. Динаміка показника підтримки агровиробників (PSE; млн дол. США, ліва шкала) та коефіцієнтів підтримки та захисту (PNA, PNP, коеф., права шкала) за 1995-2019 рр. для України

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Порівнюючи коефіцієнти PNA та PNP України з деякими іншими країнами, можна зробити висновок, що рівень підтримки і захисту українських товаровиробників є найнижчим (рис. 2.19, 2.20).

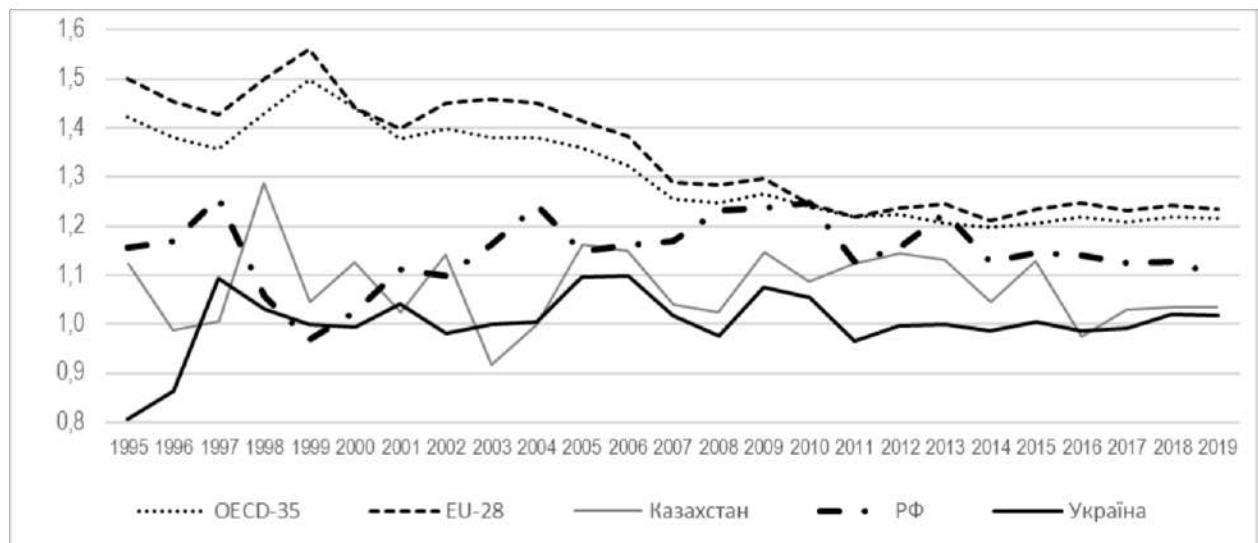

Рисунок – 2.19. Динаміка Producer Nominal Assistance Coefficient за 1995-2019 рр. для України та вибраних країн та регіонів, коеф.

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

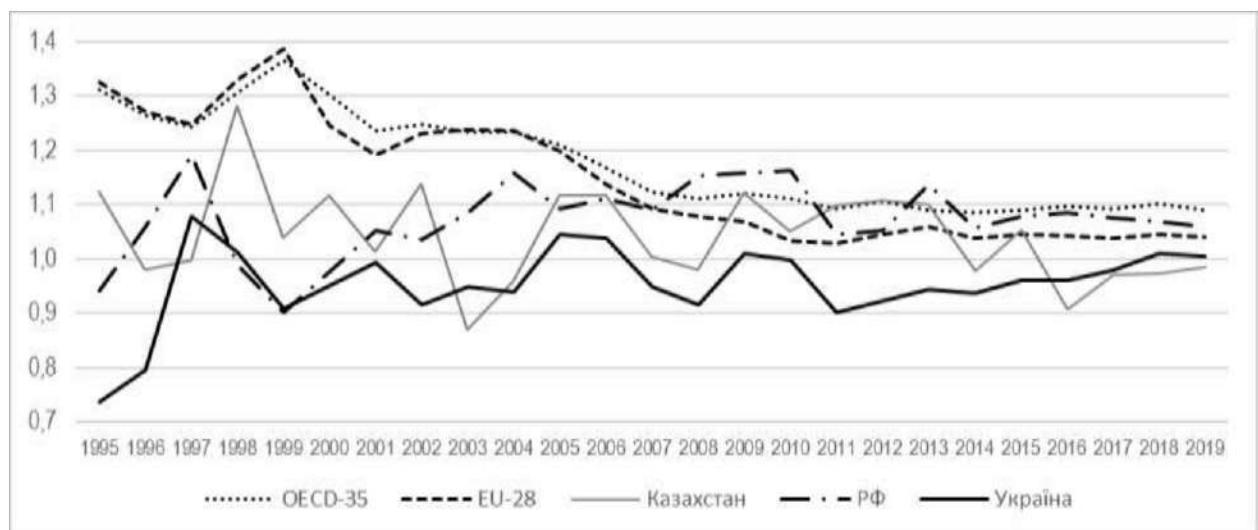

Рисунок – 2.20. Динаміка Producer Nominal Protection Coefficient за 1995-2019 рр. для України та вибраних регіонів, коеф.

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

При цьому рівень підтримки українських виробників аграрної продукції, визначений за допомогою показника PSE не корелює з даними про рентабельність українських аграрних підприємств (рис. 2.21). Співставлення даних про рівень рентабельності виробництва с.-г. продукції в с.-г. підприємства і рівня підтримки аграрного виробництва за методикою ОЕСР за показником PSE не показує залежності між цими показниками, скоріше демонструючи їхню протифазність. Найвищі показники рівня рентабельності виробництва с.-г. продукції у с.-г. підприємствах за 1995-2019 рр. спостерігаються у період найменшої урядової підтримки (2013-2016 рр.). Така ситуація свідчить про необхідність обережного використання показника PSE у дослідженнях регуляторної політики в аграрному секторі України. Основна критика цього показника полягає у тому, що значну його частину складає показник MPS (Market Price Support), який має мало спільногом з фіскальною підтримкою підприємств [6].

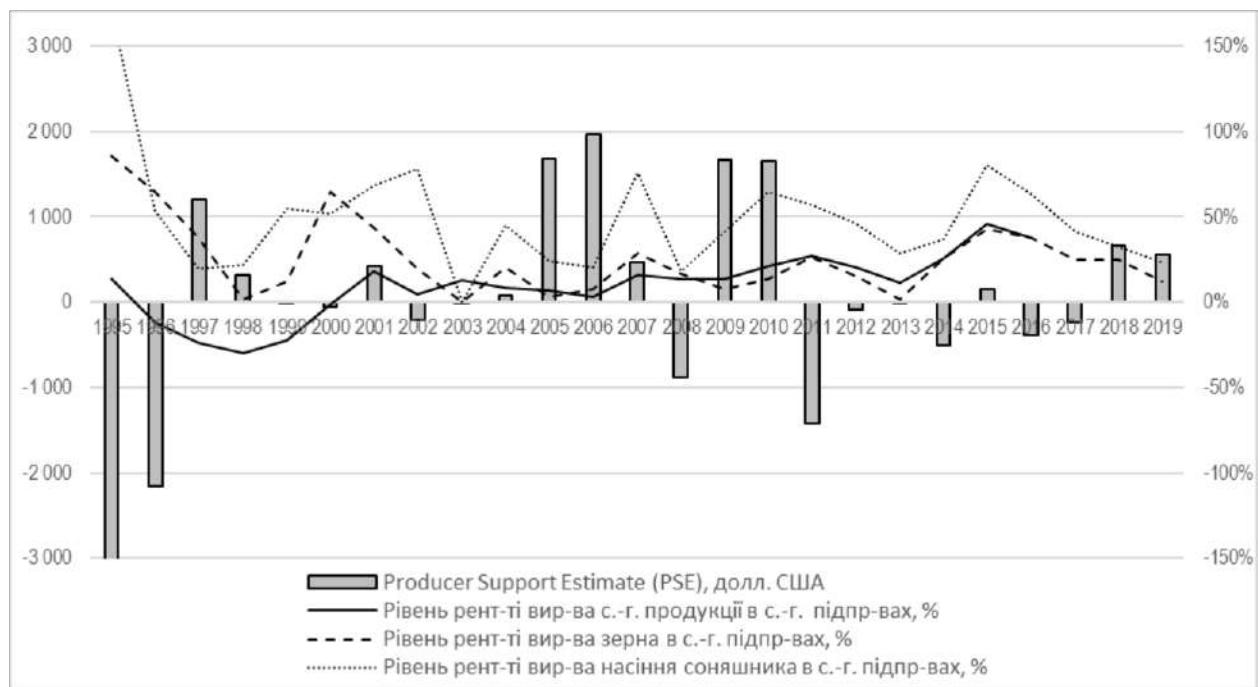

Рисунок – 2.21. Динаміка PSE (ліва шкала, млн дол. США) та рівня рентабельності вир-ва с.-г. продукції в с.-г. підпр-вах, зерна, насіння соняшника (права шкала, %) за 1995-2019 рр. для України

Джерело: збудовано автором на основі даних офіційного статистичного порталу ОЕСР <http://stats.oecd.org> та даних Державної служби статистики України.

Джерело: збудовано автором на основі даних [58, 70]

Дослідження складових PSE для України за 1995-2016 рр. показує що з року в рік жодний з компонентів не демонструє стабільних значень. Наприклад, частка платежів, заснованих на проміжному споживанні, змінювала своє значення з позитивного на від'ємне щороку з 2010 р. по 2013 р. Так само нестабільною є частка PSE у GFR за 1995-2019 рр., динаміка якої у цілому підтверджує мінливість регуляторних заходів в аграрному секторі України (рис. 2.22).

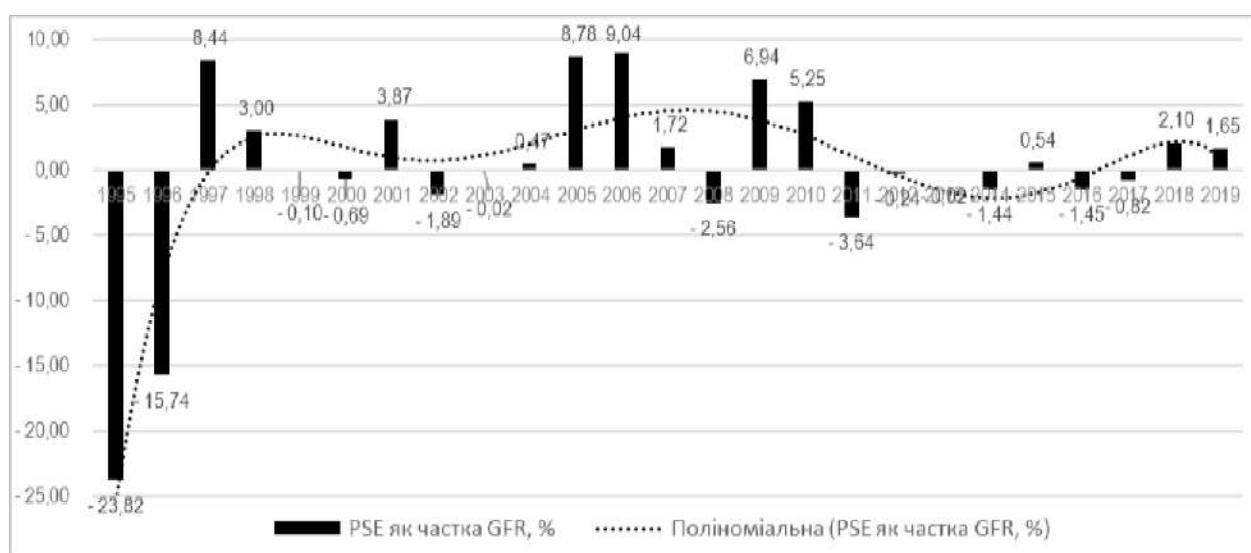

Рисунок – 2.22. Динаміка частки PSE у GFR за 1995-2019 рр. для України, %

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

При цьому послідовність регуляторної політики розвинених країн підтверджується статистикою (рис. 2.23). Якщо для країн ЄС та ОЕСР частка PSE у GFR є відносно стабільною, то для пост-радянських країн (Казахстан, РФ, Україна) вона зазнає значних коливань. Крім того, простежується тенденція до зниження частки PSE у GFR у розвинених країнах, при тому, що

вона залишається позитивною, у той час як в Україні останні 4 роки вона має від'ємні значення.

На фоні нестабільності показників PSE та CSE для України стабільним виглядає показник підтримки сектору загального забезпечення агросектору (агарної інфраструктури), який відображує обсяг річних валових бюджетних трансфертів у грошовій формі організаціям, що надають послуги аграрному виробництву (GSSE - General Service Support Estimate). Дані GSSE для України, РФ та Казахстану за 1995-2016 рр. наведено у таблиці 2.14, графічна інтерпретація представлена на рис. 2.23.

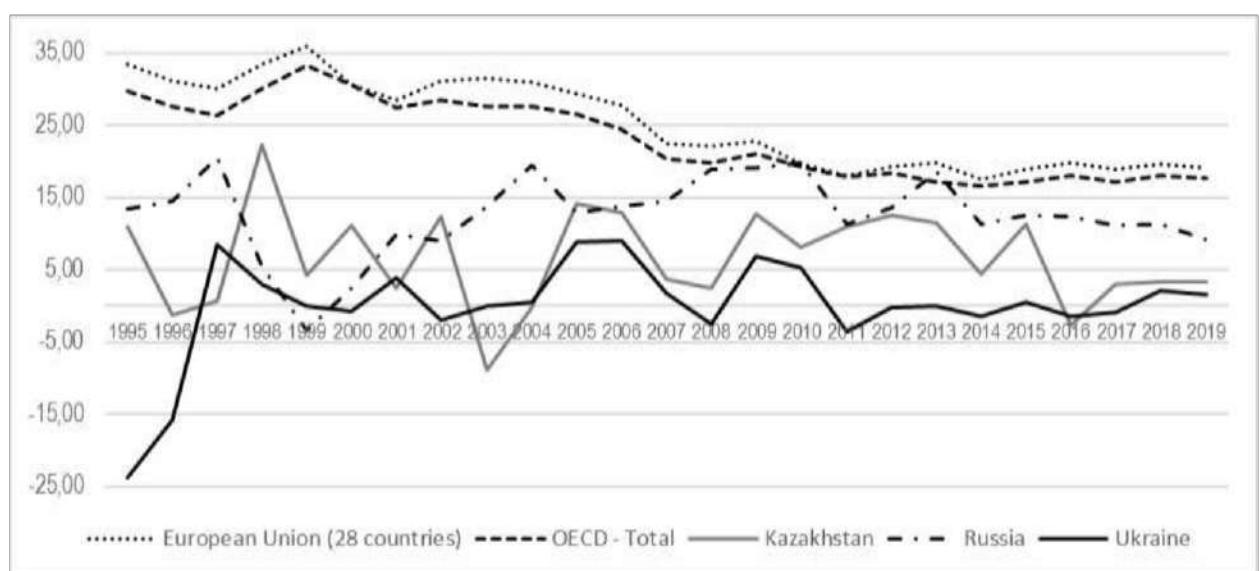

Рисунок – 2.23. Динаміка частки PSE у GFR за 1995-2019 рр. для України та вибраних регіонів, %

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Таблиця 2.14

**Значення індикатора GSSE для України, РФ та Казахстану за
1995-2019 рр., млн дол. США**

Рік	Казахстан	РФ	Україна
1995	1,47	787,17	296,00
1996	1,85	761,55	339,93
1997	33,97	3 988,27	272,07
1998	35,10	654,38	208,58
1999	24,47	493,86	144,02
2000	41,69	546,94	75,01

Продовження таблиці 2.14

2001	75,63	765,31	112,09
2002	83,62	739,46	176,00
2003	94,87	801,29	277,78
2004	102,37	1 114,35	361,14
2005	119,37	1 009,29	557,40
2006	139,20	2 251,19	509,37
2007	166,17	2 735,91	666,48
2008	218,66	4 168,80	714,42
2009	216,13	4 224,27	485,67
2010	361,09	2 102,32	613,29
2011	415,07	3 511,08	675,75
2012	438,74	2 043,71	774,79
2013	509,98	3 618,14	657,16
2014	577,94	2 246,19	293,35
2015	397,12	1 635,05	114,87
2016	260,49	1 543,43	109,63
2017	290,16	1 900,70	138,81
2018	313,33	2 352,90	220,98
2019	313,39	2 177,56	230,11

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

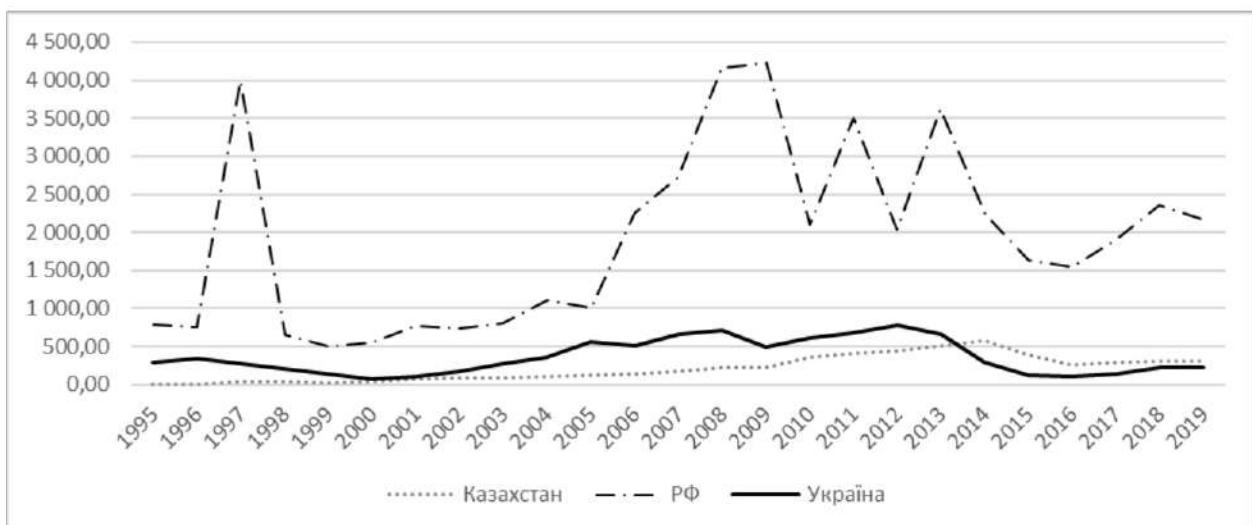

Рисунок – 2.24. Динаміка індикатора GSSE для України, РФ та Казахстану за 1995-2019 рр., дол. США

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Дані свідчать про стабільність підтримки аграрної інфраструктури в Україні впродовж періоду, що аналізується. У таблиці 2.15 представлено

складові індикатора GSSE для України за 1995-2019 рр., на рис. 2.25 показано графічну ілюстрацію складових. Дані показують, що яскраво вираженою складовою показника GSSE в Україні є показник «Система знань та інновацій в агросекторі», значення якого сягали майже 70 % від усього показника у 2015 р. Основою цього показника є рівень державної підтримки аграрної освіти не залежно від типу інституцій (приватні, державні і т.д.) і системи поширення аграрних знань.

Таблиця 2.15

Складові індикатора GSSE для України за 1995-2019 рр., %

Рік	Система знань та інновацій в агросекторі	Інспекція і контроль	Розвиток та підтримка інфраструктури	Маркетинг і просування	Вартість утримання продукції в державних сховищах	Інше	Усього
1995	25,34	11,23	59,53	0,26	0,00	3,64	100,00
1996	22,58	6,72	68,68	0,32	0,00	1,70	100,00
1997	27,76	5,82	59,03	2,57	0,00	4,82	100,00
1998	31,15	4,50	58,33	1,76	0,00	4,26	100,00
1999	30,49	7,87	54,30	1,68	0,00	5,66	100,00
2000	52,73	16,17	22,67	1,96	0,00	6,47	100,00
2001	43,41	13,47	37,41	1,33	0,00	4,38	100,00
2002	36,48	29,48	27,04	0,28	1,07	5,65	100,00
2003	38,31	28,96	25,77	0,27	3,58	3,11	100,00
2004	37,11	24,11	30,50	0,35	4,68	3,25	100,00
2005	36,59	27,70	30,17	0,23	3,02	2,29	100,00
2006	33,90	22,98	37,00	0,29	1,56	4,28	100,00
2007	35,48	22,16	34,41	0,24	3,27	4,46	100,00
2008	51,42	21,58	22,19	0,66	1,97	2,18	100,00
2009	50,61	18,97	23,86	1,35	3,70	1,51	100,00
2010	43,09	27,57	20,77	1,01	3,97	3,60	100,00
2011	44,80	25,40	22,18	0,30	4,39	2,93	100,00
2012	45,82	25,73	20,94	0,60	4,93	1,99	100,00
2013	37,97	30,50	5,58	1,07	22,24	2,65	100,00
2014	55,95	37,05	0,26	0,46	5,16	1,12	100,00
2015	69,94	23,79	2,03	0,49	1,12	2,63	100,00
2016	59,83	32,34	1,57	0,89	1,75	3,61	100,00
2017	48,94	39,30	3,66	0,68	2,00	5,42	100,00
2018	30,91	58,74	6,19	0,14	1,44	2,58	100,00
2019	29,38	61,17	4,93	0,00	1,58	2,94	100,00

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

На другому місці у структурі показника GSSE для України є показник «Продуктова інспекція і контроль», який включає видатки на інспектування вітчизняних продуктів на первинній стадії переробки, при відправці на експорт, інспекцію і контроль за розповсюдженням хвороб і шкідників, контроль товарів проміжного споживання, що використовуються в агросекторі. Максимальне значення цього показника для України за досліджуваний період становить 37 % для 2014 р. (рис.2.25)

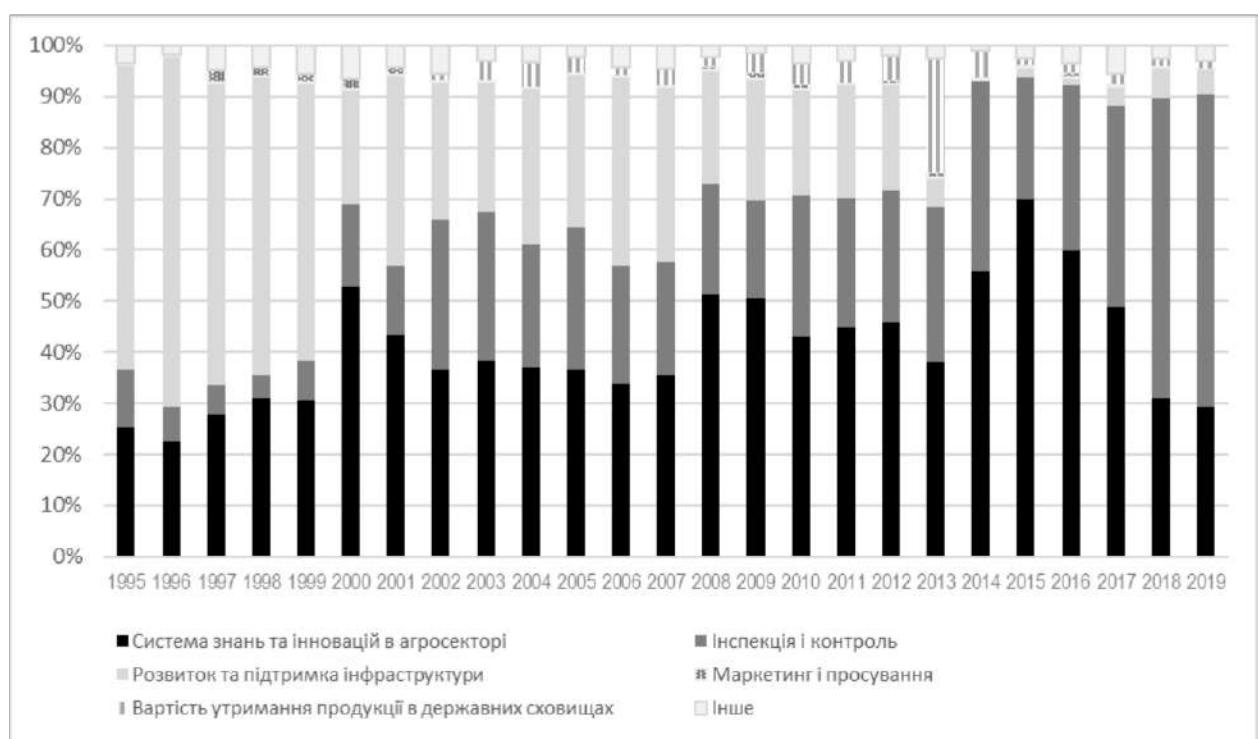

Рисунок – 2.25. Динаміка структури складових показника GSSE за 1995-2019рр. для України, %

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Відмітимо також значну вагу у складі GSSE такого показника як «Розвиток та підтримка інфраструктури», внесок якого у загальний показник особливо помітним був у період з 1995 по 1999 рр., сягаючи максимального значення у 68,7 % (1996 р.). При цьому цей показник з 2013 р. займає незначну частку у складі GSSE – від 1,6 % до 5,6 %. Оскільки у складі цього показника враховуються видатки на гідрологічну, складську, ринкову,

фізичну інфраструктуру, інституційну інфраструктуру (кадастри, реєстри, організації с.-г. виробників) та видатки на реструктуризацію сільського господарства, то суттєве падіння частки цього показника у загальній структурі GSSE має викликати особливу стурбованість.

Співставлення структури показника GSSE для України з іншими країнами (рис. 2.26) показує, що в Україні найбільшу частку GSSE, порівняно з країнами ОЕСР, ЄС та Казахстаном, займає підтримка системи знань та інновацій в агросекторі. Також привертає увагу значна частка витрат на інспекцію і контроль у сільському господарстві, яка значно перевищує частку в GSSE для країн ОЕСР і ЄС, що є характерним для пост-радянських економік, в яких витрати на держконтроль є значними у всіх секторах економіки. Частка розвитку і підтримки інфраструктури, маркетингу і просування значно відрізняється від аналогічних показників країн з усталеною регуляторної політикою в агросекторі.

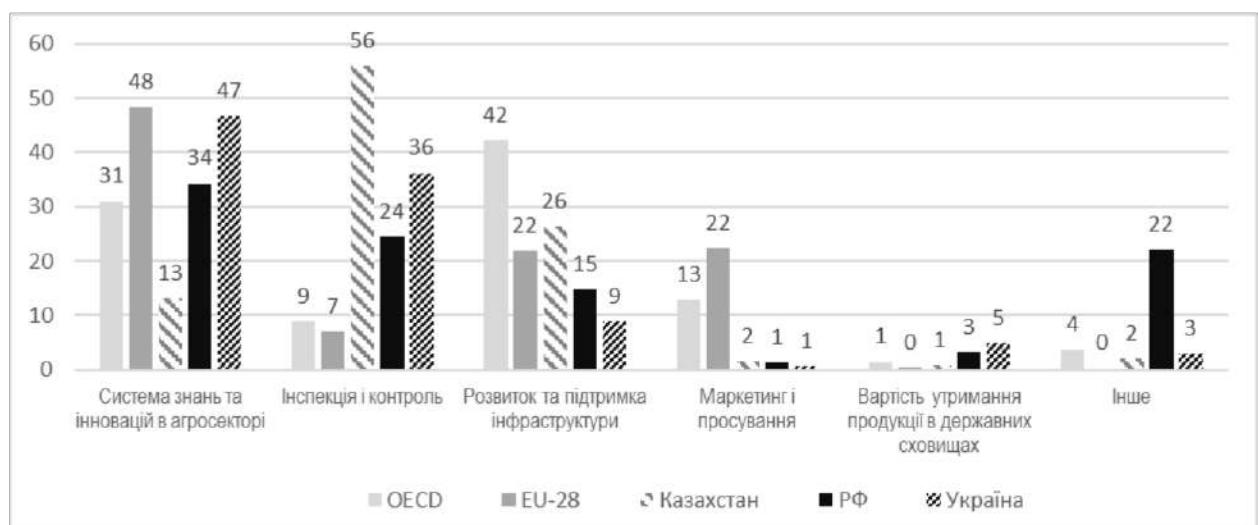

Рисунок – 2.26. Співставлення середніх значень складових показника GSSE за 2010-2019 рр. для України, країн ОЕСД, ЄС, РФ та Казахстану, %

Джерело: збудовано автором на основі даних [70]

Український аграрний сектор має свої специфічні особливості, які слід враховувати при формуванні регуляторної політики. Зокрема, важливою особливістю інституційних форм українського аграрного виробництва, яку

слід враховувати при розробці заходів регуляторної політики в аграрному секторі, є те, що значний обсяг аграрної продукції виробляється в особистих селянських господарствах. За період з 2000 по 2015 рр. частка продукції, виробленої у сільськогосподарських підприємствах, не перевищувала 60 % від загального обсягу виробництва й не досягла рівня 1995 р. – 54,1 % для України і 62,7 % для Миколаївської обл. Такі дані свідчать про наявність потенціалу для розвитку форм інституціоналізації, які б стимулювали сільське населення до створення нових с.-г. підприємств.

Відповідно , аналіз регуляторної політики в аграрній сфері в Україні за допомогою показників ОЕСР свідчить, що з 1995 р. (рік початку застосування цієї методики до України) вектор загальної підтримки аграрної сфери неодноразово змінювався: якщо у 1995-1996 рр. загальна підтримка була відсутня (оподаткування), то 1997-2012 рр. аграрний сектор отримував підтримку з бюджету (субсидування). Починаючи з 2013 р. знов спостерігається режим оподаткування за показником загальної підтримки (TSE).

Відсутність довгострокового тренду в українській аграрній регуляторній політиці також спостерігається й за показниками підтримки виробників (PSE) та підтримки споживачів (CSE) – аналіз даних показників показує їхню значну волатильність, зміни значень з позитивних на від'ємні. На фоні тривалої варіабельності показників загальної підтримки, підтримки виробників і споживачів українського аграрного сектору, відносно стабільним виглядає показник підтримки сектору загального забезпечення агросектору (GSSE).

Аналіз структура підтримки аграрної інфраструктури в Україні (показник GSSE) показує домінування підтримки системи аграрних знань і інновацій, високу частку витрат на контроль за продукцією в аграрному секторі, відставання за показниками підтримки периферійної інфраструктури та маркетингу та просування.

В цілому проведений аналіз свідчить про найбільш позитивний ефект від зменшення податкового тягаря, що дозволило українському агробізнесу стати прибутковим, збільшуючи свою частку у ВДВ, так й про відсутність в Україні сформованої системної довгострокової регуляторної політики у сфері аграрного виробництва.

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що якість аграрної політики в Україні оцінюється як середня за показником «Витрати на проведення аграрної політики» GCI для України за 2006-2017 рр., при цьому дані про видатки бюджету на аграрну сферу нестабільні і показують тенденцію до зниження їх частки у загальних видатках державного бюджету.

2. За рейтингом Doing Business (субіндекс «Оподаткування») встановлено постійне зниження податкового навантаження на підприємства в Україні за період наявності даних (з 2006 р.). Знижується як загальне податкове навантаження, так й оподаткування заробітної плати. Найбільшого прогресу у регуляторній податковій сфері досягнуто за показником витрат часу на оподаткування – якщо на 2006 р. підготовка й подання податкової звітності вимагали 2085 годин на рік, то на 2020 р. витрати часу становили лише 328 годин, тобто скоротилися більш ніж у 6 разів, що засвідчує успіх процесу дерегуляції у сфері оподаткування за 2006-2020 рр.

4. Проведено компаративний аналіз який показав, що за Індексом економічної свободи Україна має позитивні зрушенні у цій сфері за останнє десятиліття: якщо на 2005 р. вартість реєстраційних процедур становила 5,6 % від вартості власності і вимагала 113 діб, то на 2020 р. ці показники дорівнювали 1,7 % і 15 діб відповідно.

5. Досліджено основні показники регуляторної політики для аграрної сфери згідно методики ОЕСР для України за 1995-2019 рр. Динаміка результиручого показника рівня урядової підтримки аграрного сектору (TSE)

для України за обсягом є співставним з Казахстаном, при цьому TSE Казахстану характеризується меншою амплітудою коливань відносно України, що свідчить про більш виважену і послідовну аграрну політику в Казахстані. Порівняння з TSE РФ свідчить про значно більші обсяги урядової підтримки аграрного сектору економіки в РФ, але TSE РФ також характеризується різкими коливаннями.

6. Аналіз усіх чотирьох основних показників регуляторної політики за методикою ОЕСР для України за 1995-2019 pp. показує постійну позитивну величину і відносну стабільність показника GSSE (General Services Support Estimate) впродовж усього періоду аналізу. Цей показник характеризує державну підтримку інфраструктурних підприємств, які надають послуги агропромисловим підприємствам.

На фоні нестабільності показників PSE та CSE для України стабільним виглядає показник підтримки сектору загального забезпечення агросектору (агарної інфраструктури), який відображує обсяг річних валових бюджетних трансфертів у грошовій формі організаціям, що надають послуги аграрному виробництву (GSSE - General Service Support Estimate)

Співставлення структури показника GSSE для України з іншими країнами показало, що в Україні найбільшу частку GSSE, порівняно з країнами ОЕСР, ЄС та Казахстаном, займає підтримка системи знань та інновацій в агросекторі. Також привертає увагу значна частка витрат на інспекцію і контроль у сільському господарстві, яка значно перевищує частку в GSSE для країн ОЕСР і ЄС, що є характерним для пост-радянських економік, в яких витрати на держконтроль є значними у всіх секторах економіки. Частка розвитку і підтримки інфраструктури, маркетингу і просування значно відрізняється від аналогічних показників країн з усталеною регуляторної політикою в агросекторі.

РОЗДІЛ 3

ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЕКОНОМІЦІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

3.1 Концептуально-стратегічні засади трансформації регуляторної політики

Аграрна сфера завжди була специфічною, але об'єктивно необхідною галуззю національної економіки. В більшості розвинених країн державне регулювання аграрного сектору визнано об'єктивно необхідним, на основі чого формовано систему нормативно-правових актів, що регулюють як розвиток безпосередньо аграрного виробництва, так і комплексний розвиток сільських територій.

Відповідно, в усіх розвинених країнах світу діють різні механізми та економічні важелі, що забезпечують постійну державну підтримку аграрного сектору. В Україні державна регуляторна політика потребує детальної систематизації та удосконалення. Сучасна аграрна політика в Україні перебуває у стані становлення та оформлення. Після суттєвого зниження фіскального тиску на агровиробників введенням фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) у 1999 р., що фактично стало податковою і регуляторною реформою у сфері агробізнесу, аграрне виробництво в Україні почало відновлюватися.

Про це свідчить, зокрема, стійке збільшення частки прибуткових агропідприємств з початку 2000-х років. Частка прибуткових підприємств суттєво знизилася в період з 1995-2000 рр., досягши свого мінімуму у 1998 р. – 8,1 %, тоді як у 2000 р. їхня частка становила вже 65,5%. Тобто, необхідність запровадження ефективної регуляторної політики в аграрній сфері є об'єктивною складовою макроекономічної політики.

Розгляд результатів діяльності українського агросектору на макрорівні показує, що останніми роками збільшується частка сільського, лісового та

рибного господарства у валовій доданій вартості (Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)) (рис. 3.1). Але у більш довгостроковій перспективі спостерігається тенденція до її зниження. Порівняння темпів зниження частки агропромислового сектора в Україні й у світі за допомогою лінійних трендів показує, що в Україні вона знижується більш швидким темпом. При цьому слід врахувати її дуже високий показник на початку 1990-х років – частка агропромислового сектора у валовій доданій вартості перевищувала 24 %.

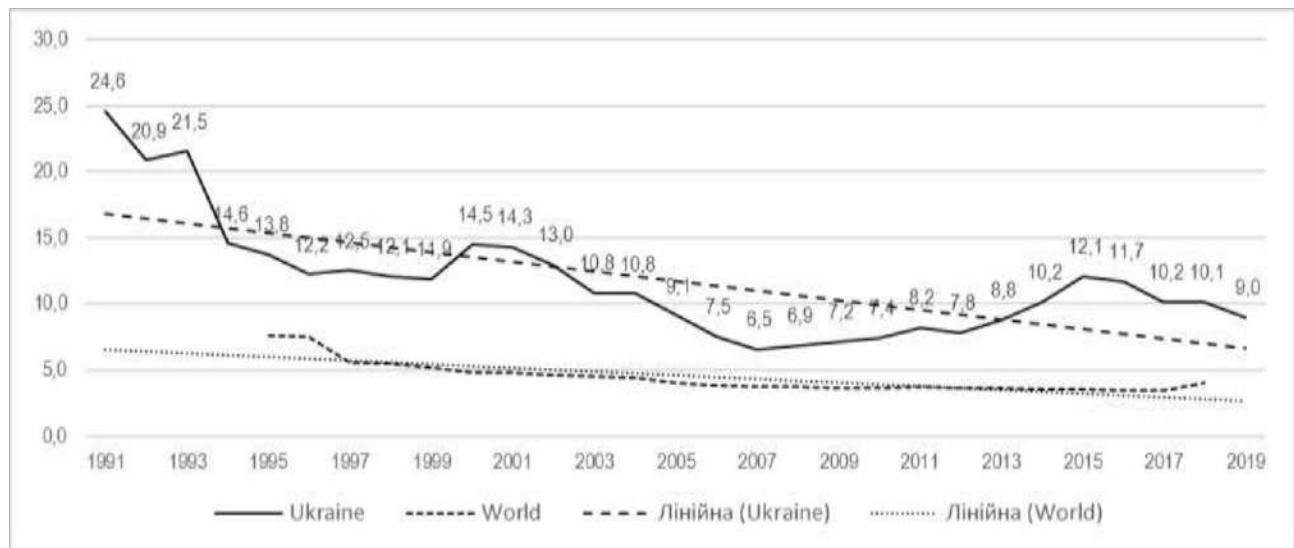

Рисунок – 3.1. Динаміка частки сільського, лісового та рибного господарства у валовій доданій вартості України та світу за 1991-2019 pp., %

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [68]

Разом з тим, з початку 2000-х років віднайти залежність зростання сільськогосподарського виробництва в Україні від інших, крім фіiscalьних, заходів аграрної політики, видається невирішуваною задачею. При тому що інтегральний показник аграрної політики за стандартами ОЕСП – TSE (Total Support Estimate), для України демонструє суттєві коливання і зміну знаку (табл. 3.1).

Також нестійку динаміку демонструє й показник частки витрат на підтримку сільського господарства зведеного бюджету України (табл. 3.1), який також можна розглядати як інтегральний показник аграрної політики.

Якщо за індикатор зростання українського агросектору прийняти частку валової доданої вартості сільського господарства у ВВП (табл. 3.1), то графічна модель показує яскраво виражену протифазність показників витрат аграрної політики і розвитку агробізнесу в Україні (рис. 3.1).

Таблиця 3.1

Показники витрат та результатів аграрної політики в Україні

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0420 Сільське госп-во, лісове госп-во та мисливство, рибне госп-во, млн грн	8038	9630	6286	7327	7643	7486	7705	5868	6063	5782	12944	14107	14402
0482 Дослідження і розробки у сфері сільського госп-ва, лісового госп-ва та мисливства, рибного госп-ва, млн грн	357	541	445	486	519	1026	813	731	762	817	1309	1367	1123
Усього видатків зведеного бюджету на сільське госп-во, млн грн	83948	101711	67307	78125	81621	85119	85179	65995	68250	65987	142522	154744	155246
Producer Support Estimate (PSE), mln USD	460	-882	1665	1647	-1425	-88	-9	-506	145	-391	-238	668	561
Частка витрат на підтримку сільського госп-ва, % від витрат зведеного бюджету	3,71	3,29	2,19	2,07	1,96	1,73	1,68	1,26	1,00	0,79	1,35	1,24	1,13
Частка валової доданої вартості сільського госп-ва у ВВП України, %	6,5	6,9	7,2	7,4	8,2	7,8	8,8	10,2	12,1	11,7	10,2	10,1	9,0

Джерело: Джерело: розраховано і сформовано автором на основі [68, 61, 70]

Показник «Частка витрат на підтримку сільського госп-ва, % від витрат зведеного бюджету» розрахований як відношення суми фактичних значень статей зведеного бюджету України «0420 Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство» та «0482 Дослідження і

розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства» до підсумку фактичних витрат зведеного бюджету (звіт Казначейства України «Видатки за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету»). Дані статей на рис. 3.2. доповнені наявними даними за 2019 р.

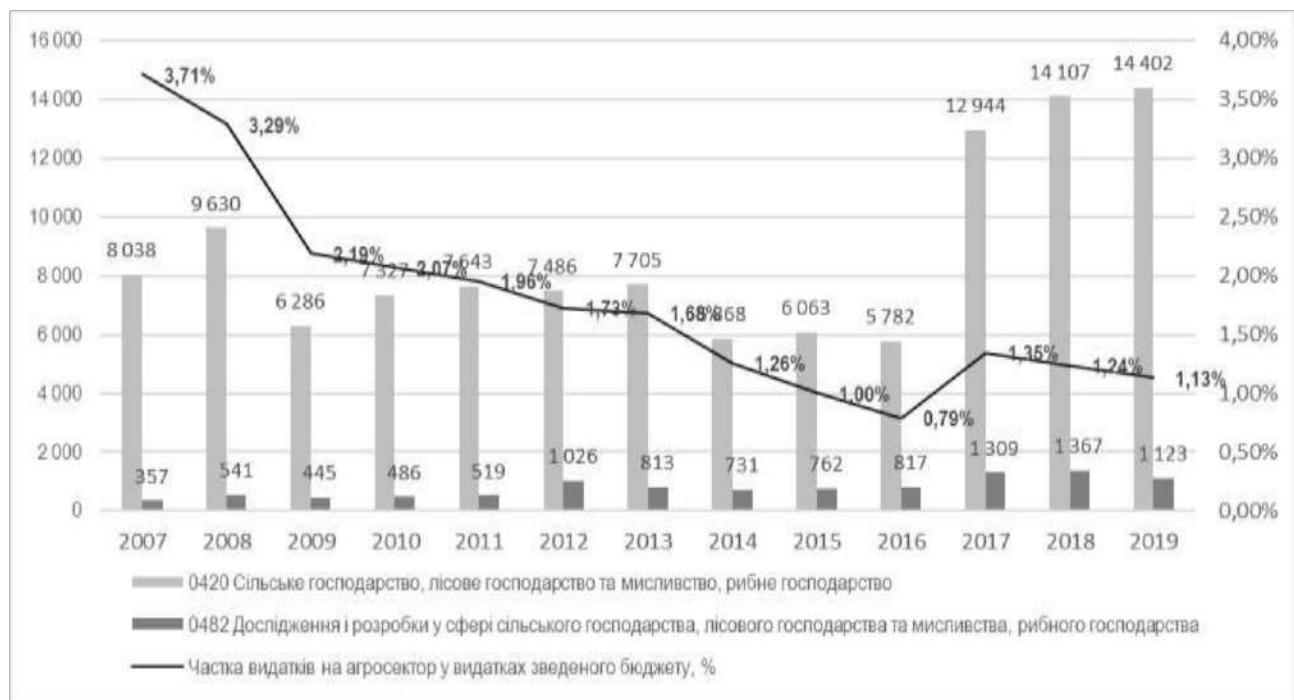

Рисунок – 3.2. Динаміка фактичних витрат зведеного бюджету України за статтями «0420 Сільське госп-во, лісове госп-во та мисливство, рибне госп-во» та «0482 Дослідження і розробки у сфері сільського госп-ва, лісового госп-ва та мисливства, рибного госп-ва» (млн грн, ліва шкала) за 2007-2019 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [61]

Аналіз динаміки витрат на агросектор, як суми фактичних видатків зведеного бюджету по статтях «0420 Сільське господарство, лісове госп-во та мисливство, рибне госп-во» та «0482 Дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства», за 2007-2019 рр. показує тенденцію до зниження їхньої частки

у загальних бюджетних видатках. Якщо у 2007 р. їхня частка становила 3,71 %, то у 2016 р. – лише 0,79 %, у 2019 р. вона піднялася до рівня 1,13 %.

При аналізі зв’язку між бюджетними витратами на аграрну політику в якості результиручого показника аграрного виробництва використано показник «Продукція сільського господарства, млн грн (у постійних цінах 2010 р.)», бюджетні витрати на агросектор представлена також показником частки від загальних витрат бюджету (рис. 3.3). Дані за 2019 р. з продукції сільського господарства розраховані за попередніми даними індексу сільськогосподарської продукції.

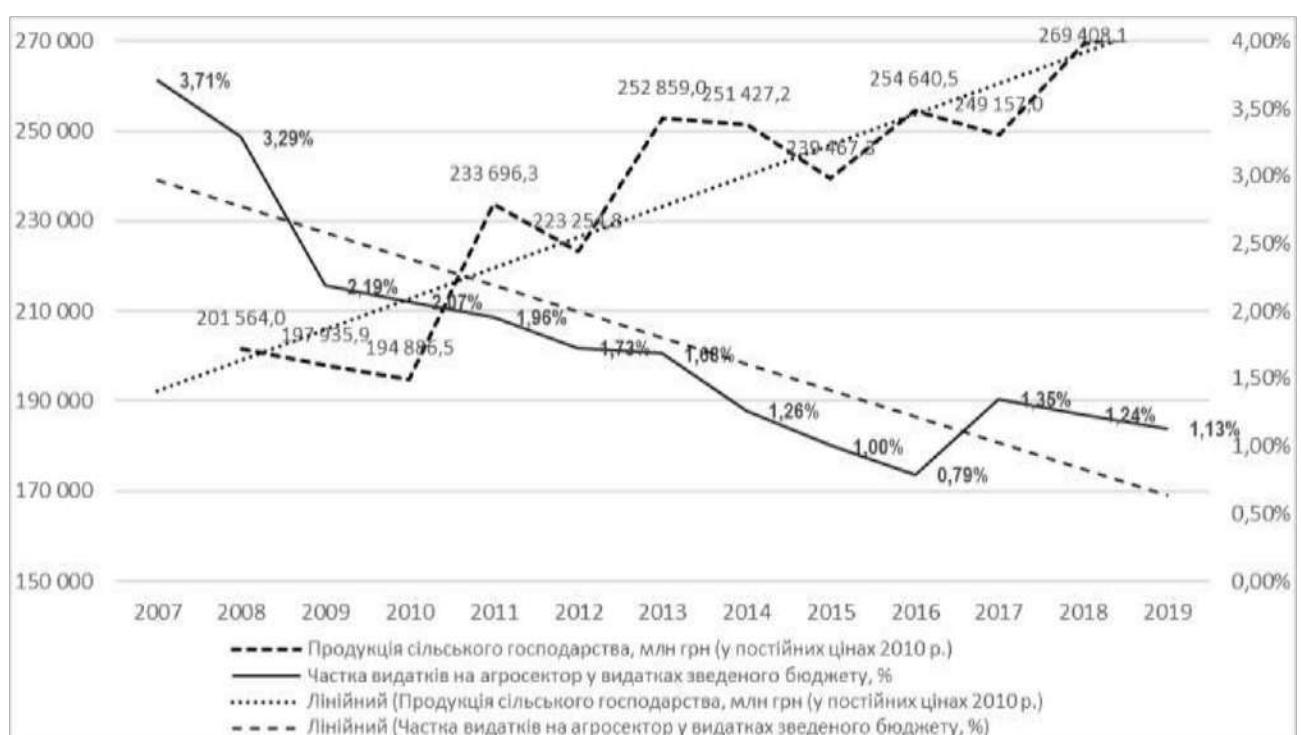

Рисунок – 3.3. Динаміка продукції сільського господарства у співставних цінах 2010 р. (млн грн, ліва шкала) та частки витрат на агросектор у загальних витратах зведеного бюджету України (%, права шкала) за 2007-2019 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [58,61]

Дані та тенденції, представлені на рис. 3.3 свідчать, що динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні за 2007-2019 рр. є

позитивною. При цьому обсяг сільськогосподарської продукції збільшується на фоні зменшення частки бюджетних витрат на підтримку сільського господарства. Такі дані свідчать про те, що аграрний виробничий сектор України не вичерпав свого потенціалу зростання без додаткової державної підтримки. Такий висновок також підтверджується співставленням частки валової доданої вартості сільського господарства та показника TSE (Total Support Estimate), який інтегровано відображує рівень державної підтримки аграрного сектору економіки (рис. 3.4).

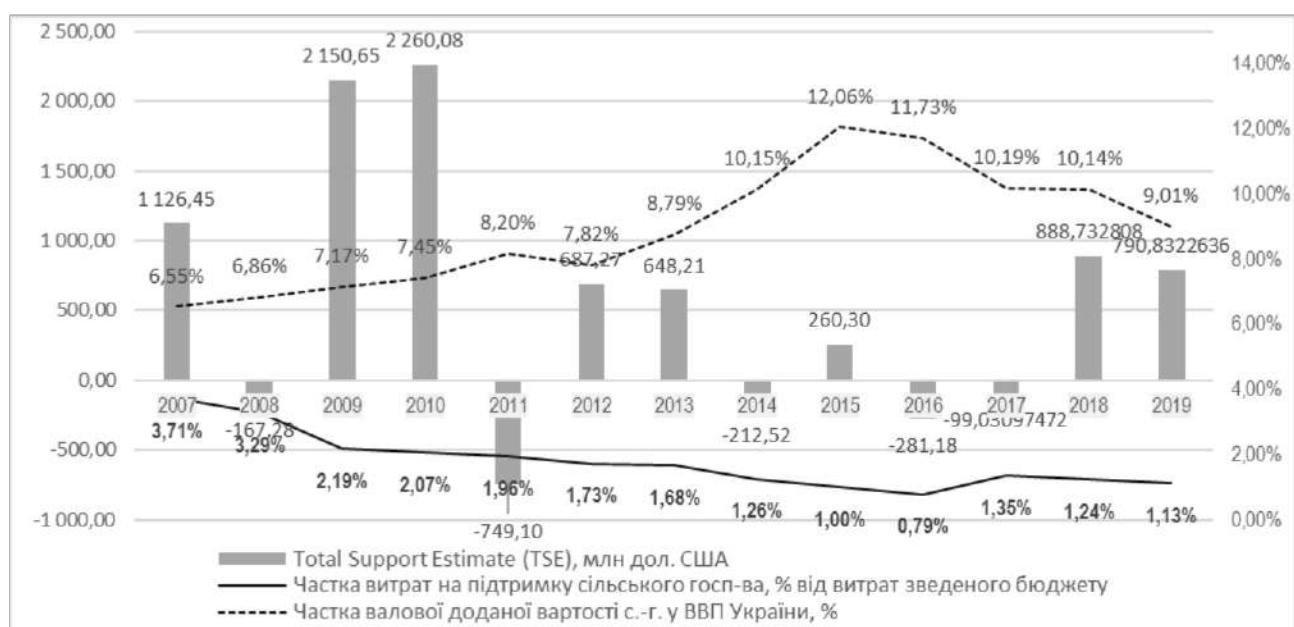

Рисунок – 3.4. Динаміка TSE (млн дол. США, ліва шкала), частки витрат на підтримку сільського господарства від витрат зведеного бюджету (%, права шкала) та частки валової доданої вартості сільського госп-ва у ВВП України (%, права шкала) для України за 2007-2019 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [68, 58, 61]

Показник TSE відображує різницю між бюджетними трансфертами в аграрний сектор і податками, зібраними з аграрного сектору, тобто інтегрує фінансову складову аграрної політики. Зниження показника TSE і набуття ним від'ємних значень, показує зниження активної ролі держави в регулюванні аграрного сектору, тобто констатувати зниження державного втручання в агросектор. При від'ємній динаміці показників TSE та частки

витрат на підтримку сільського господарства від загальних витрат зведеного бюджету, впродовж останніх дванадцяти років (2007-2019 рр.) спостерігається тенденція до збільшення частки валової доданої вартості сільського господарства у ВВП України.

Разом з тим державні контролюючі органи констатують недостатність фінансування українського агросектору. Так, проведений Рахунковою палатою аудит використання бюджетних коштів Міністерством аграрної політики та продовольства України, як головному розпоряднику коштів державного бюджету згідно Законів України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» та «Про Державний бюджет України на 2016 рік» (з урахуванням внесених змін) за відповідними бюджетними програмами надання державної підтримки агропромисловому комплексу, показав, що передбачалися такі бюджетні призначення: на 2015 рік – в обсязі 584 418,4 тис. грн, з яких використано 356 831,0 тис. грн, або 61,1 %; на 2016 р. – 339 637,6 тис. грн, з яких використано 324 610,4 тис. грн, або 95,6 %.

При цьому аудитом встановлено, що відповідно до бюджетних запитів за цими бюджетними програмами потреба в коштах у 2015 році була забезпечена лише на рівні 5,5 %, а у 2016 – на 4,8 % від визначеного в запитах обсягу.

Висновок Рахункової палати України відносно рівня фінансового забезпечення однієї з головних бюджетоутворюючих галузей національної економіки, частка якої у зведеному бюджеті країни за останні роки становить у середньому 12 %, а у товарній структурі експорту – понад третину, показує наявність ризиків непослідовного формування та реалізації державної політики у цій сфері [65].

Висновок про недостатність бюджетного фінансування аграрного виробництва не підтверджується позитивною динамікою його результуючих показників. Співставлення результуючих показників агросектору, зокрема динаміки частки його доданої вартості у валовій доданій вартості, свідчить

про те, що його зростання відбувається на фоні зниження державних інтервенцій в агросектор.

Ситуацію зростання аграрного виробництва при зниженні його державного підтримки ілюструє також обернена залежність показника Producer Support Estimate (PSE) та обсягів виробництва аграрної продукції (рис. 3.5).

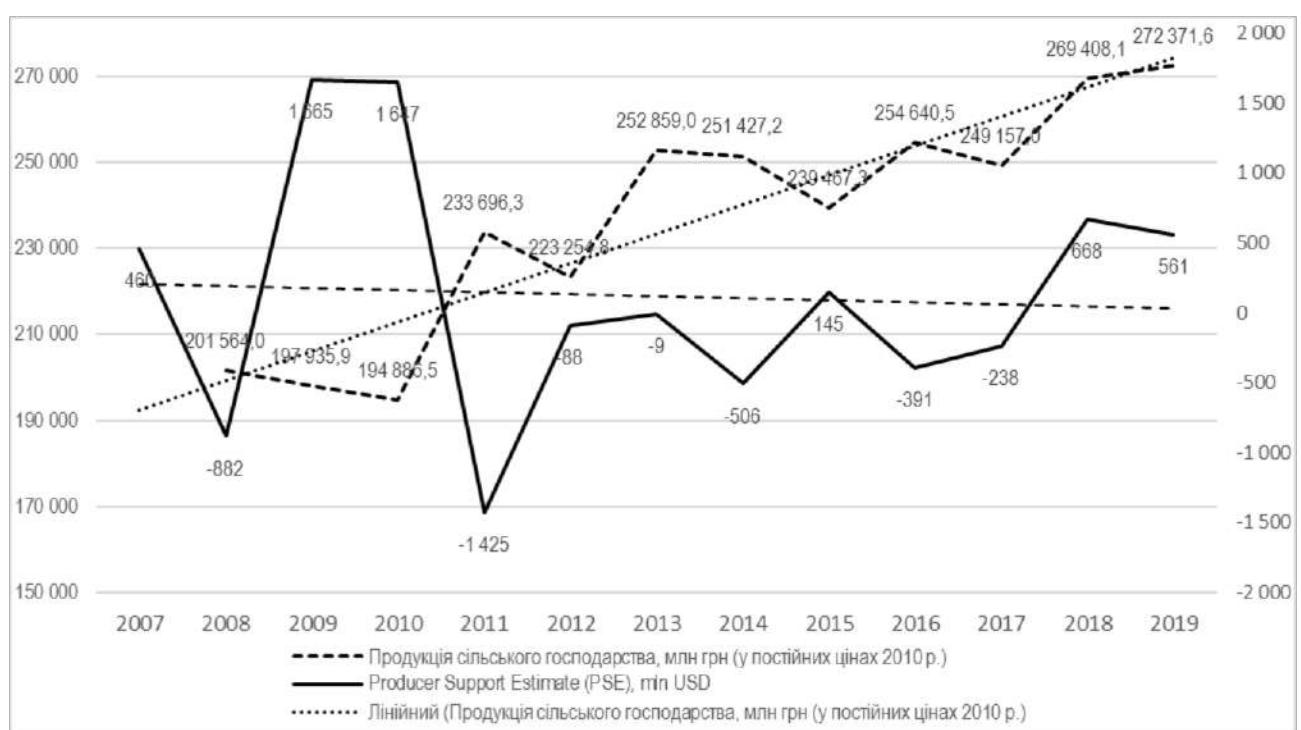

Рисунок – 3.5. Динаміка продукції сільського господарства у співставних цінах 2010 р. (млн грн, ліва шкала) та показника PSE (млн дол. США, права шкала) за 2007-2019 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [58, 70]

Показник PSE використовується при аналізі підтримки саме виробничого сектору (Producer Support Estimate – оцінка підтримки виробників), тому дуже ілюстративною для характеристики сучасної української аграрної політики є різноспрямованість цього показника з показником виробництва аграрної продукції. Така різноспрямованість

засвідчує, що українське аграрне виробництво на сучасному етапі зростає при зниженні рівня його державної підтримки.

Аналізуючи ефективність сучасної української аграрної політики за допомогою обсягів виробництва у постійних цінах та індексів виробництва сільськогосподарської продукції, слід підкреслити різноспрямованість цих показників (рис. 3.6).

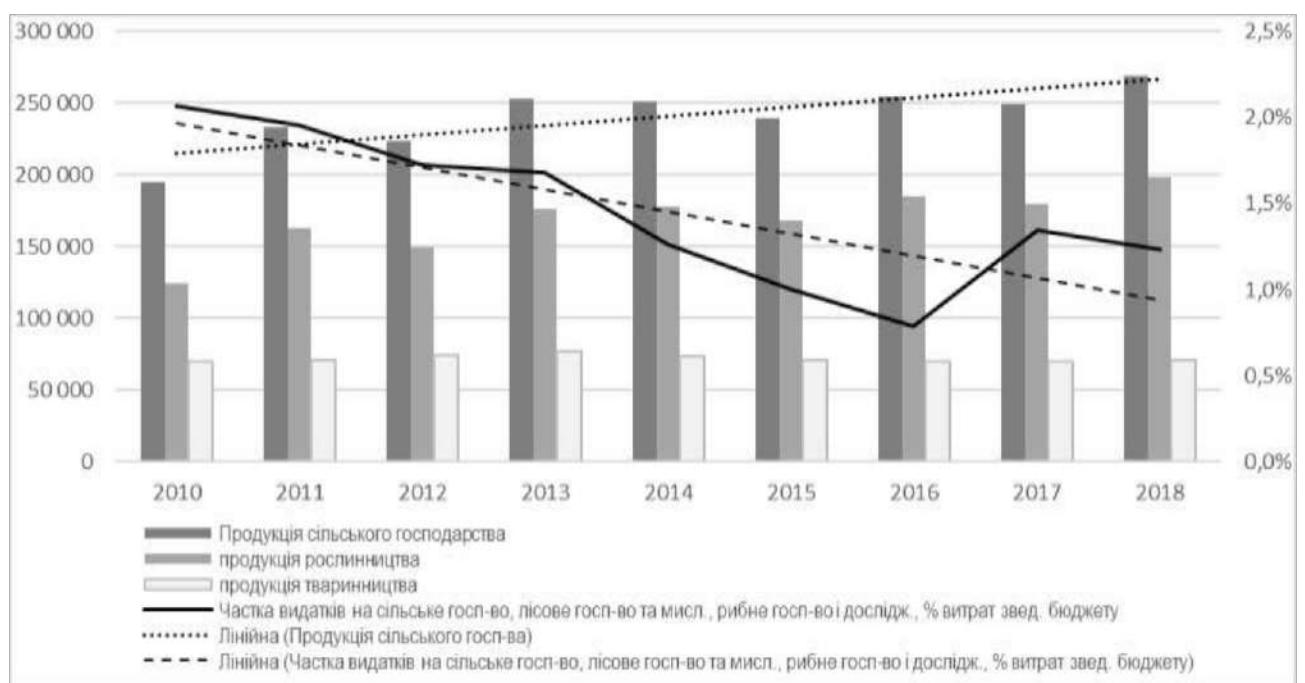

Рисунок 3.6. Динаміка обсягу виробництва с.-г. продукції господарствами усіх категорій (у пост. цінах 2010 р., млн грн, ліва шкала) та частка витрат на підтримку сільського господарства зведеного бюджету (%, права шкала)

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [61, 58]

Аналогічна ситуація з різноспрямованою динамікою показників індексів виробництва аграрної продукції по відношенню до оцінки рівня підтримки агровиробників за методикою ОЕСР (показник Producer Support Estimate) – рис. 3.7.

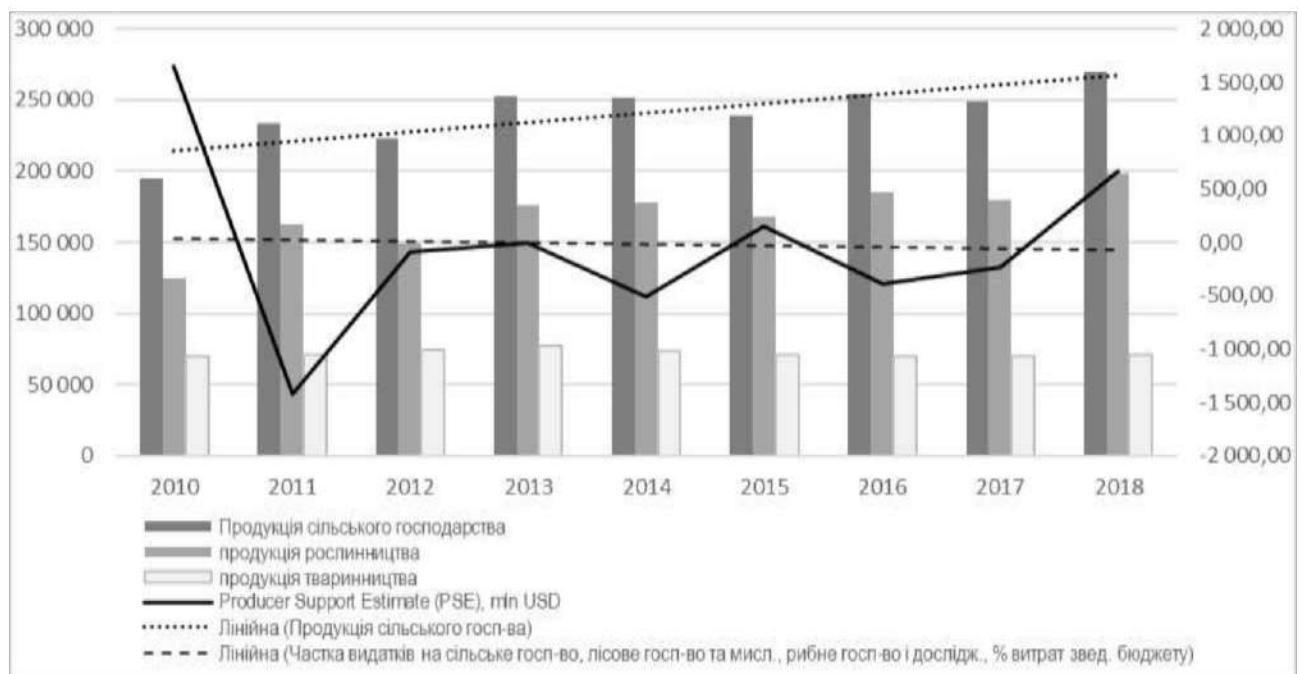

Рисунок – 3.7. Динаміка обсягу виробництва с.-г. продукції господарствами усіх категорій (у пост. цінах 2010 р., млн грн, ліва шкала) та показника PSE (млн дол. США, права шкала) для України за 2010-2018 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [58, 70]

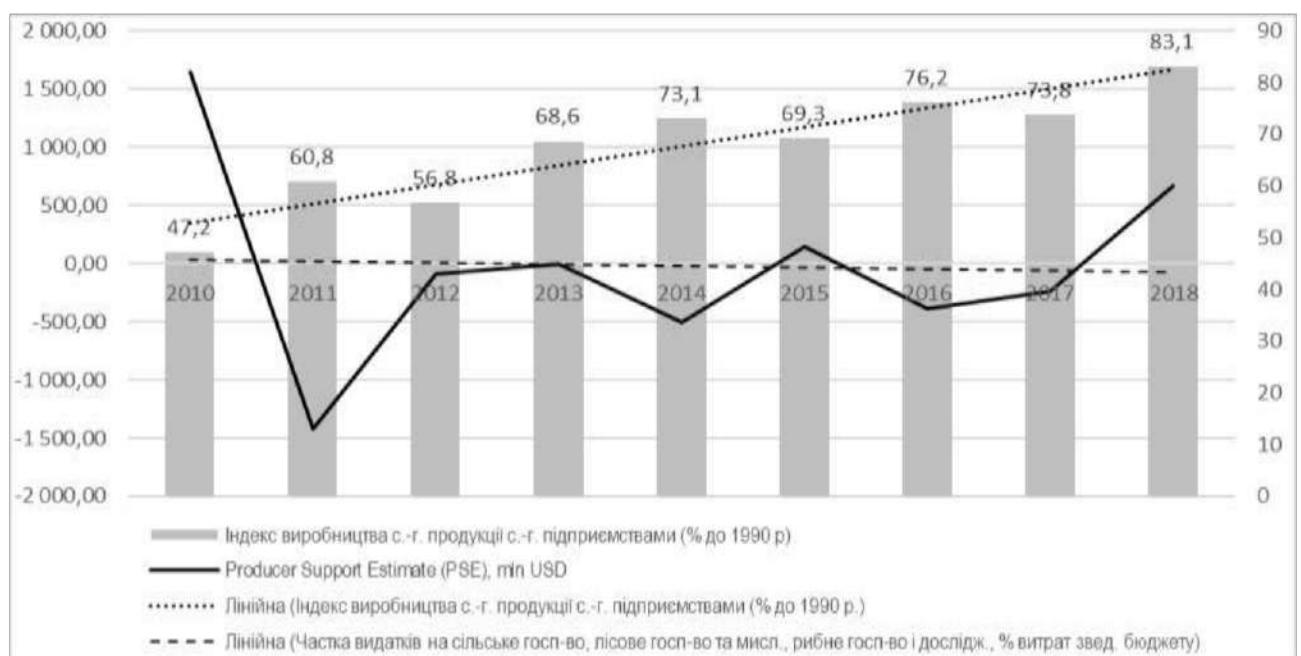

Рисунок – 3.8. Динаміка індексу виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами (% до 1990 р., ліва шкала) та показником PSE (млн дол. США, права шкала) для України за 2010-2018 рр.

Джерело: розраховано і збудовано автором на основі [58, 70]

Дані свідчать, що рівень підтримки агропромислових підприємств в Україні за показником PSE впродовж 2010-2018 рр. має виражену тенденцію до скорочення, про що свідчить відповідна лінія лінійного тренду. На фоні такої тенденції до скорочення підтримки агропромислових підприємств, контрастує тенденція до збільшення індексів виробництва сільськогосподарської продукції (індекс до 1990 р.). Важливим є також те, що показник PSE для України з 2012 р. є стабільно від'ємним, що свідчить про перевагу оподаткування над субсидуванням аграрного виробництва.

Таблиця 3.2

Показники витрат та результатів аграрної політики в Україні

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Показники витрат													
1. Видатки зведеного бюджету на сільське госп.-во., млн грн	83 948	101 711	67 307	78 125	81 621	85 119	85 179	65 995	68 250	65 987	142 522	154 744	155 246
2. Частка витрат на підтримку сільського госп.-ва, % від витрат зведеного бюджету	3,71%	3,29%	2,19%	2,07%	1,96%	1,73%	1,68%	1,26%	1,00%	0,79%	1,35%	1,24%	1,13%
3. Total Support Estimate (TSE), млн дол. США	1 126	-167	2 151	2 260	-749	687	648	-213	260	-281	-99	889	791
4. Producer Support Estimate (PSE), млн дол. США	460	-882	1 665	1 647	-1 425	-88	-9	-506	145	-391	-238	668	561
Показники результатів													
1. Частка валової доданої вартості сільського госп.-ва у ВВП України, %	6,55%	6,86%	7,17%	7,45%	8,20%	7,82%	8,79%	10,15%	12,06%	11,73%	10,19%	10,14%	9,01%
2. Продукція сільського господарства, млн грн (у постійних цінах 2010 р.)	-	201 564	197 936	194 887	233 696	223 255	252 859	251 427	239 467	254 641	249 157	269 408	-
3. Індекс виробництва с.-г. продукції с.-г. підприємствами (% до 1990 р.)	37,4	50,9	48,3	47,2	60,8	56,8	68,6	73,1	69,3	76,2	73,8	83,1	
4. Чистий експорт с.-г. продукції, млн. дол. США		4 381	4 579	4 172	6 457	10 392	8 851	10 610	11 079	11 391	13 456	13 556	

Джерело: розраховано автором на основі [68, 58, 70]

Дані про протилежність тенденцій двох показників державної підтримки агроробників – частки витрат зведеного бюджету і PSE – по відношенню до індексів виробництва сільськогосподарської продукції свідчать про те, що зниження підтримки агроробників зі сторони держави не заважає їхньому розвитку.

Таблиця 3.3

Коефіцієнти кореляції між показниками витрат та результатів аграрної політики в Україні

Показники витрат аграрної політики	Показники результатів аграрної політики			
	1. Частка валової доданої вартості сільського госп-ва. у ВВП України, %	2. Продукція сільського господарства, млн грн (у постійних цінах 2010 р.)	3. Індекс виробництва с.-г. продукції с.-г. підприємствами (% до 1990 р.)	4. Чистий експорт с.-г. продукції, млн. дол. США
1. Видатки зведеного бюджету на сільське госп-во, млн грн	0,06	0,37	0,38	0,46
2. Частка витрат на підтримку сільського госп-ва, % від витрат зведеного бюджету	-0,85	-0,77	-0,86	-0,81
3. Total Support Estimate (TSE), млн дол. США	-0,45	-0,52	-0,51	-0,40
4. Producer Support Estimate (PSE), млн дол. США	-0,22	-0,37	-0,32	-0,21

Джерело: розраховано автором на основі [68, 61, 70,]

Розраховані коефіцієнти кореляції між витратами державної аграрної політики та результатами аграрного виробництва свідчать, що заходи аграрної політики в Україні призводять до протилежних результатів: при

зменшенні бюджетних витрат аграрної політики показники аграрного виробництва зростають.

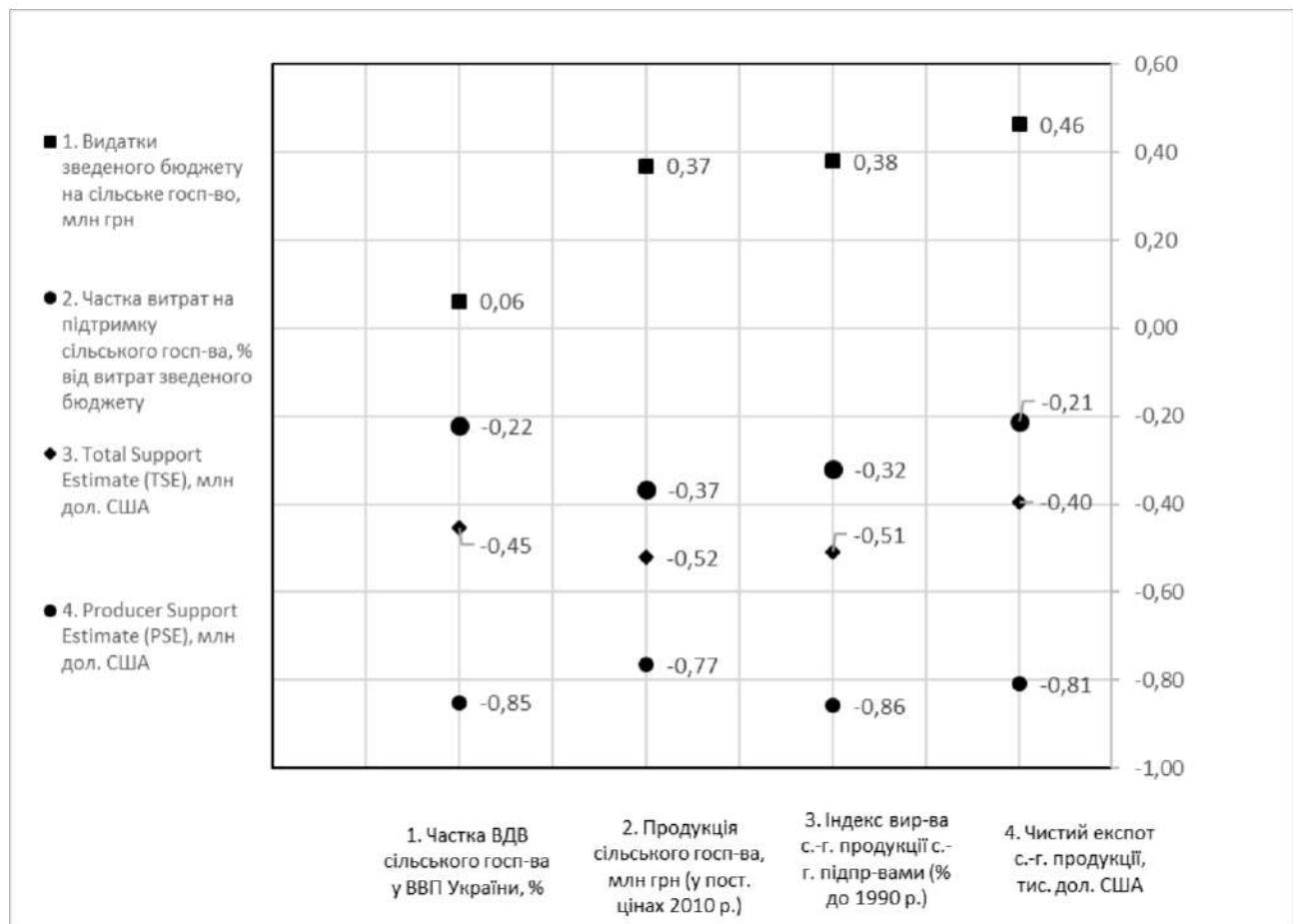

Рисунок – 3.9. Кофіцієнти кореляції між показниками витрат та результатів аграрної політики в Україні

Дані аналізу свідчать, що усі показники витрат аграрної політики демонструють слабкий або від'ємний зв'язок з результатами аграрного виробництва.

Найщільніший від'ємний зв'язок з результатами діяльності аграрного сектору демонструє такий показники витрат аграрної політики як частка витрат на підтримку сільського госп-ва (у % від витрат зведеного бюджету) – коефіцієнти кореляції з показниками результатів аграрного виробництва коливаються від -0,86 до -0,77. Це є найбільш яскравий приклад зворотного

впливу підтримки аграрного виробництва урядом – чим більшою є підтримка, тим меншим є ефект від неї.

Проведений кореляційний аналіз зв'язку між показниками витрат та результатів аграрної політики дозволяє сформувати концептуальну модель аналізу «витрати-результати».

Вона базується на ідеї про позитивну залежність між витратами державної аграрної політики та результатами функціонування аграрного сектору економіки. Тобто чим щільнішим є зв'язок між бюджетними витратами на аграрний сектор і результатами його функціонування, тим більш ефективною є аграрна політика.

Дослідження сучасної нормативно-законодавчої бази дало нам можливість сформувати концепт аналіз регуляторної політики в аграрній сфері як базису для запровадження ефективного регуляторного інструментарію. Ми вважаємо, що комплексний аналіз регуляторної політики повинен складатися з трьох основних блоків (рис. 3.10):

1. Аналіз витрат і результатів аграрної політики. Даний блок аналізу має дати уявлення про наявність та щільність зв'язку між показниками державних бюджетних витрат на агросектор та результатами функціонування агросектору. Основним питанням даного блоку аналізу є питання про вплив бюджетних витрат на результати діяльності агросектору.

2. Аналіз цілей і задач бюджетних програм. У цьому блоці проводиться аналіз бюджетних програм, які формують державні витрати аграрної політики. Цей блок аналізу базується на даних програмно-цільового методу (ПЦМ) – дляожної бюджетної програми розглядається її цілі, задачі, обсяги фінансування, результативні показники. Даний блок аналізу має дати відповідь на питання про якість державного управління агросектором, оскільки розроблені бюджетні програми деталізують загальну державну аграрну політику, а якість розробки їх цілей, задач і показників результативності свідчить про якість державного управління агросектором.

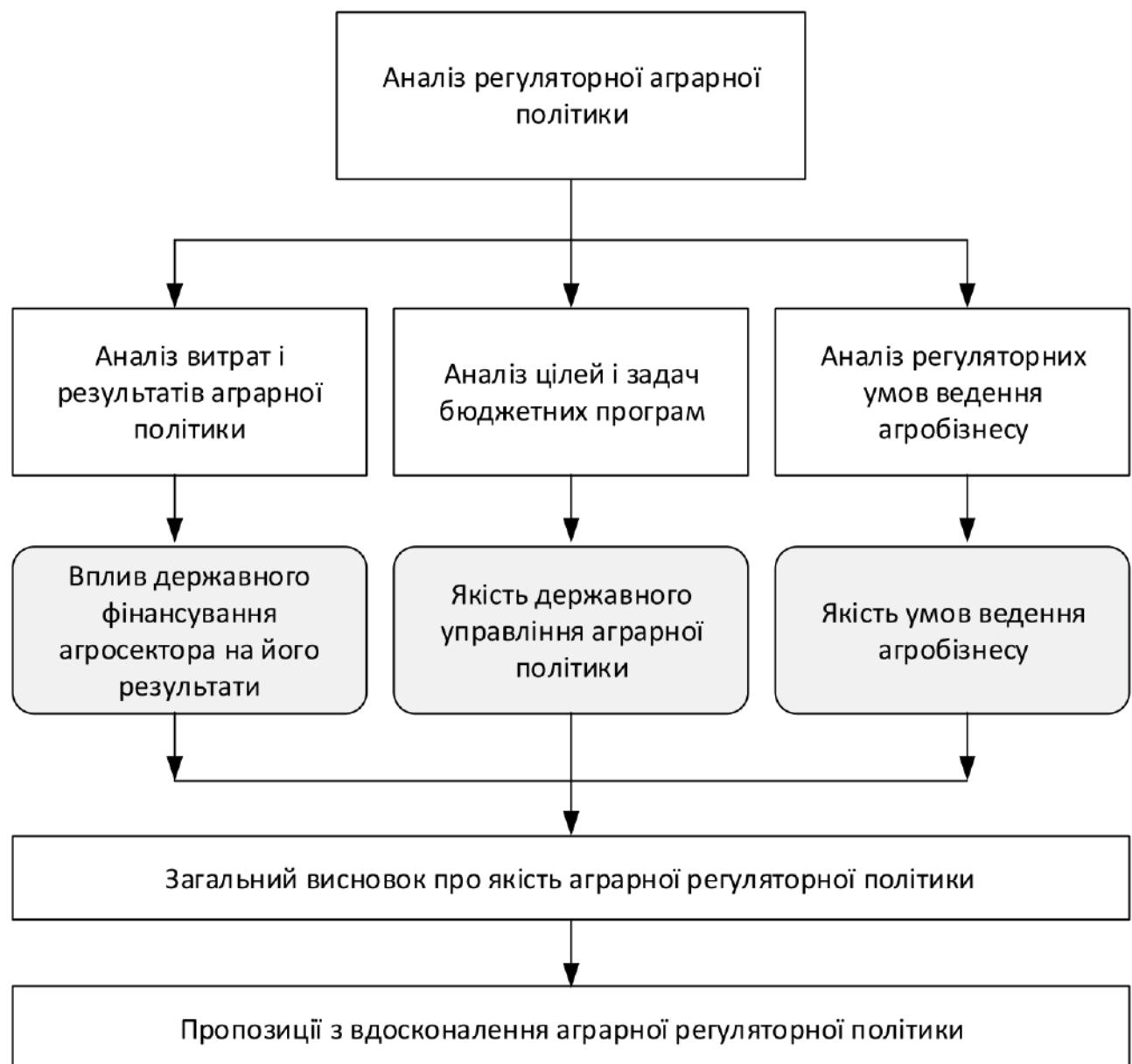

Рисунок – 3.10. Принципова схема аналізу аграрної регуляторної політики

Джерело: розроблено автором.

3. Аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу. Цей блок аналізу аграрної регуляторної політики розглядає «чисту» регуляторну складову аграрної політики: в яких регуляторних умовах працює агробізнес, наскільки вони є сприятливими або несприятливими для нього. Базою такого аналізу виступають дані загальних міжнародних рейтингів, які оцінюють умови ведення бізнесу в країні в цілому, дані спеціалізованих індексів, які

оцінюють умови в агросекторі, дані спеціалізованих досліджень. Важливим елементом даного блоку аналізу є співставлення національних регуляторних умов ведення агробізнесу з умовами інших економічних систем.

Порівняння темпів зниження частки агровиробництва в Україні й у світі за допомогою лінійних трендів показує, що в Україні вона знижується більш швидким темпом. При цьому слід врахувати її дуже високий показник на початку 1990-х років – частка агровиробництва у валовій доданій вартості перевищувала 20 %.

Поглиблюючи дослідження нами систематизовано комплекс показників який дасть змогу відслідковувати тісноту та якість зв'язку між основними показниками витрат аграрної політики та результативністю аграрного виробництва (рис.3.11).

Разом з тим, з початку 2000-х років віднайти залежність зростання сільськогосподарського виробництва в Україні від інших, крім фіscalьних, заходів аграрної політики, видається невирішуваною задачею. При тому що інтегральний показник аграрної політики за стандартами ОЕСР – TSE (Total Support Estimate), для України демонструє суттєві коливання і зміну знаку (+,-).

Дані про протилежність тенденцій двох показників державної підтримки агровиробників – частки витрат зведеного бюджету і PSE – по відношенню до індексів виробництва сільськогосподарської продукції свідчать про те, що зниження підтримки агровиробників зі сторони держави не заважає їхньому розвитку.

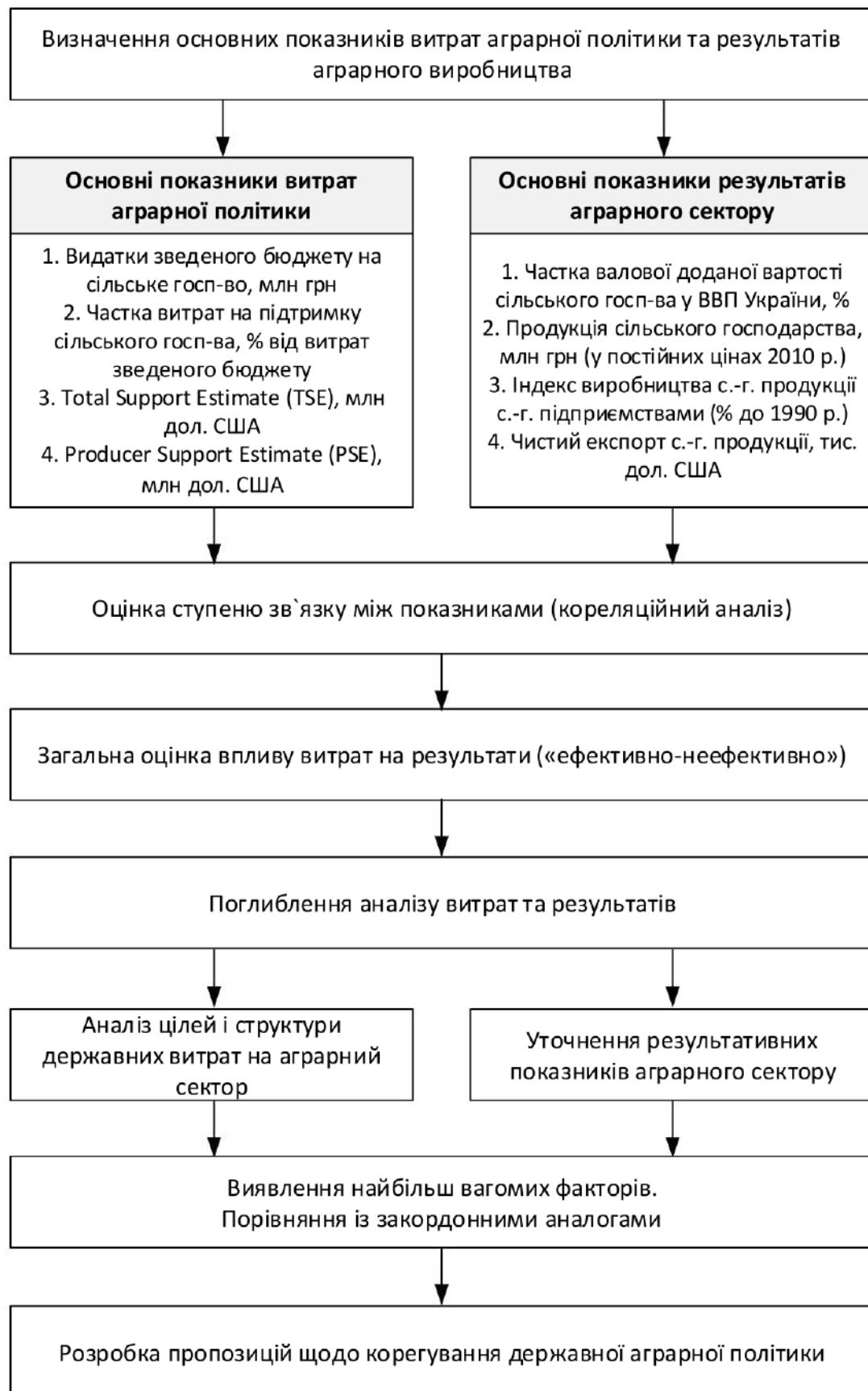

Рисунок – 3.11. Принципова схема аналізу витрат та результатів аграрної політики

Джерело: розроблено автором.

Розраховані коефіцієнти кореляції між витратами державної аграрної політики та результатами аграрного виробництва свідчать, що заходи аграрної політики в Україні призводять до протилежних результатів: при зменшенні бюджетних витрат аграрної політики показники аграрного виробництва зростають.

Дані аналізу свідчать, що найменший від'ємний вплив на результати аграрного виробництва спричинює показник витрат зведеного бюджету України на сільське господарство. Зокрема, коефіцієнт кореляції $-0,36$ між видатками зведеного бюджету на сільське господарство та продукцією сільського господарства та $-0,45$ між видатками та чистим експортом сільськогосподарської продукції показують попередньо слабку залежність між цими показниками.

Найщільніший негативний зв'язок з результатами діяльності аграрного сектору демонструють такі показники витрат аграрної політики як PSE та TSE – коефіцієнти кореляції між ними та індексом виробництва с.-г. продукції дорівнюють $-0,98$. Це є найбільш яскравий приклад зворотного впливу підтримки аграрного виробництва урядом – чим більшою є підтримка, тим меншим є ефект від неї.

3.2 Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектору

Обґрунтування основних аспектів державної підтримки розвитку аграрного сектору України є завданням складним та багатоаспектним. Насамперед, не можна не усвідомлювати той факт, що механізми та інструменти державної підтримки, що склалися в розвинених країнах світу, не можна накласти на сучасну соціально-економічну ситуацію в нашій країні. Та й загалом, в сучасній економічній методології питання держави та економіки, їх взаємозалежність є однією з найбільш значущих проблем.

Загалом серед напрямків інноваційного розвитку аграрного сектора можна виділити:

- 1) створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці;
- 2) стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема, розвитку альтернативного органічного агровиробництва;
- 3) формування високоосвічених професійних кадрів [85, с.9].

З 2014 р. Держказначейство публікує дані про витрати зведеного бюджету за програмною класифікацією, тобто у розрізі бюджетних програм. Аналіз видатків зведеного бюджету України за останні роки за функціональною та програмною класифікацію показує, що рівень видатків на сільське господарство в Україні за 2019 р. суттєво збільшився. У табл. 3.4 представлено дані про витрати зведеного бюджету на підтримку сільського господарства згідно функціональної та програмної класифікації.

При аналізі таких суттєвих змін в обсягах державних витрат на аграрний сектор важливо мати на увазі, що з 01.01.2017 р. спеціальний режим оподаткування ПДВ, який визначався ст. 209 Податкового кодексу України і передбачав можливість сільгоспвиробників розпоряджатися частиною суми податкових зобов'язань з ПДВ, для агровиробників скасовано і замінено на бюджетну дотацію.

При аналізі даних за 2014-2017 рр. з обсягу фінансування бюджетних програм за головним розпорядником бюджетних коштів (ГРБК) – Міністерством аграрної політики та продовольства України, насамперед, привертають увагу зміни структурних одиниць у складі розпорядника, що можна пояснити реформуванням системи державного управління у цій сфері.

Наприклад, Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України, було реформовано у Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, відповідно, її фінансування у 2016-2017 рр. здійснюється вже за кодом іншого розпорядника бюджетних коштів – «2809000».

Таблиця 3.4

**Видатки зведеного бюджету України на сільське
господарство за функціональною та програмною
класифікацією, тис. грн**

Код бюджетної класифікації	Статті витрат / Бюджетні програми	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Видатки за функціональною класифікацією</i>							
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	5 868 383	6 062 737	5 781 760	12 943 592	14 107 340	14 401 595
0482	Дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства	731 125	762 308	816 926	1 308 574	1 367 032	1 122 967
Усього видатків зведеного бюджету на сільське госп-во за функціональн. класиф.	6 599 508	6 825 045	6 598 685	14 252 166	15 474 373	15 524 562	
<i>Видатки за програмною класифікацією</i>							
2800000	Міністерство аграрної політики та продовольства України	5 501 307	2 123 734	2 188 806	9 039 407	11 841 625	...
2801000	Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України	2 636 816	525 566	596 210	5 365 201	4 667 740	...
2802000	Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України	2 009 014	869 256				
2803000	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру	484 406			1 108 748	1 863 345	1 612 260
2804000	Державне агентство рибного господарства України	183 525	125 952	160 864	337 747	407 322	416 118
2805000	Державне агентство лісових ресурсів України		471 443	145 756	222 247	318 502	552 816
2807000	Державна інспекція сільського господарства України	187 546	131 517	79 832			
2809000	Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів			1 206 144	2 005 464	4 584 716	4 954 815
6590000	Національна академія аграрних наук України	640 692	692 626	736 254	1 188 513	1 209 505	1 149 103
Усього видатків зведеного бюджету на сільське господарство за програмною класифікацією	6 141 998	2 816 359	2 925 060	10 227 920	13 051 131		...

Джерело: збудовано автором на основі даних [61].

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру після дворічного знаходження у складі іншого головного розпорядника бюджетних коштів (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України), з 2017 р. знову включена до складу Мінагрополітики.

Державну інспекцію сільського господарства України з 2017 р. було ліквідовано згідно рішення Уряду щодо оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, її функції передано іншим органам державної влади.

Для більшої наочності в таблиці 3.5 представлено вже структуру видатків зведеного бюджету України на сільське господарство за функціональною класифікацією.

Таблиця 3.5

Структура видатків зведеного бюджету України на сільське господарство за функціональною класифікацією, %

Код бюджетної класифікації	Статті витрат / Бюджетні програми	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Видатки за функціональною класифікацією</i>							
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	88,9	88,8	87,6	90,8	91,2	92,8
0482	Дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства	11,1	11,2	12,4	9,2	8,8	7,2
Усього видатків зведеного бюджету на сільське госп-во за функціональн. класиф.		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: збудовано автором на основі даних [61]

Відповідно, ми бачимо, що за період 2014-2019 років частка бюджетних коштів, що спрямовувалися на дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства

зменшилася з 11,1-11,2 відсотків у 2014-2015 роках до 7,2 відсотки у 2019 році.

На фоні оптимізаційних процесів відмітмо суттєве збільшення фінансування Мінагрополітики і Національної академії аграрних наук України з 2017 р. порівняно з попередніми роками. Динаміка обсягів фінансування цих головних розпорядників бюджетних коштів у сфері аграрної економіки наведена на рис. 3.12.

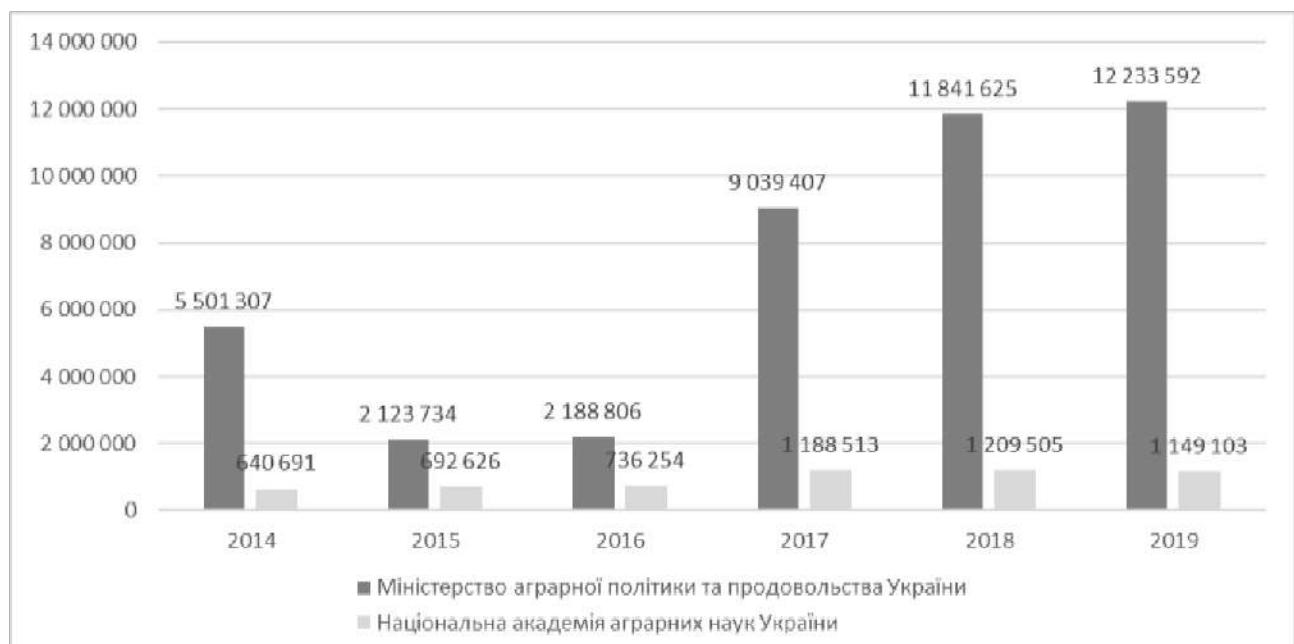

Рисунок – 3.12. Динаміка обсягів бюджетного фінансування діяльності Мінагрополітики та Національної академії аграрних наук України за 2014-2019 рр., тис. грн

Джерело: збудовано автором на основі даних [61].

За 2019 р. дані по Мінагропроду сформовано на основі відповідних бюджетних програм.

Міністерство аграрної політики та продовольства України у 2017 р. виступило головним розпорядником бюджетних коштів (розпорядники нижчого рівня – обласні та районні адміністрації), розподіливши 9 039 406,6 тис. грн, що складає 88,4 % від витрат зведеного бюджету на

сільське господарство за програмною класифікацією або 63,4 % від витрат зведеного бюджету на сільське господарство за функціональною класифікацією. Видатки зведеного бюджету України Міністерства аграрної політики та продовольства України програмною класифікацією за 2017-2019 роки представлено в додатку Б.

Структура витрат Мінагропроду у 2014-2019 роках в середньому представлена на рис. 3.13. Переважну більшість витрат 43 % складають витрати на Апарат міністерства, на другому місці – 36 % – витрати на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (колишня Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України), на третьому – 12% – витрати на Державну службу України з питань геодезії картографії та кадастру.

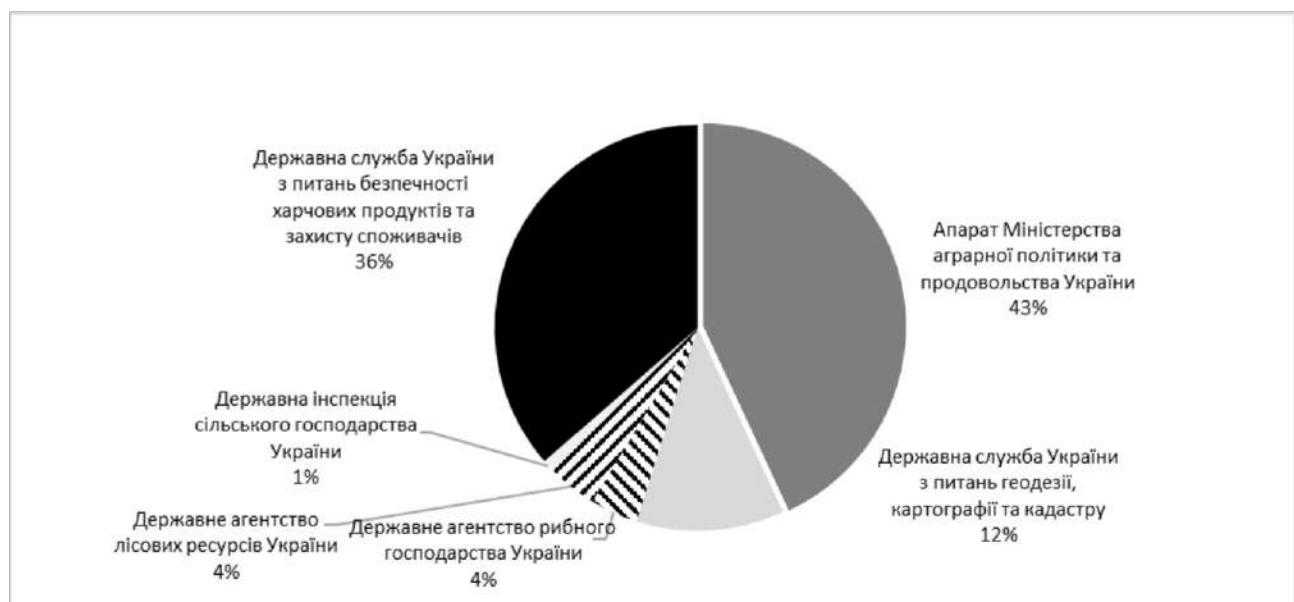

Рисунок – 3.13. Структура витрат ГРБК Міністерства аграрної політики та продовольства України у середньому за 2014-2019 рр., %

Джерело: збудовано автором на основі даних [61].

За 2019 р. дані по Мінагропроду сформовано на основі відповідних бюджетних програм.

Отже, переважну більшість витрат Мінагропроду складають витрати на програму 2801000 «Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства

України» (рис. 3.13), причому за досліджуваний період вони значно зросли. Суттєве зростання обсягу бюджетних коштів у розпорядженні примушує детально проаналізувати структуру цих витрат. Динаміка витрат за іншими ГРБК у складі Мінагропроду показує більш рівномірні зміни в їх обсягах.

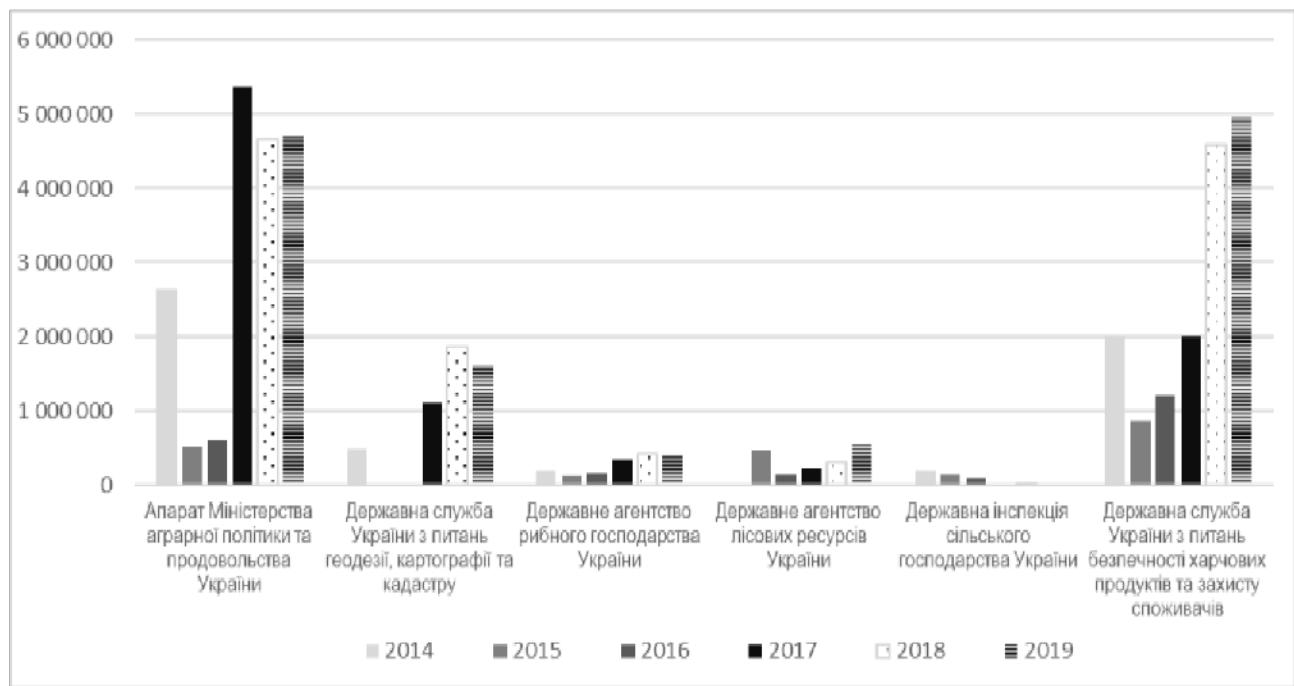

Рисунок – 3.14. Динаміка витрат по ГРБК Міністерства аграрної політики та продовольства України за 2014-2019 рр., тис. грн

Джерело: збудовано автором на основі даних [61].

За 2019 р. дані по Мінагропроду сформовано на основі відповідних бюджетних програм.

При дослідженні ефективності державної аграрної політики важливим інструментом аналізу у контексті програмно-цільового методу (ПЦМ) виступають паспорти бюджетних програм (ПБП), які мають бути підготовлені і опубліковані ГРБК згідно наказу Міністерства фінансів України № 1098 від 29.12.2002 р., Згідно вищевказаного наказу, паспорт бюджетної програми – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до

бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет).

Таким чином, оскільки паспорт бюджетної програми та звіт про її виконання, містять цілі та завдання бюджетної програми, дослідження змісту паспортів бюджетних програм і звітів про виконання бюджетних програм, дає можливість дослідити фінансування бюджетними коштами задекларованих цілей та задач аграрної політики, їх фінансування головним розпорядником бюджетних коштів – Міністерством аграрної політики та продовольства України.

У табл. 3.4 нами було представлено розподіл бюджетних видатків за найбільшим розпорядником бюджетних коштів у складі Мінагропроду – Апарату Міністерства. Сукупні витрати зведеного бюджету на Апарат Міністерства на 2017 р. досягли максимальної суми і склали 5 365 201,3 тис. грн, що становить більшу частинку усіх видатків Мінагропроду – 59,4 %. Для деталізації напрямів фінансування в таблиці 3.6 нами представлено розподіл видатків зведеного бюджету Апарату Мінагропроду згідно цілей бюджетних програм на 2019 р.

Таблиця 3.6

**Цілі та завдання бюджетних програм у сфері аграрної
політики, ранжовані за обсягом їхнього фінансування за 2019**

р.

Мета бюджетної програми	Завдання бюджетної програми	Фінансування	
		тис. грн	%
2801000 Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України			
Стратегічні цілі:			
1. Гарантування продовольчої безпеки держави.			
2. Розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією.		5 365 201,35	100,0%
3. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків.			
2801580 Фінансова підтримка сільгоспітоваровиробників			
Збільшення обсягів виробництва с.-г. продукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки.	1. Стимулювання розвитку с.-г. товаровиробників, підвищення рентабельності с.-г. виробництва. 2. Оновлення машинно-тракторного парку с.-г. товаровиробників, підвищення їх купівельної спроможності.	4 134 056,22	77,1%

2801350 Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними				
Розвиток галузей садівництва, виноградарства та ягідництва	1. Погашення кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Державної казначейської служби станом на 01.01.2017 року, за виконані роботи, пов'язані з розвитком садівництва, виноградарства, ягідництва та хмелярства.	298 598,34	5,6%	
2801030 Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів				
Розширення доступу суб'єктів господарювання АПК до банківських кредитів, зменшення їх вартості та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва	1. Розширення доступу суб'єктів господарювання АПК до банківських кредитів, зменшення їх вартості та підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва	294 839,03	5,5%	
2801540 Державна підтримка галузі тваринництва				
Підтримка виробників тваринницької продукції, стабілізація та розвиток тваринництва	1. Забезпечення стабілізації чисельності поголів'я с.-г. тварин, збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва, наповнення вітчизняного ринку якісною продукцією.	165 839,54	3,1%	
2801050 Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку АПК, підготовка наукових кadrів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації с.-г. продукції, дослідження та експериментальні розробки у сфері АПК				
Проведення прикладних наукових та науково-технічних розробок з пріоритетних напрямів розвитку агропромислового виробництва (АПВ), науково-дослідних розробок у сфері розвитку спиртової галузі, наукове обґрунтування шляхів реалізації технічної політики у сфері комплексної механізації, автоматизації та технічної модернізації с.-г. виробництва на підставі результатів прогнозно-аналітичних і експериментальних досліджень, науково-технічної експертизи та випробування машин, їх комплексів та технологій для АПК.	1. Виконання наукових та науково-технічних розробок у сфері розвитку АПВ. 2. Розроблення стратегії технічної політики в аграрному секторі економіки та виконання науково-технічних експертіз, випробувань, оцінки якості комплексів машин і технологій для виробництва с.-г. продукції. 3. Здійснення єдиної науково-технічної політики у сфері охорони родючості ґрунтів. 4. Прикладні науково-дослідні розробки з комплексної переробки рослинної сировини для спиртової та лікеро-горілчаної галузей.	143 782,46	2,7%	
2801010 Загальне керівництво та управління у сфері агропромислового комплексу				
Формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, державної політики в галузях рибного госп-ва та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сferах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, лісового та мисливського госп-ва, нагляду (контролю) в АПК.	1. Здійснення державного управління у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, АПВ, технічної політики у сфері АПК та машинобудування для АПК, с.-г. дорадчої діяльності, виробництва та обігу органічної продукції (сировини), моніторингу та родючості ґрунтів на землях с.-г. призначення. 2. Спрямування та координація діяльності органів виконавчої влади з питань реалізації заходів в АПК.	118 174,51	2,2%	
2801310 Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду				

Організація та регулювання діяльності установ у сфері агропромислового комплексу.	1. Здійснення функцій з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. 2. Здійснення технологічної перевірки та додержання підприємствами всіх форм власності технологічних інструкцій, стандартів та санітарних правил при вир-ві м'ясних і молочних продуктів, дотримання правил виробництва виноробної продукції, забезпечення бібліот.-бібліограф.та інформ. обслуговування спеціалістів харчової і переробної промисловості. 3. Здійснення заходів з організації і регулювання діяльності Аграрного фонду.	102 598,00	1,9%	
2801180 Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі				
Забезпечення насінням регіонів, що не виробляють власного насіння або мають обмежені можливості його виробництва, надання допомоги в разі знищення або пошкодження насінницьких посівів внаслідок стихійного лиха, забезпечення сортовідновлення, сортозаміни, закупівля елітного, репродукційного насіння с.-г. культур до державного насінневого фонду. Виконання виробничої програми з посіву прогнозованих площ с.-г. рослин, збільшення виробництва с.-г. продукції. Збільшення обсягів виробництва с.-г. продукції, підвищення продуктивності в сільському госп-ві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки. Забезпечення страхового захисту с.-г. товаровиробників.	1. Закупівля сортового та гібридного насіння та забезпечення сільськогосподарських товаровиробників сортовим та гібридним насінням. 2.Збільшення обсягу застрахованих площ сільськогосподарських культур у загальному обсязі посівів площ сільськогосподарських культур. 3. Стимулювання виробників до ефективного ведення господарства. 4. Підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів суб'єктів аграрного ринку.	56 940,91	1,1%	
2801250 Витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду				
Забезпечення комплексу заходів із зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду.	1. Забезпечення на належному рівні комплексу заходів із зберігання, перевезення, переробки та експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду.	27 629,33	0,5%	
2801130 Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу				
Підвищення кваліфікації кадрів для галузей АПК закладами післядипломної освіти. Реалізація положень державної політики в галузі аграрної освіти щодо задоволення потреб АПК в здійсненні підвищення кваліфікації.	1.Організація підвищення кваліфікації фахівців АПК.	17 088,86	0,3%	
2801160 Ліквідація та екологічна реабілітація території впливу гірничих робіт державного підприємства "Солотвинський солерудник" Тячівського р-ну Закарпатської обл.				
Запобігання поширенню негативних наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру державного рівня.	1. Забезпечення виконання заходів з ліквідації та екологічної реабілітації території впливу гірничих робіт держ. під-ва «Солотвинський солерудник» Тячівського р-ну Закарпатської обл.	3 896,89	0,1%	

	відповідно до проектно-кошторисної документації.		
2801220 Розвиток електронного урядування у сфері агропромислового комплексу			
Підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності Міністерства.	1. Запрограмовання системи електронного документообігу.	1 757,25	0,0%

Джерело: систематизовано автором на основі паспортів бюджетних програм [61, 63].

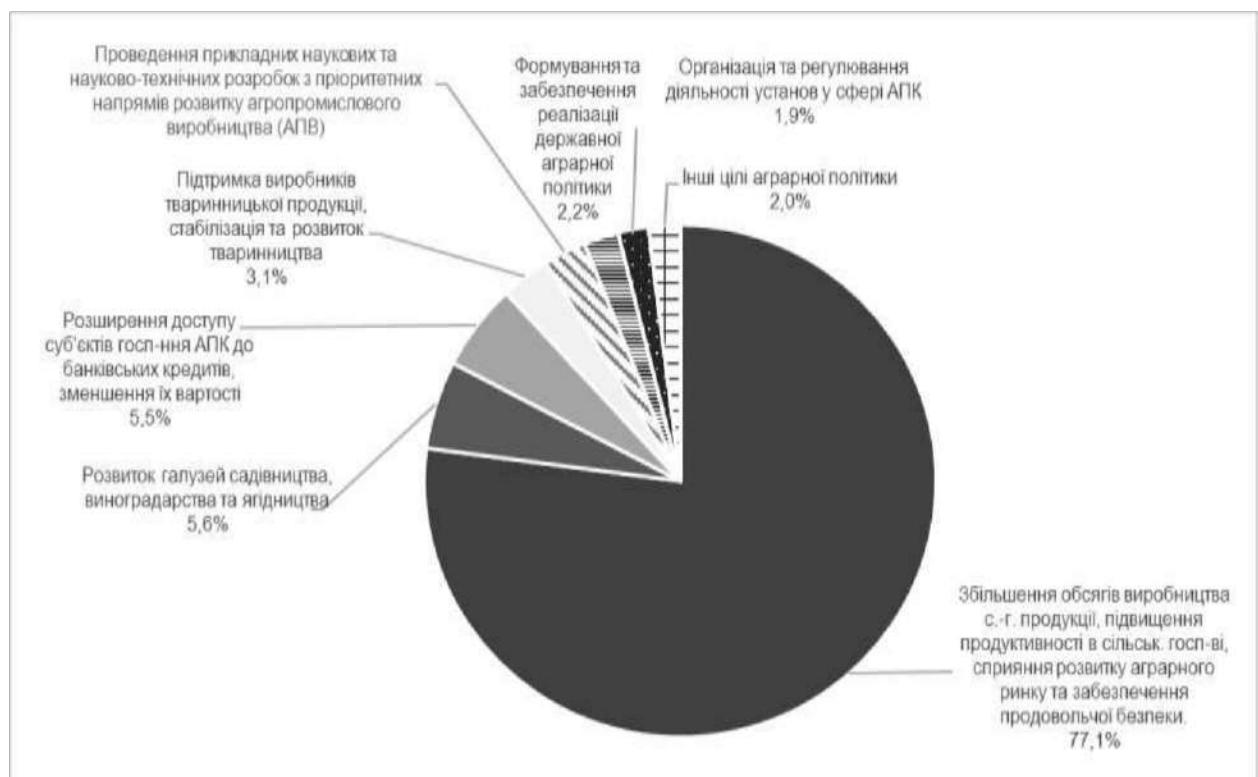

Рисунок –3.15. Структура фінансування цілей аграрної політики згідно мети бюджетних програм Мінагропроду за бюджетною програмою 2801000 «Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України» у 2017 р.

Джерело: систематизовано автором на основі паспортів бюджетних програм [63].

Як показують представлені дані, більшу частину витрат Апарату Мінагропроду становлять витрати на досягнення такої цілі як «Збільшення обсягів виробництва с.-г. продукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, сприяння розвитку аграрного ринку та забезпечення продовольчої безпеки» – 77,1 %. Досягнення цієї мети передбачає вирішення двох завдань:

1. Стимулювання розвитку сільськогосподарських товаровиробників, підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва.

2. Оновлення машинно-тракторного парку сільськогосподарських товаровиробників, підвищення їх купівельної спроможності.

По-перше, що привертає увагу при аналізі найбільшої за обсягом фінансування цілі та двох задач, які її мають розкривати, так це адекватність такої цілі сьогоденним реаліям розвитку українського аграрного виробництва. Як було показано раніше у даній роботі, частка валової доданої вартості в Україні з 2007 р. по 2016 р. збільшилася майже вдвічі – з 7 % до 13 % у ВВП при тому, що загальний обсяг аграрного виробництва також зростає, а частка в експорти сягає третини. За такої стійкої позитивної динаміки обсягу виробництва сільськогосподарської продукції та активної експортної позиції українського аграрного виробництва стимулювання його коштом державного бюджету видається зайвим.

По-друге, певні питання постають при аналізі напрямів розподілу коштів. Згідно розпорядження КМУ від 01 березня 2017 р. № 124-р кошти за бюджетною програмою 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (плановий обсяг програми 4 550 000 тис. грн) були заплановані наступним чином:

- бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції – 4 000 000 тис. гривень (у тому числі 923 000 тис. гривень – видатки загального фонду та 3 077 000 тис. грн – видатки спеціального фонду);
- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва – 550 000 тис. грн (видатки загального фонду).

Фактичний обсяг фінансування за даною програмою у 2017 р. склав 4 134 056,22 грн, що на 3,4 % перевищило запланований рівень.

Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» №1877-IV від 24.06.2004 р. розділ VI «Державна підтримка виробників окремих видів сільськогосподарської продукції» передбачено надання сільськогосподарським товаровиробникам у період 2017-2022 рр. допомоги на розвиток сільського господарства у вигляді бюджетних дотацій.

По-третє, питання також є у механізмі нарахування й виплати дотацій. Дотацію планується виплачувати щомісячно в автоматичному режимі пропорційно сплаченої суми ПДВ у межах виділених щомісячних бюджетних асигнувань.

ДФС щомісячно протягом трьох робочих днів після граничного терміну сплати ПДВ відповідно до Реєстру отримувачів бюджетної дотації та поданої податкової звітності з ПДВ визначає суму коштів для кожного отримувача із застосуванням коефіцієнтів пропорційності. На підставі інформації ДФС Казначейство в автоматичному режимі перераховує відповідним отримувачам суми бюджетної дотації з небюджетного рахунка Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Бюджетна дотація розповсюджується на такі види аграрного виробництва: тваринництво, вирощування винограду, фруктів, ягід, горіхів, овочів, тютюну та цукрового буряку. При цьому існує обмеження для птахівництва – щомісячний розмір бюджетної дотації таки товаровиробникам не може перевищувати 50 % виділених асигнувань на бюджетну дотацію у поточному місяці.

Для отримання бюджетної дотації, сільськогосподарський товаровиробник має відповідати наступним вимогам (згідно ст. 161 Закону № 1877):

- 1) питома вага вартості сільськогосподарських товарів, визначених у п. 2.15 ст. 2 Закону № 1877, у загальній реалізації становить не менше 75 % за попередні 12 місяців;
- 2) здійснює види діяльності, визначені п. 161.3 ст. 161 Закону № 1877;

3) внесений до Реєстру отримувачів бюджетної дотації.

Для реалізації таких фіscalально-регуляторних заходів аграрної політики було скасування статтю 209 Податкового кодексу України та появу у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV нового розділу V-1.

Також урядом прийнято «Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 р.», затверджений постановою КМУ від 08.02.2017 № 83, який набрав чинності 22.02.2017.

Такий термін набуття чинності даного НПА призвів до того, що агровиробникам не повертали ПДВ і не виплачували бюджетні дотації за січень-лютий 2017 р. Сума повернутих сум ПДВ в аграрній сфері у 2015 р. склала 30 млрд грн, тобто по 2,5 млрд грн щомісяця, що означає втрати на рівні 5 млрд грн українськими агровиробників за перші два місяці 2017 року.

Також викликає нарікання механізм розподілу дотацій – «Порядок розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» працює лише у 2017 р., тоді як норми Податкового кодексу, положення Бюджетного кодексу України, Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» не обмежують прийняттій Порядок лише 2017 р. Щорічна розробка нового порядку розподілу бюджетної дотації позбавляє сільськогосподарських виробників бюджетної дотації на початку року через тривалий процес прийняття відповідного рішення Кабінету Міністрів України, дозволяє вносити у кожний новий порядок розподілу дотації корупціогенні норми.

Головні нарікання викликає формула розподілу бюджетних дотацій, внаслідок застосування якої більшу частину дотацій отримали агрохолдинги «Миронівський хлібопродукт» та «Авангард». Експерти також відмічають складнощі при отриманні дотації дрібними агровиробниками через труднощі оформлення документації.

Бюджетні дотації для агропромисловників у тваринницькій сфері у 2017 р. показали свою неефективність: поголів'я корів у 2017 р. скоротилося на 2 %, свиней – на 8 %, курей – збільшилося на 1,7 %. Ціни на продукцію тваринництва у 2017 році зросли: курятина подорожчала на 28 %, телятина – на 33 %, яйця – на 24 %, молоко – на 21 %.

Наведені дані свідчать про те, що ціль та задачі найбільш коштовної бюджетної програми аграрної політики в Україні потребують серйозного перегляду, а механізми її впровадження та реалізації потребують вдосконалення та модифікації.

Відповідно механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору потребує адаптації до новітніх умов економічного розвитку національної економіки. На сьогодні механізм державної підтримки аграрного сектору поділяють на бюджетний механізм підтримки, коли за рахунок бюджетів усіх рівнів надаються бюджетні послуги та позабюджетний вид державної підтримки, що є заходами економічної політики, які не потребують витрачання коштів державного бюджету [10].

А за рівнями виділяють два види державної підтримки сільськогосподарських товаропроизводників: регіональний, коли заходи державної підтримки аграрного бізнесу поширюються тільки всередині окремого регіону або суб'єкта господарювання. Нас турбують питання стимулювання державою саме інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Відповідно, на основі проведених досліджень щодо бюджетних програм аграрної політики в Україні, порядку розподілу бюджетної дотації дало нам можливість обрунтувати механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору. Концептуально механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору представлено на рис. 3.16.

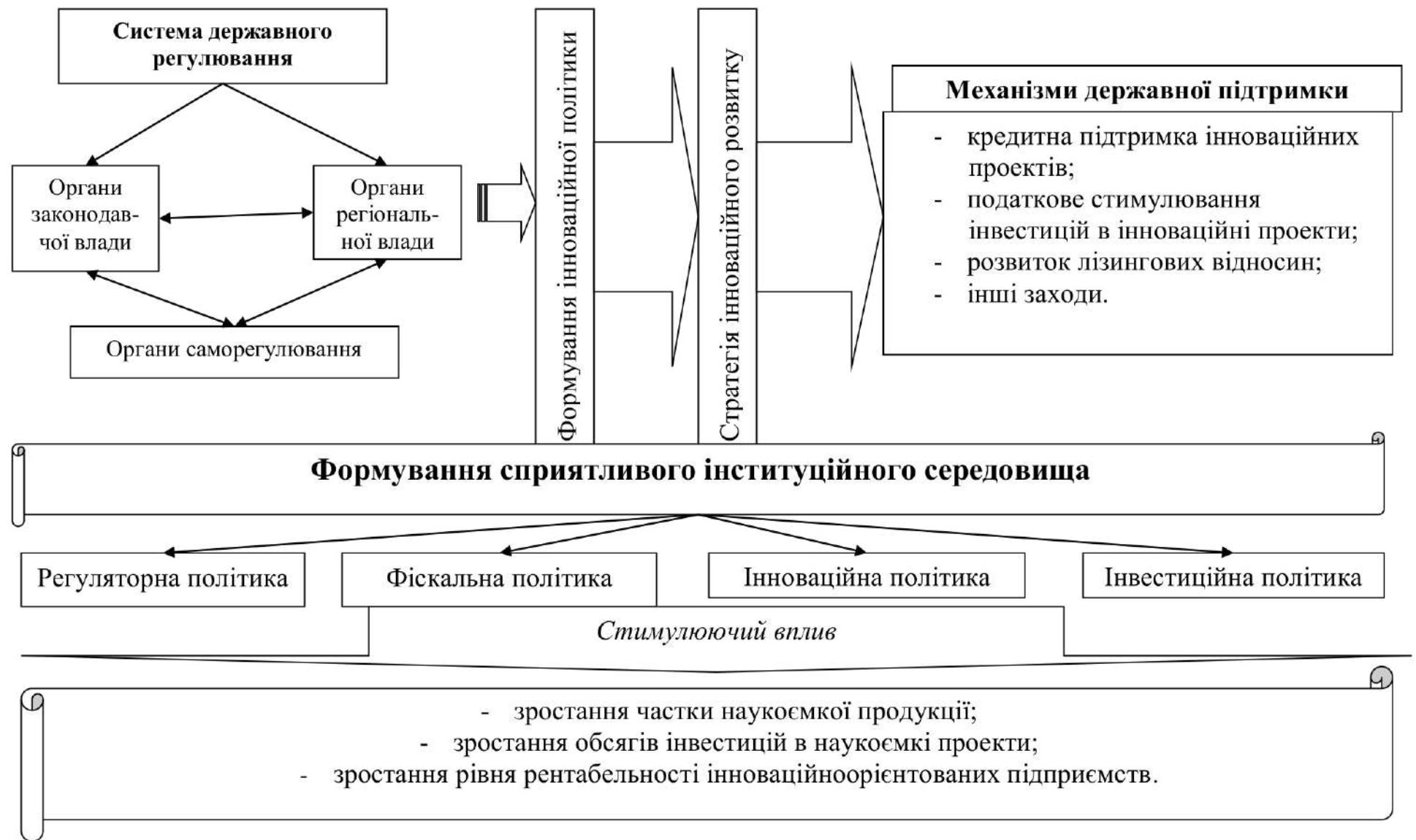

Рисунок – 3.16. Механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору (авторська розробка)

Ми вважаємо що механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинен базуватися на дуалістичній взаємодії системи державного регулювання галузі та механізму державної підтримки. Через поєднання цих елементів формується реалістична державна інноваційна політика аграрного сектора та відповідна стратегія інноваційного розвитку.

Основним завданням механізму державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинно стати формування відповідного інституційного середовища, яке згенерувало б ефективну регуляторну, фіскальну, інноваційну, інвестиційну політику. Створивши тим самим поле стимулюючого впливу для розвитку інновацій загалом, та інноваційних виробництв зокрема.

Результатом стимулюючого впливу повинні стати наступні індикативні показники:

- зростання частки науково-технічкої продукції в аграрному секторі;
- зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні виробництва;
- зростання рівня рентабельності інноваційно-орієнтованих підприємств.

Поглиблюючи дослідження підрозділу 1.2, де нами було сформовано механізм взаємодії державного регулювання та регуляторної політики в аграрному секторі та визначено, що ефективність державної підтримки повинна бути системною і спрямованою на підтримання стійкості досліджуваного нами аграрного сектору. Відповідно, тільки системність, комплексність та збалансованість у формування інноваційної політики розвитку аграрного сектору здатна забезпечити процес інноваційного оновлення галузі.

3.3. Формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору

Регуляторна політика охопляє різні аспекти економічного та соціального життя суспільства, тим паче, що ми досліджуємо найбільш важливу та об'єктивно необхідну галузь національної економіки. Тому, незважаючи на ґрунтовні дослідження в цій галузі, єдиного визначення терміну «організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору» не має. Зокрема, В. Худавердієва трактує організаційно-економічний механізм як «сукупність економічних важелів, стимулів і заходів, спрямованих на забезпечення динамічного й сталого розвитку аграрних підприємств, який ґрунтуються на поєднанні чинників мікро та макроекономічного середовища з урахуванням елементів державного управління» [99, с.84].

Важливим є дослідження О. Скидана, який акцентує свою увагу на організаційно-економічному механізмі формування аграрної політики яку трактує як «сукупність правових законів, принципів, методів, регуляторів та інституціональних детермінант, за допомогою яких формується аграрна політика держави та її регіонів» [89, с. 105].

Дослідник організаційно-економічного механізму регуляторної політики в аграрній сфері Н. Шибаєва визначає цей термін як «сукупність принципів, методів, важелів, інструментів, що втілюються у формах проведення та реалізуються через систему зв'язків між регуляторами, об'єктами і суб'єктами регулювання із приводу вибору цілей регуляторної політики та засобів їх досягнення, які ґрунтуються на певній економічній концепції та забезпечують структурно визначену послідовність комплексу дій, що сприяють досягненню цілі» [104]

Колупаєва І.В. досліджуючи формування механізму регуляторної політики на рівні держави стверджує, що соціально-економічний механізм регуляторної політики держави можна визначити як «сукупність

стратегічних цілей суспільства..., що дозволяє здійснити якісні перетворення в процесі взаємоузгодження суб'єктів і об'єктів управління..., що забезпечує отримання соціально-економічного ефекту в процесі ефективного управління [32, с.50]

Ми вважаємо, що організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору повинен насамперед представляти собою систему елементів управління. Відповідно, до визначення терміну «регуляторної політики», яке було дано нами в першому розділі ми відштовхувались від поняття регуляторної політики як складного процесу, в якому може бути задіяне значне коло суб'єктів з різними правовими повноваженнями та механізм взаємодії яких неврегульовано. Відповідно, організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору це система галузевих механізмів управління, які повинні бути ідеально вбудовані національну економічну систему, забезпечуючи сталість аграрного сектору економіки.

Для визначення найбільш проблемних сфер регулювання аграрного сектору економіки в Україні нами було зроблено спробу системного аналізу наступних міжнародних індексів:

1. Doing Business – DB (World Bank).
2. Global Competitiveness Index – GCI (World Economic Forum).
3. Economic Freedom of the World (Fraser Institute).
4. Index of Economic Freedom (Heritage Foundation).
5. Global Food Security Index – GFSI (The Economist).
6. Індекс ділового клімату (Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» в Україні).

Міжнародна система Doing Business дозволяє оцінити умови ведення бізнесу за десятьма групами показників, які охоплюють увесь цикл діяльності бізнес-фірми: від створення до закриття. Для оцінки умов бізнесу в аграрному секторі найбільш важливими є показники оцінки умов експортно-

імпортної діяльності (Trading across Borders) та сплати податків (Paying taxes).

Важливим результативним показником аграрної політики є підтримка і розвиток експортного потенціалу галузі. Як було показано раніше у даній роботі, статистичні дані свідчать про стійку тенденцію до зростання експортної орієнтації українського аграрного бізнесу. Попри незадовільні умови для зовнішньоекономічної діяльності до 2010-2011 рр., коли показник рейтингу Doing Business Trading across Borders для України не долав 50 % відмітку (DTF), динаміка експорту аграрного виробництва залишалася позитивною.

У табл. 3.7 наведено дані експорту, імпорту та чистого експорту сільськогосподарської продукції. Показник чистого експорту с.-г. продукції розрахований як різниця між експортом та імпортом сільськогосподарської продукції, за 2008-2018 рр. Також наведено дані показника Doing Business Trading across Borders для України за відповідний період.

Таблиця 3.7

Чистий експорт с.-г. продукції (млн. дол. США) та Trading across Borders (%) для України за 2008-2018 рр.

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Експорт с.-г. продукції	10837 592	9 514 866	9 935 979	12 804 109	17 905 604	17 038 805	16 668 954	14 563 145	15 281 803	17 756 854	18 611 811
Імпорт с.-г. продукції	6 456 549	4 936 007	5 763 547	6 346 706	7 513 879	8 187 431	6 059 257	3 484 432	3 891 067	4 301 209	5 055 458
Чистий експорт с.-г. продукції, тис. дол. США	4 381 044	4 578 859	4 172 432	6 457 403	10 391 725	8 851 374	10 609 697	11 078 712	11 390 736	13 455 645	13 556 352
Trading across Borders – DTF, %	40,13	43,12	48,29	50,38	48,8	51,00	53,44	53,96	65,15		

Джерело: сформовано автором на основі даних [58, 56].

Графічна модель (рис. 3.17) показує явну тенденцію до збільшення чистого експорту української аграрної продукції за 2008-2018 рр. Така тенденція спостерігається на фоні загального покращення умов для зовнішньоекономічної діяльності в Україні, про що свідчить збільшення значень показника Doing Business Trading across Borders.

Зазначимо, що цей показник для 2015-2018 рр. розраховується за оновленою методикою, внаслідок чого для цих останніх двох років показник має вищі значення, що не відображує реального покращення умов експортно-імпортної діяльності.

Рисунок – 3.17. Чистий експорт с.-г. продукції (тис. дол. США, ліва шкала) та Trading across Borders (%, права шкала) для України за 2008-2018 рр.

Джерело: збудовано автором на основі даних [58,56].

Зазначимо, що здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні регулюється Законами України; Указами Президента України; Декретами Кабінету Міністрів України; Положеннями Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства закордонних справ України, інших міністерств і відомств, що регулюють окремі питання

тарифного і нетарифного характеру; угодами, укладеними Україною з іншими державами і іншими законодавчими актами України.

В цілому законодавство у цій сфері достатньо складне, проте тенденція до спрощення умов зовнішньоекономічної діяльності дає можливість стверджувати про спрощення його регуляторної складової, яка й визначає витрати та мотивацію агровиробників до експорту.

Основа регулювання діяльності підприємств України на зовнішніх ринках - це Закон "Про зовнішньоекономічну діяльність" [17], який:

- дає визначення основним термінам, застосовуваним у практиці зовнішньоекономічної діяльності;
- закріплює основні принципи і правила здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- визначає коло суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, їх права та обов'язки;
- дає перелік можливих видів зовнішньоекономічної діяльності;
- законодавчо закріплює регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- регулює економічні відносини України з іншими державами та міжнародними міжурядовими організаціями;
- захищає права та інтереси держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- зумовлює відповідальність України як держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності при порушенні ними Законів України чи обов'язків, пов'язаних з виконанням контракту, а також визначає застосувані до них санкції.

Необхідною умовою перетинання митного кордону України при експорті продукції є виконання митних формальностей, порядок здійснення яких регулюється Законом України "Про Єдиний митний тариф" [18], а також Митним Кодексом України [50].

Поліпшення якості експортно-імпортного законодавства, яке формує умови для експорту та імпорту аграрної продукції в Україні, як свідчать наведені дані субіндексу Doing Business Trading across Borders, невпинно покращувалося впродовж 2008-2018 рр. Разом з тим останні дані рейтингу Doing Business свідчать про певний застій й, навіть, погіршення цих умов в Україні. Загальний показник України в субіндексі Trading across Borders за даними Doing Business 2018 – 119 місце у світі з 190 країн, що вказує на низьку якість експортно-імпортного законодавства.

Зазначимо також, що в рейтингу Doing Business з 2016 р. змінено методологію обрахунку. Так, наведені показник Trading across Borders – DTF за 2016 р. становить за оновленою методологією 65,15 балів, що відповідає 53,96 балам за старою, тобто за 2015-2016 рр. умови експортно-імпортної діяльності в Україні не зазнали суттєвих змін. При аналізі умов зовнішньої торгівлі за оновленою методологією, можна спостерігати певне їх погіршення за показником витрат часу на перетин кордону – таблиця 3.8. Інші показники субіндексу за 2015-2018 рр. Doing Business, не зазнали змін.

Таблиця 3.8

Значення субіндексів Trading across Borders Для України у рейтингу в Doing Business 2015-2018

Показник	DB2015	DB2016	DB2017	DB2018
Час на експорт: оформлення документів, годин	96	96	96	96
Час на імпорт: оформлення документів, годин	168	168	168	168
Час на експорт: перетин кордону, годин	26	26	26	26
Час на імпорт: перетин кордону, годин	50	52	72	72
Витрати на експорт: оформлення документів, USD	292	292	292	292
Витрати на імпорт: оформлення документів, USD	212	212	212	212
Витрати на експорт: перетин кордону, USD	75	75	75	75
Витрати на імпорт: перетин кордону, годин, USD	100	100	100	100

Джерело: збудовано автором на основі даних [56].

За субіндексом умов торгівлі Trading across Borders в Doing Business 2018 Україна показує значно гірший рівень, аніж республіки колишнього СРСР, випереджаючи тільки середньоазійські республіки (табл. 3.9). Тобто, за цим показником Україна наближена за умовами до Казахстану, випереджаючи його на чотири пункти, але її показник гірше від російського на 19 пунктів.

Таблиця 3.9

**Позиції вибраних країн (Rank) у рейтингу Doing Business 2018
за субіндексом Trading across Borders**

Економіка	Trading across Borders	
	Rank	Distance to Frontier - DTF
Польща	1	100,00
Чеська Республіка	1	100,00
Франція	1	100,00
Естонія	17	99,92
Литва	19	97,70
Латвія	25	95,26
Білорусь	30	93,71
Молдова	35	92,32
Німеччина	39	91,77
Вірменія	52	86,45
Грузія	62	82,43
Азербайджан	83	73,56
Киргизія	84	73,34
РФ	100	69,20
Україна	119	64,26
Казахстан	123	63,19
Таджикистан	149	57,17
Узбекистан	168	44,31

Джерело: вибірка підготована автором на основі [56]

Разом з важливістю регуляторних умов ведення експортно-імпортної діяльності на аграрному ринку, важливе значення має розвиток інфраструктури, яка забезпечує таку діяльність. Крім того, механізми державної підтримки розвитку аграрного сектора економіки повинні спрямовуватись саме на створення так званих «публічних благ», зокрема, на розвиток ринкової а експортно-імпортної інфраструктури, фінансування

наукових досліджень та розробку нових технологій, розвиток інформатизації ринкових структур. Це є об'єктивною необхідністю адже вартість більшості таких інвестицій можливо реалізувати лише за допомогою державного сектору, який на відміну від приватного, може поступово повернути свої видатки за допомогою стягнення плати з користувачів чи через оподаткування товарів або населення, які отримують найбільшу вигоду від таких інвестицій.

У табл. 3.10 наведено дані з світового рейтингу Global Competitiveness Index (GCI) для України, які характеризують розвиток інфраструктури для зовнішньої торгівлі (частина показників з другого розділу індексу 2nd pillar: Infrastructure, підрозділ A. Transport infrastructure).

Таблиця 3.10

**Показники розвитку інфраструктури для зовнішньої торгівлі
рейтингу GCI для України за 2007-2018 рр., балів (7 –
найвища оцінка)**

Видання індексу	2.01 Quality of overall infrastructure	2.02 Quality of roads	2.03 Quality of railroad infrastructure	2.04 Quality of port infrastructure	2.05 Quality of air transport infrastructure
2007-2008	3,146810	2,150736	-	3,362886	3,166275
2008-2009	3,051836	2,164516	-	3,466190	3,567583
2009-2010	3,487009	2,171957	4,068006	3,705413	3,627389
2010-2011	4,084631	1,975360	4,384500	3,637364	3,627143
2011-2012	4,200176	2,052232	4,361009	3,680449	3,902779
2012-2013	4,585219	2,330338	4,549651	4,042405	4,259845
2013-2014	4,371974	2,140558	4,467033	3,705382	3,844351
2014-2015	4,109222	2,206909	4,310960	3,267433	3,777293
2015-2016	3,807098	2,435922	4,159523	3,161452	3,704171
2016-2017	3,556252	2,410121	4,014369	3,412338	3,721125
2017-2018	3,618417	2,444212	3,943577	3,476680	3,960518

Джерело: дані рейтингу [57]

Динаміку показників розвитку інфраструктури експортно-імпортної діяльності згідно рейтингу GCI для України за 2007-2018 рр. представлено на рис. 3.18.

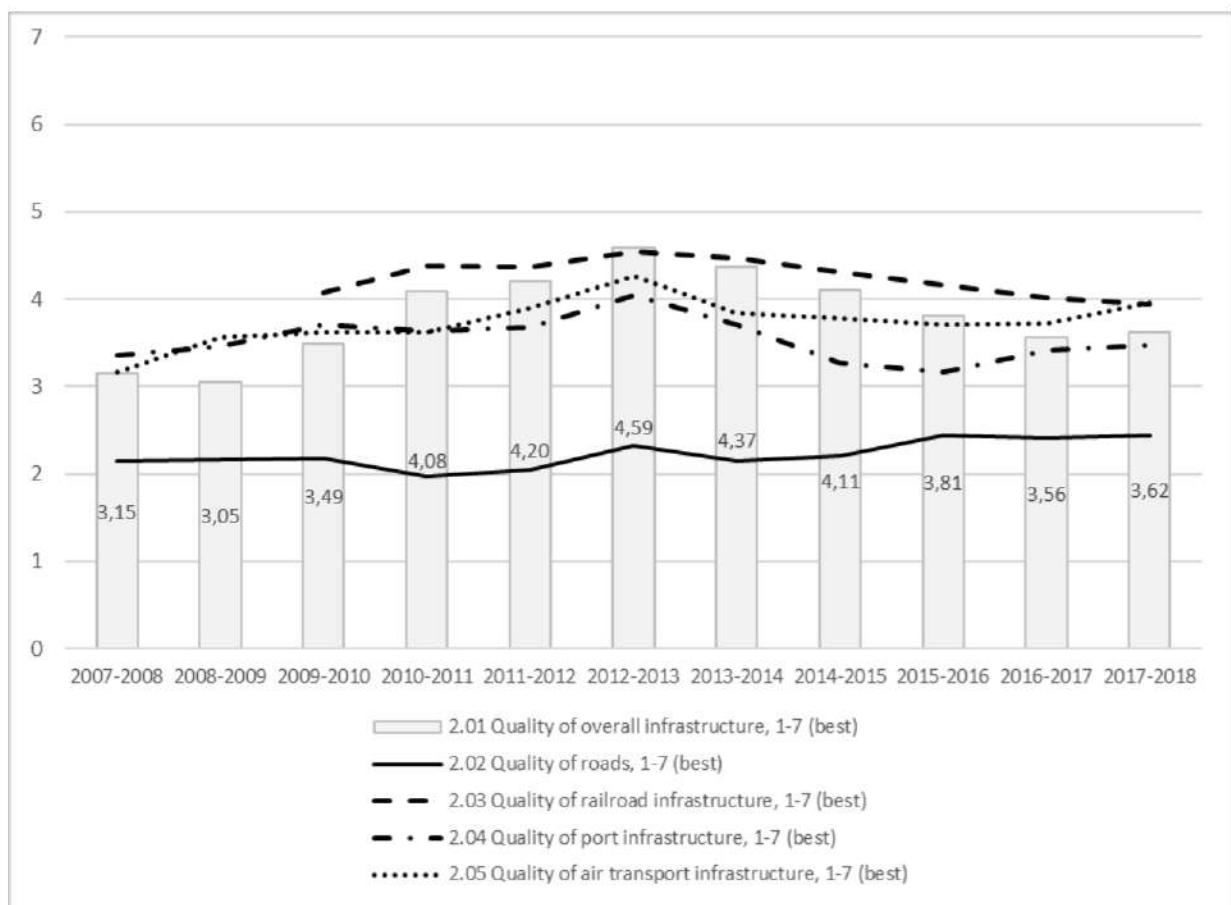

Рисунок – 3.18. Динаміка показників розвитку інфраструктури експортно-імпортної діяльності згідно рейтнгу GCI для України за 2007-2017 рр., балів (7 – найвища оцінка)

Джерело: збудовано автором на основі даних [56]

Поглиблюючи дослідження в таблиці 3.11 наведено динаміку показника Індекса глобальної конкурентоспроможності за субіндексом 2.01 Якість загальної інфраструктури для України та деяких сусідніх країн за 2007-2018 рр.

Таблиця 3.11

Динаміка показнику GCI 2.01 2.01 Quality of overall infrastructure, 1-7 (best) для України та деяких сусідніх країн за 2007-2018 рр., балів (7 – найвища оцінка)

	Україна	Молдова	Польща	РФ
2007-2008	3,14681		2,828034	3,016471
2008-2009	3,051836		2,477507	3,250109
2009-2010	3,487009		2,642116	3,342106
2010-2011	4,084631	3,077456	3,354856	3,614018
2011-2012	4,200176	3,206738	3,750811	3,581376
2012-2013	4,585219	3,345406	3,985804	3,49997
2013-2014	4,371974	3,476222	3,978878	3,774195
2014-2015	4,109222	3,810098	3,990581	4,129306
2015-2016	3,807098	3,502144	4,10232	4,129306
2016-2017	3,556252	3,114679	4,176302	3,99529
2017-2018	3,618417	3,32873	4,248187	3,982002

Джерело: збудовано автором на основі даних [56]

Крім показників Doing Business якість умов для зовнішньої торгівлі описує й рейтинг Global Competitiveness Index (GCI) – розділ 6th pillar: Goods market efficiency (Ефективність товарного ринку),. A. Competition (Конкуренція), 2. Foreign competition (Закордонна конкуренція), показник 6.09 Prevalence of trade barriers (Прийнятність бар'єрів для торгівлі), який описує відношення респондентів до таких регуляторних бар'єрів як стандарти охорони здоров'я та продуктів, технічні та маркувальні вимоги, відносно їхнього впливу на імпорт. Дані по показниках для України наведено у табл. 3.12. Динаміка показнику GCI 6.09 Prevalence of trade barriers (Прийнятність бар'єрів для торгівлі), для України за 2007-2017 рр., балів (7 – найвища оцінка)

Таблиця 3.12

Динаміка показнику GCI 6.09 Prevalence of trade barriers для України деяких сусідніх країн за 2007-2018 рр., балів (7 – найвища оцінка)

Роки рейтингу	Україна	Молдова	Польща	РФ
2007-2008	3,609341	-	4,357166	3,870595
2008-2009	3,985788	-	4,67056	3,979248
2009-2010	3,964974	-	4,827957	3,598309
2010-2011	3,638429	4,364274	4,839937	3,504406
2011-2012	3,345985	4,289080	4,578668	3,473907
2012-2013	3,336174	4,411667	4,201121	3,500873
2013-2014	3,848660	4,361221	4,191234	3,780170
2014-2015	4,064846	4,265983	4,388536	4,004601
2015-2016	3,933049	4,306128	4,34648	4,004601
2016-2017	3,832312	4,211251	4,559974	3,887604
2017-2018	3,758857	4,240333	4,563838	3,861080

Джерело: збудовано автором на основі даних [56]

І знову варто визнати, що за показником прийнятності бар’єрів для торгівлі Україна має найгірші позиції в порівнянні з країнами- сусідами. Тобто, за індексом глобальної конкурентоспроможності станом на кінець 2018 року Україна має серйозні втрати в порівнянні з показниками 2012-2013 років (що були найвищими за досліджуваний період). Зокрема, за показником якості загальної інфраструктури Україна мала в 2018 році показник 3,62 проти 4,59 в 2013 році. Причому падіння відбулося за всіма параметрами, що характеризують інфраструктуру, крім показника якості доріг.

За субіндексом 6.09 Prevalence of trade barriers (Прийнятність бар’єрів для торгівлі) Україна мала найкращі позиції за період 2014-2015 років. Відповідно, заходи регуляторної політики повинні бути спрямовані на поліпшення якості інфраструктури та зменшенню торгівельних бар’єрів для аграрного сектора.

Індекс економічної свободи — показник, котрий щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу починаючи з 1995 року. В основі розрахунку Індексу – 12 факторів, котрі є основою економічної свободи країн світу, згрупованих у 4 категорії:

1. Верховенство права (права власності, ефективність судочинства та цілісність уряду);
2. Рівень втручання уряду (податковий тягар, державні витрати та фіscalne здоров'я);
3. Ефективність регулювання (свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода);
4. Відкритість ринку (свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода).

Сьогодні Індекс економічної свободи розраховується для 186 країн світу, при цьому повністю оцінені і зараховані до рейтингу лише 180 з них, той час як такі країни як Ірак, Лівія, Ліхтенштейн, Сомалі, Сирія та Ємен оцінюються частково й не класифікуються через відсутність достатньої кількості достовірних даних [113].

Нами досліджено динаміку показнику Index of Economic Freedom: Trade Freedom для України та деяких сусідніх країн за 2013-2018 в таблиці 3.13, що показує невтішний для нашої країни результат – Україна суттєво відстає за рейтингом від Молдови та Росії, а Польща взагалі випереджає нашу країну на 105 рейтингових позицій. Хоча якщо порівнювати позиції України в динаміці, то Україні вдалося піднятися з 166 позиції на 150.

Важливою інституцією, що впливає на розвиток торговельної складової аграрного сектору, її зовнішньоекономічної складової є Світова організація торгівлі. Країни-члени Світової організації торгівлі мають можливість будувати партнерські відносини відповідно до міжнародних правил торгівлі, а також використовувати механізми консультацій та вирішення спорів для захисту своїх торгових інтересів. Зняття торговельних бар'єрів, зазвичай, іде на користь споживачам через зниження цін на деякі продукти. Окрім того,

розширюється асортимент продукції. Водночас, посилюється конкуренція з імпортом. А це може негативно вплинути на галузі, які раніше були захищені. Водночас, вступ до СОТ дає країнам можливість використовувати механізми консультацій та вирішення спорів для захисту своїх торгових інтересів. Члени СОТ можуть брати участь у розробці міжнародних правил торгівлі та діяти згідно з ними.

Таблиця 3.13

Динаміка показнику Index of Economic Freedom: Trade Freedom для України та деяких сусідніх країн за 2013-2018 рр., балів (100 – найвища оцінка)

Рік	Україна		Молдова		Польща		РФ	
	Trade Freedom	Загальний рейтинг
2013	84,40	161	80,0	115	86,8	57	77,4	139
2014	86,18	155	80,1	110	87,8	50	74,6	140
2015	85,80	162	79,8	111	88,0	42	75,0	143
2016	85,80	162	73,6	117	88,0	39	72,4	153
2017	85,86	166	80,0	110	86,98	45	75,2	114
2018	81,10	150	78,3	105	86,9	45	79,4	107

Джерело: збудовано автором на основі даних [118]

Світова організація торгівлі реалізує принцип справедливої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції (як зовнішніх, так і внутрішніх). Відповідно до цього принципу заходи державної підтримки сільського господарства, що справляють найбільший протекціоністський і стимулюючий вплив на виробництво сільгосппродукції, а також заходи, спрямовані на захист внутрішнього агропродовольчого ринку, мають скорочуватися. Адже вважається, що вони впливають “викривлючим чином” на ринок, тобто на обсяги виробництва та ціни.

Отже, країни, що приєднуються до організації, беруть на себе певні зобов'язання з чотирьох напрямів: щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі.

Згідно з додатком 2 до Угоди про сільське господарство всі заходи щодо державної підтримки сільського господарства умовно поділені на три групи, або розкладені по різномальорових скриньках: «зелений», «блакитний» і «жовтій» .

До “зеленої скриньки” належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, отже, не порушують принципів справедливої конкуренції. У додатку 2 визначені два основних критерії, яким мають відповісти ці заходи:

- підтримка повинна надаватися через урядові бюджетні програми, а не за кошти споживачів;
- наслідком підтримки не повинно бути надання цінової підтримки виробникам.

Державні витрати в межах “зеленої скриньки” можуть здійснюватись у таких напрямах:

- наукові дослідження, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування;
- ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування;
- сприяння збути сільгоспродукції, у тому числі збирання, обробка та поширення ринкової інформації;
- удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на її утримання;
- утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога;

- забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, уdosконалення землекористування тощо;
- підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва;
- сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва;
- охорона навколошнього середовища;
- програми регіонального розвитку.

Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи “зеленої скриньки” в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

Немає також заперечень проти бюджетного фінансування заходів “блакитної скриньки”, оскільки вони спрямовані на обмеження перевиробництва (скорочення поголів'я худоби, посівних площ тощо).

Найбільш дискусійним питанням є заходи “жовтої скриньки”. До них належать заходи внутрішньої підтримки, що справляють викривлюючий вплив на торгівлю і виробництво:

- дотації на продукцію тваринництва та рослинництва;
- дотації на племінне тваринництво;
- дотації на елітне насінництво;
- дотації на комбікорми;
- компенсація частини витрат на міндобрива та засоби захисту рослин;
- компенсація частини витрат на енергоресурси;
- цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільгоспродукцію;
- надання виробнику товарів і послуг за цінами, нижчими за ринкові;
- закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові;
- пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів;
- пільги на транспортування сільгоспродукції;
- витрати лізингового фонду та деякі інші.

Стосовно заходів “жовтої скриньки” держава повинна взяти зобов'язання із скорочення бюджетного фінансування. В ході визначення умов вступу до СОТ розраховується показник сукупного виміру підтримки (СВП) як щорічна сума всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання із скорочення [10].

Поглиблюючи дослідження нами досліджено динаміка показнику Economic Freedom of the World: Freedom to trade internationally для України та деяких сусідніх країн за 2005-2018 рр (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Динаміка показнику Economic Freedom of the World: Freedom to trade internationally для України та деяких сусідніх країн за 2005-2018 рр., балів (10 – найвища оцінка)

	Україна	Молдова	Польща	РФ
2018	6,78	7,48	7,89	6,83
2016	6,56	7,46	7,91	6,84
2015	6,51	7,44	7,95	6,61
2014	6,14	7,45	8,04	6,09
2013	6,92	7,10	7,61	6,36
2012	6,70	6,81	7,35	6,05
2011	6,55	6,84	7,34	5,88
2010	6,56	6,81	7,42	5,80
2009	6,69	6,81	7,42	5,59
2008	6,58	7,09	7,50	5,45
2007	6,29	7,11	7,46	5,59
2006	6,18	6,92	7,31	5,61
2005	6,20	6,80	7,28	5,76

Джерело: збудовано автором на основі даних [24]

Відповідно щодо ступеня свободи міжнародної торгівлі можна констатувати, що Україна має найгіршу оцінку в порівнянні з країнами-сусідами Молдою, Росією та Польщею.Хоча за період 2005-2018 років Україні підвищила свої позиції з 6,2 до 6,78. Найвищого показника було досягнуто в 2013 році – 6,92.

Орієнтуючись на порівняльну характеристику Індексу економічної свободи між країнами-сусідами Україна, Молдова, РФ та Польща слід відзначити, що за загальним показником Індексу економічної свободи тільки Польща має статус «помірно вільної країни», Росія – «в основному не вільні країни», а Україна – «не вільна країна». Тобто, в загальному підсумку Україна має незадовільний ступінь економічної свободи, що негативно впливає на стратегічний розвиток аграрного сектору економіки країни. Адже саме ця галузь має величезний експортний потенціал.

Вирішення проблемних питань щодо підвищення рівня конкурентоспроможності країни та галузі, активізації підприємницької діяльності, підвищення рівня економічної свободи багато в чому залежить від побудови відповідної регуляторної політики.

Підсумовуючи дослідження нами сформовано зведену оцінку умов зовнішньоекономічної діяльності для України, що відповідно формує показники зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України.

За всіма досліджуваними рейтингами Україна має дуже великий розрив з країною-сусідом Польщею. Аналізуючи причини економічного зростання Польщі, можна стверджувати, що в країні дуже чітко розмежовано повноваження держави та вільного ринку. Україна ж на даному етапі, характеризується як держава в якій практично відсутні економічні свободи, що в свою чергу потребує проведення ефективних економічних реформ, чільне місце серед яких займатиме ефективна регуляторна політика.

Таблиця 3.15

**Зведенна оцінка умов зовнішньоекономічної діяльності для
України**

Показник рейтингу	Показники рейтингів	Оцінка умов імпорту та експорту
Doing Business	119 місце, 64,26 дистанція до границі	Один з гірших показників серед країн колишнього СРСР, підняття за останні роки лише за рахунок зміни методології. Аналіз субіндексів за останні 4 роки показує відсутність позитивних змін. Збільшився час на проведення імпорту – з 50 до 72 годин.
Global Competitiveness Index	Показники розвитку інфраструктури. Показник якості загальної інфраструктури на 2018 р. становить 3,62 з 7.	Україна має посередні показники розвитку інфраструктури. За останні роки сусідні країни випереджають Україну за показником показнику GCI 2.01 Quality of overall infrastructure
	Прийнятність торговельних бар'єрів – 3,76 балів з 7	Посередні показники, за останні роки умови подолання торговельних бар'єрів не покращуються. Сусідні країни випереджають.
Economic Freedom of the World	Загальний показник рейтингу 2018 р. 81,1 зі 100 (150 місце зі 180)	Дуже низькі позиції, що характеризують Україну як «не вільну країну». В динаміці Україні вдалося піднятися з 166 позиції на 150.
	Freedom to trade internationally 6,78 з 10	Україна має найгіршу оцінку в порівнянні з країнами-сусідами Молдовою, Росією та Польщею. За досліджуваний період - найвищий показник в 2013 році – 6,92.

Сформовано автором

Так як одним з завдань нашого дослідження є формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору, то важливим елементом розвитку галузі є продовольча безпека.

Досягнення продовольчої безпеки виступає однією з пріоритетних цілей будь-якої аграрної регуляторної політики як у її загальному, так і у вузькому розумінні. Продовольча безпека, як ціль державного регулювання в аграрній сфері, присутня у всіх програмних документах розвитку АПК будь-якої країни, яка декларує відповідальність держави за безпеку населення.

Враховуючи важливість питання продовольчої безпеки, видання The Economist розробило і публікує з 2012 р. Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index – GFSI) – інтегральний показник, який включає оцінку продовольчої безпеки 113 країн (2019) з 2012 р. за такими групами показників:

1. Цінова доступність продовольства (Affordability).
 2. Фізична доступність (Availability).
 3. Якість та безпека (Quality and Safety).
 4. Природні ресурси та стійкість (Natural Resources and Resilience)
- (додана у дослідження 2017 р.).

У таблиці 3.16 представлено дані рейтингу за 2012-2019 рр.

Місце країни оцінюється за інтегральними показниками, наприклад, більшість індикаторів оцінюється за рівнем, який потім порівнюється з середньосвітовим. Зокрема, оцінка цінової доступності розраховується за функцією доходів населення і рівномірності розподілу цих доходів задля задоволення потреби в споживанні продовольства. Вона формується за рахунок таких його складових, як частка витрат домогосподарств на харчові продукти, частка населення за глобальною межею бідності, показник валового внутрішнього продукту на душу населення, мито на імпорт сільськогосподарської продукції, наявність програм безпеки харчових продуктів та доступ до фінансування для фермерів.

Таблиця 3.16

**Дані рейтингу Global Food Security Index (GFSI) для України
за 2012-2019 рр., балів (100 – максимум)**

Показники рейтингу	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
Загальний рейтинг GFSI	59	58	58	55	56	54	76
1. Цінова доступність	57	58	58	57	57	56	71
1.1. Частка продуктів харчування у витратах ДГ	49	50	50	48	50	43	95
1.2. Частина населення за глобальної межею бідності	100	100	100	100	100	100	100
1.3. ВВП на душу населення за ПКС	6	6	6	6	5	5	7
1.4. Тарифи на імпорт с.-г. продукції	85	86	87	88	86	86	86
1.5. Наявність програм підтримки безпеки продовольства	75	75	75	75	75	75	75
1.6. Доступ до фінансування для фермерів	50	50	50	50	50	50	50
2. Фізична доступність	57	57	54	52	53	50	89
2.1. Достатність пропозиції	80	80	80	78	77	51	57
2.1.1. Середня пропозиція продовольства	73	73	73	70	69	70	42
2.1.2. Залежність від продовольчої допомоги	100	100	100	100	100	0	98
2.2. Бюджетні витрати на дослідження та розробки в аграрній сфері	0	0	0	0	0	13	1
2.3. Сільськогосподарська інфраструктура	41	51	51	51	51	51	41
2.3.1. Наявність зерносховищ	100	100	100	100	100	100	100
2.3.2. Дорожня інфраструктура	0	25	25	25	25	25	25
2.3.3. Портова інфраструктура	50	50	50	50	50	50	25
2.4. Волатильність с.-г. продукції	77	77	77	78	78	84	70
2.5. Ризик політичної стабільності	39	33	17	22	22	24	17
2.6. Корупція	0	0	0	0	0	0	0
2.7. Потужність міського споживання	79	68	60	34	45	58	90
2.8. Втрати продовольства	89	89	89	92	92	90	90
3. Якість та безпека	65	65	66	59	61	61	60
3.1. Різноманітність раціонів	65	65	70	68	68	68	67
3.2. Стандарти харчування	65	65	65	35	35	35	0
3.2.1. Національні керівництва з раціонів	100	100	100	100	100	100	0
3.2.2. Національна продовольча програма або стратегія	100	100	100	0	0	0	0
3.2.3. Продовольчий моніторинг та нагляд	0	0	0	0	0	0	0
3.3. Доступність мікроелементів у харчуванні	52	52	52	52	52	52	67
3.3.1. Доступність в раціоні вітаміну А	100	100	100	100	100	100	100
3.3.2. Доступність в раціоні тваринного заліза	33	33	33	33	33	33	44
3.3.3. Доступність в раціоні рослинного заліза	23	23	23	23	23	23	58
3.4. Якість протеїну	57	55	55	54	54	54	53
3.5. Харчова безпека	97	97	97	84	97	97	96
3.5.1. Агенція, щодо безпеки та корисності продовольства	100	100	100	100	100	100	100
3.5.2. Частка населення з доступом до питної води	94	93	93	93	93	93	90
3.5.3. Наявність легального бакалійного сектору	100	100	100	50	100	100	100

Джерело: збудовано автором на основі даних [66]

В цій категорії в 2019 році найбільш провальним став показник частка витрат домогосподарств на харчові продукти, через зростання цін на продукти та зменшення доходів населення.Хоча, наприклад, за показником наявності програм безпеки харчових продуктів, за весь період дослідження з 2012-2019 роки індексна оцінка становила 75 % від максимального рівня, що перевищує середньосвітовий рівень на 9,5%. Це якраз відбувається завдяки реформуванню національного законодавства в системі державного контролю. Адже Україна виконує свої зобов'язання в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що наближує діяльність українських товаровиробників до рівня європейських стандартів.

За показниками фізичної доступності продовольства найбільш проблемні для України показники це корупція й високий рівень політичної нестабільності, низький рівень розвитку сільської інфраструктури.

За третьою складовою рейтингу – якість і безпека продовольства в 2019 році Україна займає 60 місце за співвідношенням п'яти основних субіндексів. Згідно рейтингу Глобального індексу продовольчої безпеки (GFSI) за 2019 р. Україна займає 76 позицію з 113. При цьому спостерігається тенденція до зниження позиції України з 59 балів у 2012 р. до 54 балів у 2017 і аж до 76 в 2019р. Поступове зниження позицій України спостерігається усіма трьома групами показників рейтингу, що вказує на зниження ефективності державної політики в аграрному секторі України.

Таким чином, дані Глобального індексу продовольчої безпеки (GFSI) за 2012-2019 рр. показують застарілі проблеми, які перешкоджають Україні досягти більш високих показників у цій галузі (з оцінкою «0» і близько нуля), серед них:

1. ВВП на душу населення за ПКС – вкрай низькі значення показника говорять про низький рівень внутрішнього споживчого попиту, у т.ч. й на продукти агробізнесу, що суттєво стримує розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку. Дуже низький рівень цього показника у 2016-2019 рр. не додає перспектив розвитку агробізнесу.

2. Бюджетні витрати на дослідження та розробки в аграрній сфері – переважно нульові значення вказують на відсутність системної державної політики у сфері організації аграрної науки.

3. Корупція – нульові значення цього показника за всі роки періоду, що аналізується також виводить цю проблему до першочергових, які загрожують національній продовольчій безпеці.

4. Національна продовольча програма або стратегія – нульові значення за цим показником за 2016-2017 рр. вказують на наявність проблем у державному управлінні аграрним сектором, так само як й з показником «Продовольчий моніторинг та нагляд», які є складовими показника «Стандарти харчування».

Відповідно, при розробці комплексу заходів державної регуляторної політики в аграрній сфері слід приділити увагу саме цим критичним позиціям рейтингу продовольчої безпеки.

Проведений нами в другому розділі системний аналіз стану аграрного сектору України показав, що в організаційно-правовому полі сучасне агровиробництво представлено здебільшого фермерськими господарствами. Найбільша кількість фермерських господарств налічується у Запорізькій, Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській, Херсонській, Кіровоградській областях. А найменша – у Рівненській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

Найбільша кількість сільськогосподарської продукції фермерських господарств виробляється у галузі рослинництва – понад 90%: зернові, зернобобові культури, соняшник та олійні рослини.

Як зазначалося раніше у даній роботі, фермерські господарства представляють малий та середній бізнес (МСБ) в агросекторі. Здебільшого працюючи на фіксованому сільськогосподарському податку, фермерські господарства в Україні зазнають на собі увесь тягар державного регулювання.

Одним із способів виміру змін інституційного середовища для ведення бізнесу та розвитку малого та середнього підприємництва, є оцінка ставлення до нього представників малого та середнього підприємництва. Саме для вирішення такого завдання експертами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій для проведення «Щорічної оцінки ділового клімату» в рамках Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» був розроблений спеціальний інтегральний показник – Індекс ділового клімату, який дозволяє оцінити настрої та очікування представників малого та середнього бізнесу.

Індекс ділового клімату – це агрегований показник, який складається з чотирьох субіндексів:

1. Індекс ділового середовища (короткостроковий) – вимірює оцінки та прогнози щодо короткострокових змін середовища для ведення бізнесу (протягом шести місяців), складається з двох показників оцінки поточного середовища та очікуваних змін ділового середовища.

2. Індекс ділової активності (короткостроковий) – вимірює оцінки та прогнози щодо змін фінансово-економічної ситуації на підприємствах протягом наступних шести місяців, складається з двох показників оцінки поточної фінансово-економічної ситуації на підприємстві та очікуваних змін фінансово-економічної ситуації за результатами роботи підприємства в наступні шість місяців;

3. Індекс ділової активності (довгостроковий) – вимірює потенціал до зростання ділової активності підприємств у перспективі двох років, складається з двох показників оцінки змін ділової активності підприємства за останні два роки та очікуваних змін ділової активності в наступні два роки;

4. Індекс змін регуляторного середовища – вимірює оцінку підприємствами змін у регуляторних процедурах, що відбулися за останні 2 роки, та складається з дев'яти регуляторних процедур, із якими стикається більшість підприємств у країні.

Індекс ділового клімату та його складові вимірюється за шкалою від -1 до +1. Значення -1 означає «дуже погано», значення +1 означає «дуже добре». Усі індекси рахуються за єдиною методологією.

Згідно оцінки ділового клімату в Україні за 2016 рік, яка проводиться програмою USAID «Лідерство в економічному врядуванні» (USAID ЛЕВ), ситуація з дерегуляцією суттєво не змінилися, зокрема [26]:

1. 73,2% керівників малих та середніх підприємств не відчули жодного впливу на ведення власного бізнесу заходів з дерегуляції, що проводилися в 2016 році. Про погіршення умов діяльності повідомили 17% респондентів, тоді як про покращення – майже вдвічі менше – лише 9,8%.

2. Залежно від сфери регулювання, від 40,0% до 77,2% опитаних повідомляють, що проходження регуляторних процедур створює певні проблеми для діяльності та зростання їхнього бізнесу.

3. Найбільш проблемними сферами регулювання для МСП в 2016 році були: валютне регулювання («проблемність» становить 3,2 балу, де 1 – відсутність проблем, 5 – значні проблеми), регулювання землекористування (2,7 балу) та цінове регулювання (2,6 балу).

4. Майже не викликали проблем у респондентів реєстрація та постановка на облік підприємств («проблемність» процедури оцінена на 1,8 балу) та регулювання зовнішньої реклами («проблемність» - 1,9 балу).

5. Найбільш проблемною сферою для середніх підприємств є регулювання землекористування, а для малих та мікропідприємств – валютне регулювання.

6. Валютне регулювання є найбільш проблемною регуляторною сферою як для фізичних осіб підприємців, так і для юридичних осіб, хоч останні стикаються з нею рідше.

7. Фізичні особи підприємці значно частіше за юридичних осіб повідомляють про проблеми з митним оформленням (індекс «проблемності» 2,57 та 2,42 бали відповідно) та підключенням до електромереж.

8. Рейтинг проблемності регуляторних процедур для малого та середнього бізнесу різних сфер діяльності очолює валютне регулювання, за винятком підприємств сільського господарства – тут основні проблеми викликає регулювання землекористування, також ця проблема більш актуальна для підприємств будівельної галузі.

9. Найчастіше про значні проблеми з проходженням регуляторних процедур повідомляють суб'єкти малого та середнього підприємництва у Рівненській (у 80,0% респондентів проходження регуляторних процедур принаймні в одній зі сфер викликало складнощі), Чернігівській (76,7%) та Івано-Франківській (75,0%) областях.

Тобто аналіз проблем регулювання вказує на три основні проблеми з дерегуляцією для малого та середнього підприємництва в аграрному секторі України:

- 1) проблеми з процедурами оформлення землекористування;
- 2) валютне регулювання;
- 3) митне оформлення.

Тобто основними проблемами для аграрників є оформлення основного засобу виробництва і експортно-імпортні операції.

У табл. 3.17 представлена проблематика розвитку для зростання малого та середнього підприємництва у дворічній перспективі у сільському господарстві як відсоток респондентів, які стверджувально відповіли на відповідне питання про перешкоди. Перешкоди ранжовано за рівнем відповідей (значущі) респондентів.

Дані опитування свідчать, що найбільш значущою перешкодою для розвитку малого та середнього підприємництва в аграрній сфері виступає брак фінансових можливостей для розширення виробництва – 42 % опитаних. Далі, з суттєвим відривом вказано такі фактори, як «Несприятлива економічна ситуація в країні» (32 %), «Високі ставки кредитів» і «Немає ринку на товари послуги» (по 30 %).

Таблиця 3.17

**Перешкоди для зростання малого та середнього
підприємництва у дворічній перспективі у сільському
господарстві, % опитаних**

Формулювання перешкоди	% опитаних
Не мають фінансових можливостей для розширення виробництва	42
Несприятлива економічна ситуація в країні	32
Високі ставки кредитів	30
Немає ринку на товари/послуги (немає попиту, низька купівельна спроможність населення)	30
Політична нестабільність	24
Жорстка конкуренція	24
Побоюються переходити на загальну податкову систему - доведеться сплачувати більше	24
Недостатньо виробничих потужностей	20
Важко знайти нових працівників належної кваліфікації	15
Заважає корупція	15
Війна на Сході	13
Складність отримання дозвільних документів (в т. ч. вартість)	8
Побоюються переходити на загальну податкову систему	8
Щоб не втратити законодавчі переваги малого бізнесу (мораторій на перевірки, можливість не використовувати РРО)	6
Складність дотримання вимог технічного, санітарного та фіто-санітарного регулювання (в т. ч. вартість)	5
Отримують достатньо доходу	4
Щоб не втратити контроль за процесами на підприємстві	4
Інше	2
Бракує інформації, як це зробити	1

Джерело: дані дослідження Індексу ділового клімату Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [28].

За даними програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» сільськогосподарські МСП відрізняються від інших тим, що серед них частка тих, що стикаються із проблемою браку попиту, – найменша (30%). Натомість підприємствам цього сектору більше, ніж іншим, перешкоджають проблеми високих податків та складного податкового адміністрування, а також високих кредитних ставок та браку обігових коштів [28, с. 47].

Суто «регуляторні» фактори, такі як корупція, дозвільні документи, дотримання вимог спеціалізованого законодавства, загальна податкова система мають відносно низькі значення серед опитаних представників МСП у сільському господарстві, що говорить про умовну прийнятність цих факторів для розвитку бізнесу у дворічній перспективі.

При цьому для «Топ-5» регуляторних процедур, в яких виникають найбільші проблеми у сільському господарстві: 1 – не було проблем, 5 – значні проблеми

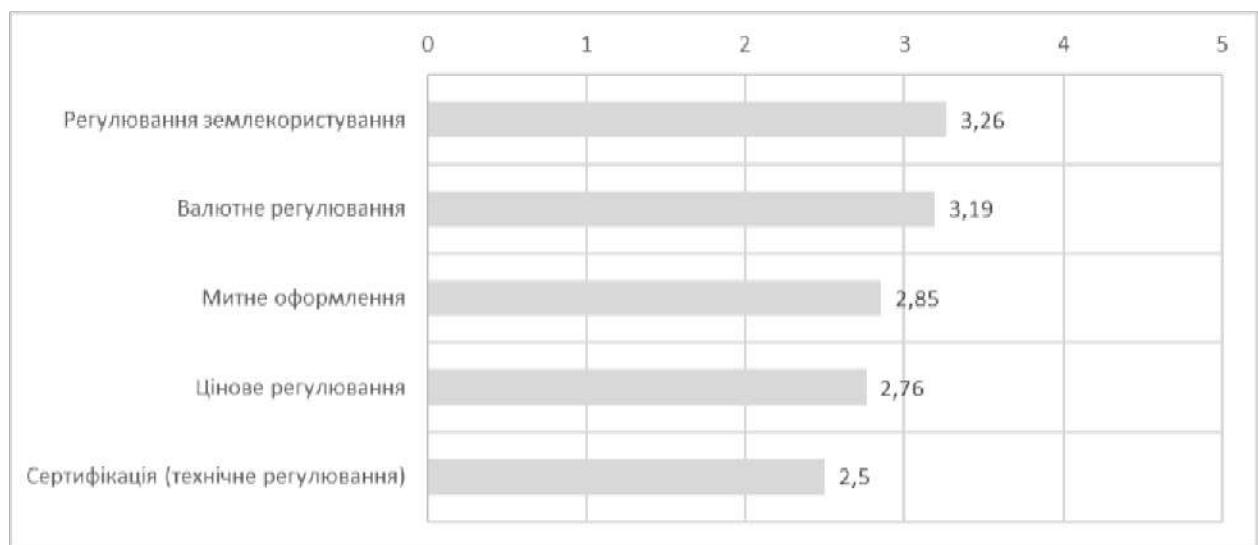

Рисунок – 3.22. «Топ-5» регуляторних процедур, в яких виникають найбільші проблеми у сільському господарстві: 1 – не було проблем, 5 – значні проблеми

Джерело: збудовано автором на основі даних Індексу ділового клімату Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [28].

Говорячи про ефективність державної підтримки сільського господарства, слід звернути увагу на те, що значна частина сільськогосподарської продукції в Україні виробляється господарствами населення – 35,3 % за підсумками 2019 р., Статистичні дані свідчать, що цей гравець аграрного ринку, який за фактом випадає зі сфери уваги державної аграрної політики, має значний вплив на внутрішній ринок сільськогосподарської продукції.

Господарства населення впродовж останніх років продовжують перевищувати обсяги виробництва, які були досягнуті ними станом на 1990 р., при тому що сільськогосподарські підприємства не досягли цього рівня (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Індекси виробництва продукції господарствами населення та сільськогосподарськими підприємствами в Україні за 2011-2019 pp., % до 2010 р.

Категорії господарств	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
С.-г. підприємства	116,3	90,6	134,3	126,5	126,9	142,4	127,6	139,3	152,5
Господарства населення	106,5	95,7	113,6	104,7	109,5	112,3	104,8	106,0	108,8

Джерело: [58]

Як бачимо, за період 2011-2019 років темпи виробництва продукції є більш високими по сільськогосподарським підприємствам. При цьому існуючий стан де-факто виводить значну частину аграрного виробництва з-під податкового та регуляторного тиску. Подальший аналіз ефективності регуляторної політики в аграрній сфері стосовно господарств населення слід проводити з урахуванням того факту, що досягнення конкурентного високоефективного товарного аграрного виробництва об'єктивно неможливо без спеціалізації та використання ефекту масштабу виробництва, що

потребує легальної організаційно-правової інституціоналізації й, відповідно, податкової суб'єктивізації.

Тобто наявність такого значного сектору зайнятості в аграрному виробництві, який не повною мірою інституціоналізований й фіскально-легалізований, свідчить про значні проблеми у відносинах домогосподарств з державою, про відсутність довіри до держави, про те, що існуюча система регулювання в аграрній сфері не є стимулюючою для дрібного і середнього приватного бізнесу. Результатом є фактична тінізація сільськогосподарського виробництва, підтримання рівня обмеженої ефективності, недоотримання податкових надходжень для бюджету, накопичення невирішених соціальних проблем у сільській місцевості.

При створенні умов для розвитку аграрного бізнесу, певна частина господарств населення у сільській місцевості, які станом на кінець 2019 р. мають у своєму володінні або користуванні земельні ділянки – 4,6 млн домогосподарств, може перетворитися на фермерські господарства або інституціоналізуватися через інші організаційно-господарські форми. При цьому ключовими факторами виступають доступ до ринку землі (розширення землеволодіння) та ринку кредитних коштів (капіталізація).

Без створення умов для ринкової інституціоналізації господарств населення в Україні, неможливе подальше підвищення ефективності агробізнесу. Зокрема, врожайність зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах суттєво перевищує врожайність у господарствах населення.

При цьому господарства населення суттєво перевищують за показником врожайності плодових та ягідних культур сільськогосподарські підприємства, хоча й спостерігається тенденція до скорочення розриву за цим показником. Тобто існують організаційні фактори, які визначають такі розриви, аналіз цих факторів є предметом окремого дослідження.

Загальний висновок відносно регуляторної політики в аграрному секторі – за допомогою створення сприятливих регуляторних умов включити

господарства населення в український агробізнес, не втративши їхнього підприємницького потенціалу. Базовими можливими варіантами їхнього розвитку є нішева спеціалізація, органічне землеробство, еко-туризм.

При цьому слід враховувати, що 28 % опитаних представників аграрного бізнесу у 2016 р. вважали державу «ворогом бізнесу», 56 % - «перешкодою/обмеженням бізнесу» і лише 16 % - «партнером бізнесу» [26, с. 121] – рис. 3.23.

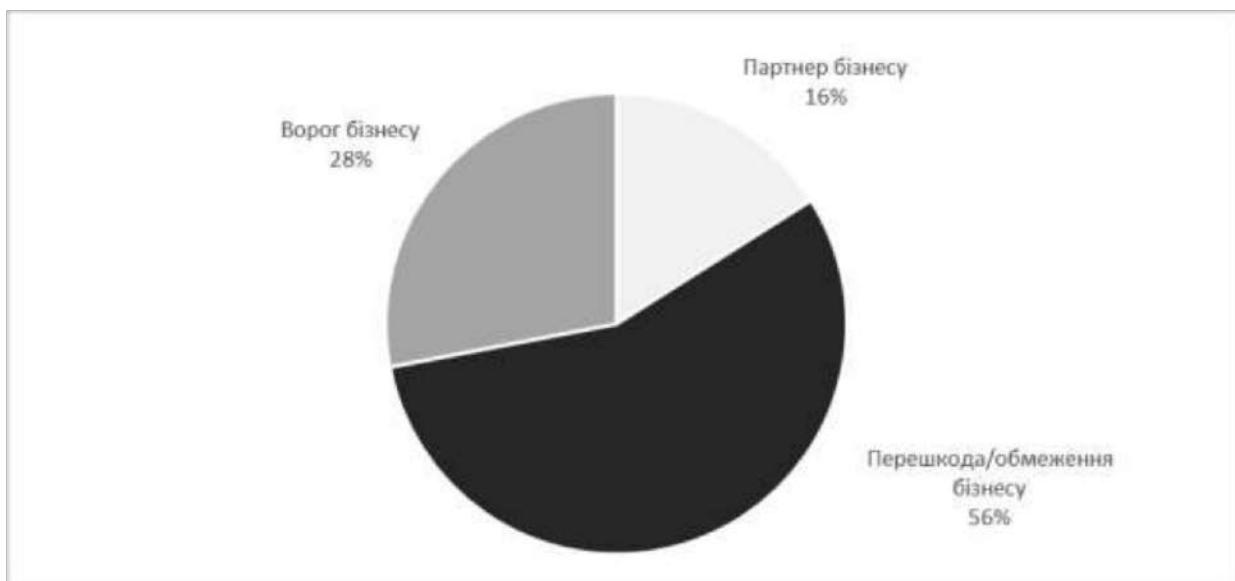

Рисунок – 3.23. - Розподіл поглядів представників аграрного бізнесу на роль держави в аграрному бізнесі, %

Джерело: збудовано автором на основі даних Джерело: дані дослідження Індексу ділового клімату Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» [28].

Переважна частина представників аграрних підприємств – 84 %, свідчить про обтяжливість умов для ведення агробізнесу в Україні, неефективність державної регуляторної політики в аграрному секторі, яка характеризується надмірністю і постійним зростанням кількості та обсягу вимог, що встановлюються нормативними правовими актами, а також відсутністю ефективних механізмів контролю за діяльністю органів

державної влади і місцевого самоврядування в сфері нормативного правового регулювання та системної оцінки ефективності самого регулювання, що дозволяє не тільки обмежувати зростання регуляторного навантаження, але і скорочувати її значущим чином.

Відповідно формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору повинно базуватися на порівняльній оцінці витрат та результатів регуляторної політики. При цьому систему оцінки якості регуляторної політики пропонуємо обґрунтовувати за чотирма блоками (рис. 3.24): прямі бюджетні витрати політики, умови ведення бізнесу в країні, макроекономічні умови, результативні показники аграрного сектору.

Вивчення регуляторної політики в країнах ОЕСР, виявило, що протягом останніх 35 років вони поступово переходили від концепції «менше регулювання» (less regulation) до більш комплексного «якісного регулювання» (better regulation), і, тепер до "розумного регулювання" (smart regulation).

Для формування інтегрованої регуляторної політики нами запропоновано комплекс заходів, які враховують міжнародний досвід і спираються вже на створені в Україні, а саме:

- визначення спеціального механізму усунення надмірного та неефективного нормативного правового регулювання (дерегулювання);
- систематизація діючих нормативних правових актів, існуючих інструментів, а також впровадження новітніх передових інструментів регуляторної політики та перехід до повного циклу оцінки регулювання;
- публічні консультації з використанням ІТ-рішень;
- побудова баз і платформ даних для бізнесу, громадян, державних органів та організацій;
- використання підходів поведінкової економіки ("підштовхування");
-

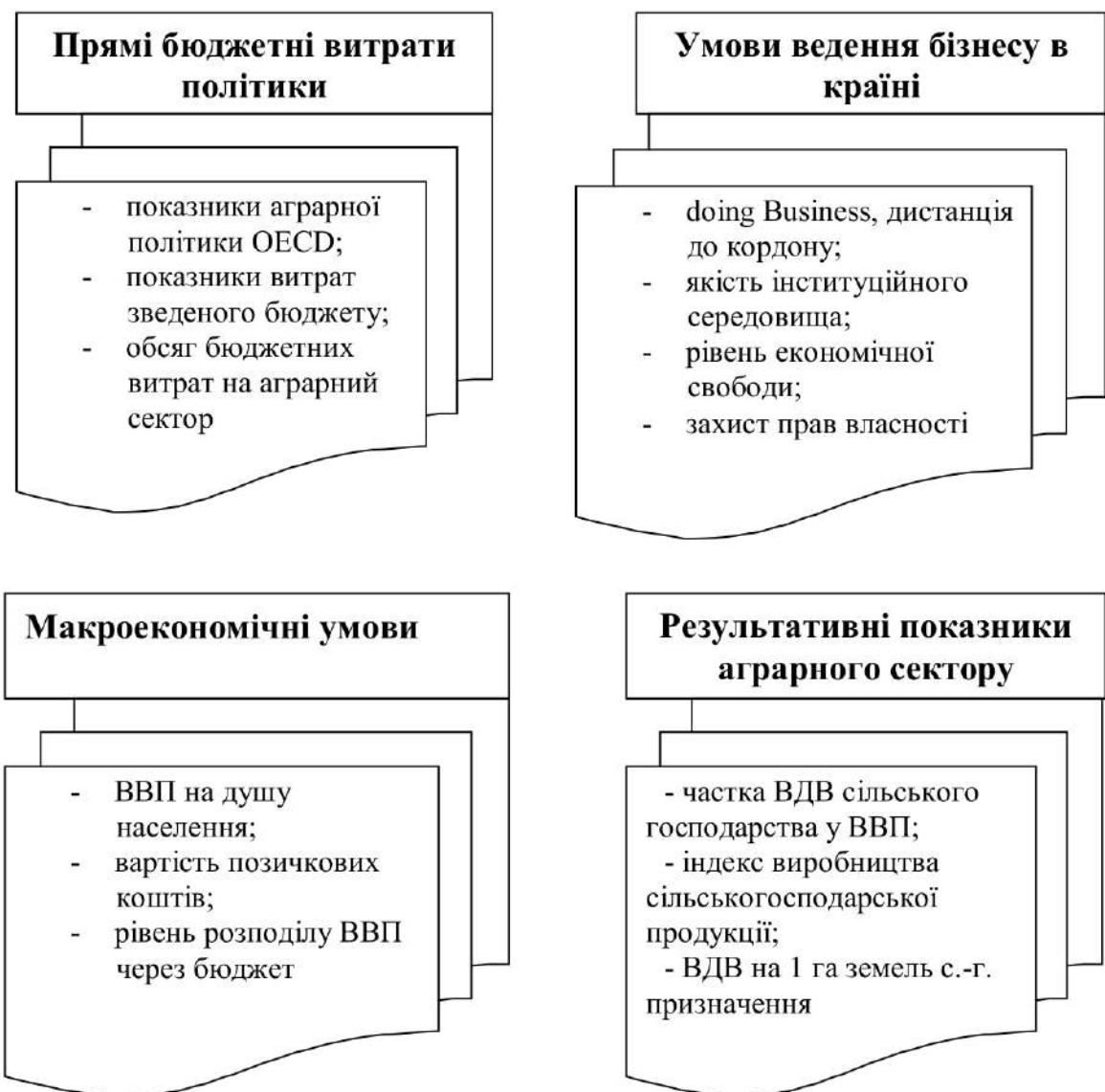

Рисунок – 3.24 - Концепт оцінки організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору (*авторська розробка*)

кооперація причетних осіб - державних (уряд, Верховна рада, Рахункова палата, відомства) і недержавних (бізнес, не комерційні організації, об'єднання громадян);

- методична, організаційна та експертно-аналітична підтримка.

Висновки до розділу 3

1 Встановлено, що державна регуляторна політика потребує детальної систематизації та удосконалення. Проведено аналіз зв'язку між показниками витрат та результатів аграрної політики. Розраховано коефіцієнти кореляції між витратами державної аграрної політики та результатами аграрного виробництва які свідчать, що заходи аграрної політики в Україні призводять до протилежних результатів: при зменшенні бюджетних витрат аграрної політики показники аграрного виробництва зростають.

Сформовано концептуальну модель аналізу «витрати-результати», що базується на ідеї про позитивну залежність між витратами державної аграрної політики та результатами функціонування аграрного сектору економіки.

Визначено, що комплексний аналіз регуляторної політики повинен складатися з трьох основних блоків: аналіз витрат і результатів аграрної політики; аналіз цілей і задач бюджетних програм; аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу.

2. Проведено детальний аналіз витрат зведеного бюджету за програмною класифікацією, тобто у розрізі бюджетних програм та досліджено витрати зведеного бюджету на підтримку сільського господарства згідно функціональної та програмної класифікації.

Це дало можливість дослідити фінансування бюджетними коштами задекларованих цілей та задач аграрної політики, їх фінансування головним розпорядником бюджетних коштів – Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Доведено, що механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинен базуватися на дуалістичній взаємодії системи державного регулювання галузі та механізму державної підтримки, на основі поєднання цих елементів формується реалістична державна інноваційна політика аграрного сектора та відповідна стратегія інноваційного розвитку.

Результатом стимулюючого впливу повинні стати наступні індикативні показники: зростання частки науково-технічкої продукції в аграрному секторі; зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні виробництва; зростання рівня рентабельності інноваційно-орієнтованих підприємств.

3. Встановлено, що організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору це система галузевих механізмів управління, які повинні бути ідеально вбудовані національну економічну систему, забезпечуючи сталість аграрного сектору економіки. Визначено найбільш проблемних сфер регулювання аграрного сектору економіки в Україні через системний аналіз основних міжнародних компаративних систем: Doing Business; Global Competitiveness Index; Economic Freedom of the World; Index of Economic Freedom; Global Food Security Index.

Сформовано зведену оцінку умов зовнішньоекономічної діяльності для України, що відповідно формує показники зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору України.

Встановлено, що формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору повинно базуватися на порівняльній оцінці витрат та результатів регуляторної політики. При цьому систему оцінки якості регуляторної політики пропонуємо обґрунтовувати за чотири блоками: прямі бюджетні витрати політики, умови ведення бізнесу в країні, макроекономічні умови, результативні показники аграрного сектору.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації щодо формування регуляторної політики в економіці аграрного сектору. Основні результати дисертаційної роботи дали змогу сформулювати низку теоретичних і науково-практичних висновків:

1. Визначено трактування терміну регуляторної політики як складного процесу, в якому може бути задіяне значне коло суб'єктів з різними правовими повноваженнями та механізм взаємодії яких неврегульовано.

Систематизовано основні принципи регуляторної політики, додано принцип системності, адже будь-яка суспільно-економічна модель утворює структуру, основні елементи якої тісно пов'язані між собою і взаємозалежні один з одним. та принцип динамічності, при якому системна регуляторна політика держави повинна припускати наявність цілої низки змінних, що можуть порушити характер регуляторних процесів, однак в цілому вони не суперечать основній концепції побудови регуляторної політики держави.

Систематизовано основні етапи формування державної регуляторної політики України через поєднання з основними етапами регуляторної політики в країнах ОЕСР.

2. Визначено, що для оцінки результативності державної підтримки та визначення її ефективності потрібно підходити зі сторони системного аналізу. Визначено три основних рівня реалізації регуляторної політики: глобальна регуляторна політика, національна регуляторна політика, регуляторна політика галузевого рівня.

Сформовано показники оцінки рівня регуляторної політики аграрного сектора в розрізі трьох категорій: показники оцінки цінової підтримки аграрної політики; показники оцінки рівня регулювання ринку засобів виробництва; показники оцінки рівня державного регулювання, розглядаючи при цьому аграрний сектор як сукупність трьох елементів: аграрних

підприємств (виробників), сектору загального забезпечення (інфраструктура) та споживачів аграрної продукції.

3. Визначено, що обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 р. на макро рівні стабільно зростає. Показники 2019 року в цілому по Україні перевищують відповідні показники 2010 та 1995 років на 45,3 та 48,2 відсотки відповідно.

За рейтингом Doing Business (субіндекс «Оподаткування») встановлено постійне зниження податкового навантаження на підприємства в Україні за період наявності даних (з 2006 р.). Найбільшого прогресу у регуляторній податковій сфері досягнуто за показником витрат часу на оподаткування – якщо на 2006 р. підготовка й подання податкової звітності вимагали 2085 годин на рік, то на 2020 р. витрати часу становили лише 328 годин, тобто скоротилися більш ніж у 6 разів, що засвідчує успіх процесу дерегуляції у сфері оподаткування за 2006-2020 рр.

4. Здійснено моніторинг регуляторної політики для аграрної сфери згідно методики ОЕСР для України за 1995-2019 рр. Аналіз усіх чотирьох основних показників регуляторної політики за методикою ОЕСР для України за 1995-2019 рр. показує постійну позитивну величину і відносну стабільність показника GSSE (General Services Support Estimate) впродовж усього періоду аналізу. Цей показник характеризує державну підтримку інфраструктурних підприємств, які надають послуги агророботникам.

На фоні нестабільності показників PSE та CSE для України стабільним виглядає показник підтримки сектору загального забезпечення агросектору (агарної інфраструктури), який відображує обсяг річних валових бюджетних трансфертів у грошовій формі організаціям, що надають послуги аграрному виробництву (GSSE - General Service Support Estimate)

Співставлення структури показника GSSE для України з іншими країнами показало, що в Україні найбільшу частку GSSE, порівняно з країнами ОЕСР, ЄС та Казахстаном, займає підтримка системи знань та інновацій в агросекторі.

5. Сформовано концептуальну модель аналізу «витрати-результати», що базується на ідеї про позитивну залежність між витратами державної аграрної політики та результатами функціонування аграрного сектору економіки. Вона базується на аналізі зв'язку між показниками витрат та результатів аграрної політики. Розраховано коефіцієнти кореляції між витратами державної аграрної політики та результатами аграрного виробництва які свідчать, що заходи аграрної політики в Україні призводять до протилежних результатів: при зменшенні бюджетних витрат аграрної політики показники аграрного виробництва зростають.

Визначено, що комплексний аналіз регуляторної політики повинен складатися з трьох основних блоків: аналіз витрат і результатів аграрної політики; аналіз цілей і задач бюджетних програм; аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу.

6. Доведено, що механізм державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору повинен базуватися на дуалістичній взаємодії системи державного регулювання галузі та механізму державної підтримки, на основі поєднання цих елементів формується реалістична державна інноваційна політика аграрного сектора та відповідна стратегія інноваційного розвитку. Результатом стимулюючого впливу повинні стати наступні індикативні показники: зростання частки науково-технічкої продукції в аграрному секторі; зростання частки інвестицій в НДДКР та інноваційні виробництва; зростання рівня рентабельності інноваційно-орієнтованих підприємств.

7. Встановлено, що організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору це система галузевих механізмів управління, які повинні бути ідеально вбудовані національну економічну систему, забезпечуючи сталість аграрного сектору економіки. Визначено найбільш проблемних сфер регулювання аграрного сектору економіки в Україні через системний аналіз основних міжнародних компаративних

систем: Doing Business; Global Competitiveness Index; Economic Freedom of the World; Index of Economic Freedom; Global Food Security Index.

Встановлено, що формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки аграрного сектору повинно базуватися на порівняльній оцінці витрат та результатів регуляторної політики. При цьому систему оцінки якості регуляторної політики пропонуємо обґрунтовувати за чотирма блоками: прямі бюджетні витрати політики, умови ведення бізнесу в країні, макроекономічні умови, результативні показники аграрного сектору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку): монографія / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, О.Ю. Грищенко [та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П. Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с
2. Андреев, Г.И. Основы управления предприятием. М.: Финансы и статистика, 2008, 405 с.
3. Бюджетна програма Міністерства аграрної політики та продовольства України: сайт URL: http://minagro.gov.ua/system/files/2801580_0.doc (дата звернення: 01.09.2018 р.)
4. Валовий регіональний продукт Миколаївської області у 2018році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Миколаївській області // Відповідальний за випуск І. В. Компанієць. За редакцією Інни Малєєвої Відповідальний за випуск Тетяна Мількевич – Миколаїв, 2019. – 124 с
5. Васильєв О.В., Німкович А.І. Вплив іновацій на формування доданої вартості в економіці // Соціальна економіка, випуск 50, 2015, №2 с. 5-10
6. Вдовиченко А. Урядова підтримка сільського господарства: дискусії щодо оцінки за методикою ОЕСР// Інститут податкових реформ: сайт URL: <http://ngoipr.org.ua/blog/uryadova-pidtrymka-silskogo-gospodarstva/> (дата звернення: 10.11.2019 р.)
7. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку/ [Пасхавер Б.Й, Шубраська О.В., Молдован Л.В та ін.]; за ред. акад.УАН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К.,2009. – 423с.
8. Головне управління держгеокадастру у Миколаївській області : сайт URL: [http://mykolaivska.land.gov.\(data звернення 08.02.2019\)](http://mykolaivska.land.gov.(data звернення 08.02.2019)http://mykolaivska.land.gov.(data звернення 08.02.2019))

9. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми/ Бородіна О.М., Киризюк С.В., Попова О.Л. та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної; Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. – К., 2008, 264с.
10. Державна підтримка сільського господарства України в умовах СОТ: сайт URL:<http://ukrexport.gov.ua/ukr/wto/ukr/983.html> (дата звернення: 22.07.2019 р.)
11. Держказначейства: сайт URL: <http://www.treasury.gov.ua/>(дата звернення: 07.10.2020 р.)
12. Дідьківська Л.І., Головко Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2000.209 с.
13. Довжик О.О. Державна регулятивна аграрна політика в контексті світового досвіду // Економіка і суспільство.2016. №2. С. 97-102
14. Душейко Д. М. Еволюція, предмет та роль регуляторної політики у розвитку малого та середнього бізнесу // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 13. ч. 4. 2015. С. 108-111
15. Економічна методологія. Логіка оновлення: курс лекцій: К.: «АДЕФ – Україна», 2010. 572с.
16. Жулінська О. Проблеми дотримання принципів державної регуляторної політики// Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. В. С. Загорського, А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 32. С. 122-128.
17. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність": сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 18.11.2019 р.)
18. Закон України “Про Єдиний митний тариф”: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12#Text> (дата звернення: 21.09.2019 р.)
19. Закон України «Про власність»: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (дата звернення: 09.09.2019 р.)

20. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 06.10.2018 р.)

21. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» : сайт URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення 15.09.2015).

22. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» 222-19 від 2015 р.: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 18.09.2019 р.)

23. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» 1775-14 від 2000р., втратив чинність від 28.06.2015.: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1775-14#Text> (дата звернення: 18.09.2019 р.)

24. Закон України №2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення»: сайт URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059 (дата звернення: 11.11.2018 р.)

25. Закону України «Про фермерське господарство»: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 06.09.2018 р.)

26. Занфіров В. А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку регіону: Автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ. 2006. 20 с.

27. Івахненков С. В. Особливості фінансового контролінгу в стратегічному управлінні страховою компанією// Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. [Дніпропетровськ : Дніпропетров. держ. аграрний ун-т: ТОВ "ДКС Центр", 2012]. – № 7: сайт URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1265> (дата звернення: 14.09.2019 р.)

28. Індекс ділового клімату Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні»: сайт URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/kuziakiv_lev_abca_monitoringbex_ok_27022017_final.pdf (дата звернення: 05.08.2020 р.)
29. Карпенко Є. А. Облік та оподаткування оплати праці найманих працівників та членів фермерських господарств// Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2017. Вип. 2 (2). С. 112-116.
30. Кіщак І.Т., Слюсаренко А.В. Проблеми розвитку аграрного сектора Миколаївської області Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 36(1.2). С. 36-42.
31. Колупаєва І.В. Теоретико-методичні аспекти формування механізму регуляторної політики держави. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, 2016, вип.30, с. 47-54
32. Колупаєва, І. В. Державна регуляторна політика: сутність та принципи формування// Проблеми економіки 2013. № 4. С. 99-107.
33. Криленко В. І. Методологічні засади оцінки регуляторної політики держави у сфері забезпечення економічної безпеки аграрного сектору // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова, 2014, Том 19 , Випуск 2/2, с.113-117
34. Кулик А.М. Державне регулювання економічного розвитку приватних агроформувань в Україні // Автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. «Економіка та управління національним господарством» – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2005. 21с.
35. Купчишина О.А. Індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору. Сучасна національна економіка країни: проблеми, дослідження, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20 жовтня 2017 року). – Київ: Національний авіаційний університет, 2017. С.43-47.

36. Купчишина О.А. Особливості державного регулювання в аграрному секторі // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: Зб.наук. праць. – Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Вип. 33. 2017. 390 с.(с. 109-114)

37. Купчишина О.А. Регуляторна політика як основа розвитку національної економіки// Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку. Матеріали ІІ міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 21 жовтня 2016 р.). Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 132с. (с.29-30)

38. Купчишина О.А. Сутність та форми здійснення регуляторної політики в аграрному секторі Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання. Випуск 14,2016, с.190-193: сайт URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/222.pdf>(дата звернення 15.09.2018).

39. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М. А. Латинін. – Х. : ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006, 320 с.

40. Левандівський О.Т., Особливості державного регулювання АПК // Економіка та управління АПК : Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т.–Біла Церква, 2011. Вип. 5(85). С. 16–20.

41. Лемішко О. О. Регулюючий вплив податкового навантаження на економічні процеси у сільському господарстві// Молодий вчений. 2016. № 9 (36). С. 54-60.

42. Літвінов О.В. Ефективне здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності на місцевому рівні: сайт URL: [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2012-02\(8\)/12lovoms.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2012-02(8)/12lovoms.pdf) (дата звернення 14.02.2017).

43. Лупенко Ю.А. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. 2015. Випуск 2(4). С. 30-34
44. Макаренко А.П. Аграрна політика в умовах розвитку ринкових відносин//Економіка і держава. 2006. № 4. С. 39 – 41.
45. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 682 с.
46. Мартиненко В. Ф. Земля як інвестиційний ресурс у системі суспільного розвитку // Науковий вісник «Демократичне врядування». 2009. Вип. 3. С. 36-46.
47. Маслак П.В. Напрями державної підтримки агропродовольчого сектора економіки та її регіональний аспект// Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. №3(29). с.301-305
48. Мацелюх Н. П., Скорик М. О. Оподаткування аграрного сектору: проблеми і нові підходи в системі державного регулювання// Агросвіт. – 2016. – № 12. – с. 24-28
49. Микитюк В. М. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій: монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2012. С. 196
50. Митний Кодекс України: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 11.09.2020 р.)
51. Мішенин Є. В., Н.М. Салич Генеза запровадження фіксованого сільськогосподарського податку // Вісник Сумського НАУ. 2010. Вип. 9/2. С. 3-15
52. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород: IVA, 2005, 400 с.
53. Монтен Ш.А. Умное регулирование»: глобальный вызов для лиц, принимающих решения: сайт URL: http://www.montin.com/documents/SR1200%20_RUS.pdf (01.10.2015) (дата звернення 14.02.2018).

54. Назаренко М. Регуляторна політика в аграрному секторі України допоможе зберегти село : сайт URL: <http://uage-news.com/2015/01/28>(дата звернення 16.10.2018).

55. Осадча Н. В., Ляшенко В.І. Цілі, завдання та принципи регуляторної політики в митній сфері // Економічний вісник Донбасу. 2010. № 1(19). С. 69-82

56. Офіційний сайт Doing Business: сайт URL: (<http://www.doingbusiness.org/> (дата звернення: 06.09.2020 р.)

57. Офіційний сайт Global Competitiveness Index: сайт URL:<https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018> (дата звернення: 10.10.2019 р.)

58. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2020 р.)

59. Офіційний сайт Державного порталу відкритих даних: сайт URL: <https://data.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2020 р.)

60. Офіційний сайт Держгеокадастру: сайт URL: <http://land.gov.ua/>(дата звернення: 10.10.2018 р.)

61. Офіційний сайт Держказначейства України: сайт URL: <http://www.treasury.gov.ua/> (дата звернення 14.11.2020)

62. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: сайт URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 17.10.2020 р.)

63. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України: сайт URL: <http://minagro.gov.ua/>(дата звернення: 13.09.2020 р.)

64. Офіційний сайт НБУ: сайт URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 08.12.2018 р.)

65. Офіційний сайт Рахункової палати України : сайт URL: <http://old.ac->

[rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/34824;jsessionid=89FB2E5A1DECD168679D1DA7A0F129B3](https://zakon.rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/34824;jsessionid=89FB2E5A1DECD168679D1DA7A0F129B3) (дата звернення: 15.09.2020 р.)

66. Офіційний сайт рейтингу Global Food Security Index – GFSI: сайт URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/> (дата звернення: 11.09.2020 р.)

67. Офіційний сайт рейтингу Індексу економічної свободи: сайт URL: <http://www.heritage.org/index/> (дата звернення: 21.11.2019 р.)

68. Офіційний сайт Світового банку : сайт URL:<https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/> Popular-Indicators (дата звернення: 10.10.2020 р.)

69. Офіційний сайт Світового Банку в Україні: сайт URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (дата звернення 15.10.2020)

70. Офіційний статистичний портал ОЕСР: сайт URL: <http://stats.oecd.org/> (дата звернення: 15.09.2020 р.)

71. Офіційний сайт ОЕСР: сайт URL: <http://www.oecd.org/> / (дата звернення: 15.09.2020 р.).

72. Панухник О.В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 5-10.

73. Погрібняк М. А. Механізм державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя, 2008. 20 с.

74. Податковий Кодекс: сайт URL: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyj-kodeks/> (дата звернення: 15.10.2017 р.)

75. Положення про Державну інспекцію сільського господарства України від 13 квітня 2011 року № 459/2011: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459/2011#Text> (дата звернення: 17.10.2020 р.)

76. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів [Текст]. – Кабінет Міністрів України, 2015. –

№ 300. : сайт URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2018 р.)

77. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва [Текст]. –Кабінет Міністрів України, 2015. – № 884: сайт URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.05.2018 р.)

78. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам [Текст]. – Кабінет Міністрів України, 2004. – № 1102: сайт URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.06.2018 р.)

79. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта ” від 11 березня 2004 р. № 308: сайт URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/308-2004-%D0%BF>(дата звернення 15.06.2017).

80. Постанова КМУ «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» : сайт URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42-2015-%D0%BF>(дата звернення 15.11.2018).

81. Про результати перевірки та аналізу ефективності державної підтримки агропромислового комплексу в умовах його реформування у 2001 році / Підготовлено за матеріалами Звіту департаменту контролю видатків на АПК та виробничу інфраструктуру, затвердженого постановою Колегії Рахункової палати від 27.03.2002 № 5-3. – Київ: Рахункова палата України, 2002. - Випуск 6.

82. Прудивус Л.В. Методичні підходи до оцінки ефективності державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників//Економіка АПК, 2017, №4, с. 106-111

83. Регуляторна діяльність в Україні: планування, обґрунтування, обговорення, відстеження: Посібник / к.п.н. Ващенко К.О., Мірошніченко

О.М., Барчук І.Г., Гринчук Т.В., Кемпл Б., Богданова Г.В., Гопцій З.В., Олефірова О.В., Піщевець О.Є., Яйченя О.П., Київ, 2008, 156 стор.

84. Регуляторна реформа в Україні: напередодні нового етапу : сайт URL: http://icps.com.ua/pub/files/32/34/ps_ukr_199906_06.pdf (дата звернення 14.12.2018).

85. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) // Економіка АПК. 2013. № 12. С. 3—13.

86. Сільське господарство Миколаївщини 2019: сайт URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf(дата звернення: 18.10.2020 р.)

87. Сільське господарство України: статистичний збірник – 2015 / Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. Київ, 2016 р. – 360 с

88. Сільське господарство України: статистичний збірник – 2018 / Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. Київ, 2019 р. 360 с.

89. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія. Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2008. 376 с.

90. Скільки в Україні фермерських та особистих селянських господарств (інфографіка)/ AgroNews, 11 серпня 2017 р.: сайт URL: <http://agronews.ua/node/81354> (дата звернення: 10.10.2017 р.)

91. Стеценко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. 3-те вид., випр. Київ, 2006. 262 с.

92. Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року: сайт URL: <http://minagro.gov.ua/node/7644>(дата звернення 20.11.2018).

93. Топсахалова Ф.М., Хакунова С.А. Особенности государственного регулирования аграрного сектора // Экономический весник Ростовского государственного университета. 2010. том 8. №1. часть 3. с. 89-95

94. Трейси Майкл. Сельское хозяйство и продовольствие в экономически развитых странах. Введение в теорию, практику, политику. – Спб.: Экономическая шк., 1995 – 431 с.

95. Трофименко Н. В. Стан та ефективність використання сільськогосподарських земель землевласниками та землекористувачами// Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. 2015. № 2 (2), С. 12-20.

96. Украина лидирует в Европе по качеству регуляторной политики: сайт URL: <http://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/ukraina-lidiruet-v-evrope-po-kachestvu-reguliatornoi-politiki-447500> (дата звернення 24.09.2017).

97. Фирсов Е.А. Об экономических основах аграрной политики // Економіка АПК. 2008. № 3. С. 24–38.

98. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи»: монографія / [І. В. Абрамова, О. М. Віленчук, Д. І. Дема та ін.]; за ред. проф. Д. І. Деми. – Житомир: ЖНАЕУ, 2015, 364 с.

99. Худавердієва В.А. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств / В.А. Худавердієва. Житомир: Вид-во Житомирський національний агроекологічний університет, 2008. 374 с

100. Черевко Г.В. Державна підтримка формування пропозиції на аграрному ринку: досвід США // Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 26–27 квітня 2007 р.); редкол.: П.Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. С. 371–378.

101. Чередниченко Г. А. Регуляторная политика государства как фактор развития предпринимательства в Украине: сайт URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2069/1/Регуляторная%20политика%20государства%20как%20фактор%20развития%20предпринимательства%20в%20Украине.pdf> (дата звернення 27.01.2018).
102. Чугунов І.Я., Крайник О.П. Регуляторна політика як інструмент активізації процесів регіонального соціально-економічного розвитку // Наукові праці НДФІ. К., 2006. Вип. 1(34). С. 3-12.
103. Шебаніна О.В., Купчишина О.А. Регуляторна політика в аграрному секторі: об'єктивна необхідність чи непотрібне втручання. International Scientific Conference The modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Conference Proceedings, May 19 th, 2017. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 296 pages
104. Шибаєва Н.В. Формування та реалізація організаційно-економічного механізму регуляторної політики в аграрній сфері. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 182. С. 266-278. –
105. Эволюция регуляторной политики в странах – членах ОЭСР: сайт URL: www.oecd.org/gov/regulatory-policy/42051724.doc (дата звернення 01.10.2015)
106. Юшко С. В. Фіксований сільськогосподарський податок: історія та перспективи застосування // Фінанси України. 2009. № 11. С. 63-72
107. Departement Landbouw en Visserij, Rural Development Programme: information in English : сайт URL: <http://lv.vlaanderen.be/nl/landbouwbeleid/plattelandsontwikkeling/english>. (дата звернення 02.02.2018).
108. Doing Business: сайт URL:<http://www.doingbusiness.org/> rankings (дата звернення: 13.10.2020 р.)
109. Financial Instruments in Cohesion Policy 2014 - 2020 . European commission. Belgrade, 24 January 2013. : сайт URL: <http://ec.europa.eu/regional>

policy/sources/docqener/informat/2014/financial instruments en.pdf(дата звернення 08.06.2018).

110. Financial instruments in ESIF programmes 2014-2020. A short reference guide for Managing Authorities. European commission. 18/02/2014. – 18 с. : сайт URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/fin_inst/pdf/fi_esif_2014_2020.pdf (дата звернення 16.07.2018).

111. Fraser Institute Economic Freedom of the World: сайт URL:<https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom> (дата звернення: 16.09.2020 p.)

112. Global Indicators of Regulatory Governance. The world bank: сайт URL: <http://rulemaking.worldbank.org/>(дата звернення 18.07.2018).

113. Index of Economic Freedom 2019: сайт URL:https://ueff.org/images/UEFF/content/indices/heritage/heritage_index_2019.pdf (дата звернення: 15.08.2020 p.)

114. Kupchyshyna O., Irtyshcheva I., Stroiko T. Formation of national regulatory policy in accordance with sectoral specificities - PERSPECTIVES – JOURNAL ON ECONOMIC ISSUES <http://perspectives-ism.eu/full/p202-s022.pdf> (періодичні видання OECР)

115. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation: сайт URL: <http://www.oecd.org/agriculture/agricultural-policies/1937457.pdf>. (дата звернення 08.02.2019).

116. OECD in Figures: Statistics on the member countries OECD, Paris, 2004. – 96 p.

117. Rural development 2014-2020 : сайт URL: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm. (дата звернення 04.06.2018).

118. The Heritage Foundation Index of Economic Freedom: сайт URL: <https://www.heritage.org/index/download> (дата звернення: 27.09.2019 p.)

119. The North American Free Trade Agreement (NAFTA): сайт URL: <https://www.congress.gov/bill/103rdcongress/house-bill/3450?q=%7B%22search%22%3A%5B%22nafta%22%5D%7D> (дата звернення 17.01.2017).

120. World Economic Forum The Global Competitiveness Index Dataset : сайт URL:http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/06Othershareables/GCI_Dataset_2006-2016.xlsx(дата звернення: 14.09.2019 р.)

121. World Economic Forum The Global Competitiveness Index Dataset: сайт URL:http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/06Othershareables/GCI_Dataset_2007-2017.xlsx (дата звернення: 08.09.2019 р.)

ДОДАТКИ

Додаток А

Сільськогосподарська продукція в сільськогосподарських підприємствах та у господарствах населення, у постійних цінах 2010 року, мільйонів гривень

Показники	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна, усього	183890,3	151022,2	179605,8	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	251427,2	239467,3	254640,5	249157,0	269408,1
у т.ч.:												
С.-г. продукція с.-г. підприємств	99448,6	57997,7	72764,7	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	139058,4	131918,6	145119,0	140535,2	158306,5
С.-г. продукція господарств населення	84441,7	93024,5	106841,1	100797,5	112642,6	110172,5	116268,1	112368,8	107548,7	109521,5	108621,8	111101,6
Частка с.-г. продукції с.-г. підприємств, %	54,1	38,4	40,5	48,3	51,8	50,7	54,0	55,3	55,1	57,0	56,4	58,8

Додаток Б

**Видатки зведеного бюджету України Міністерства аграрної
політики та продовольства України програмною
класифікацією, тис. грн**

Код програми	Код програми 2019	Найменування згідно з бюджетною класифікацією	2017	2018	2019
2800000		Міністерство аграрної політики та продовольства України / Вартість програм у сфері АПК за 2019 р.	9 039 407	11 841 625	12 233 592
2801000		<i>Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України / Вартість програм у сфері АПК за 2019 р.</i>	5 365 201	4 667 740	4 697 584
2801010		Загальне керівництво та управління у сфері агропромислового комплексу	118 175	162 229	
2801030	1201040	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	294 839	265 913	449 824
2801050	1201050	Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, дослідження та експериментальні розробки у сфері агропромислового комплексу	143 782	185 691	176 739
2801130	1201060	Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу	17 089	21 731	23 638
2801160	1201080	Ліквідація та екологічна реабілітація території впливу гірничих робіт державного підприємства "Солотвинський солерудник" Тячівського району Закарпатської області	3 897	3 857	3 466
2801180	1201090	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	56 941	2 850	2 039
2801220		Розвиток електронного урядування у сфері агропромислового комплексу	1 757	1 991	
2801230	1201100	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	1 081 683	203 264	416 917
2801250	1201110	Витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду	27 629	0	0
2801310	1201270	Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду	102 598	123 125	153 382
2801350	1201130	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	298 598	394 335	397 879
2801410	1201380	Виконання судових рішень, що набрали законної сили, в частині стягнення фінансових зобов'язань на користь суб'єктів господарювання та фізичних осіб	27 629	50	500
2801540		Державна підтримка галузі тваринництва / Державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)	165 840	2 389 844	2 432 984
2801580	1201150	Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	4 134 056	912 861	640 216

2803000	1202000	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру	1 108 748	1 863 345	1 612 260
2803010	1202010	Керівництво та управління у сфері геодезії, картографії та кадастру	993 978	1 443 963	1 447 497
2803020	1202020	Проведення земельної реформи	104 667	303 048	145 134
2803030	1202030	Загальнодержавні топографо-геодезичні та картографічні роботи, демаркація та делімітація державного кордону	10 102	115 342	19 629
2803060		Розвиток електронного урядування у сфері геодезії, картографії та кадастру	0	992	
2804000	2402000	Державне агентство рибного господарства України	337 747	407 322	416 118
2804010	2402010	Керівництво та управління у сфері рибного господарства	277 366	332 560	324 815
2804020	2402020	Організація діяльності рибовідтворювальних комплексів та інших бюджетних установ у сфері рибного господарства	53 050	69 547	78 790
2804030	2402030	Прикладні науково-технічні розробки, виконання робіт за державними замовленнями у сфері рибного господарства	870	1 100	2 100
2804070	2402070	Селекція у рибному господарстві та відтворення водних біоресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні	0	0	6 030
2804090	2402090	Міжнародна діяльність у галузі рибного господарства	6 462	4 115	4 383
2805000	2409000	Державне агентство лісових ресурсів України	222 247	318 502	552 816
2805010	2409010	Керівництво та управління у сфері лісового господарства	88 363	126 029	125 903
2805020	2409020	Дослідження, прикладні розробки та підготовка наукових кадрів у сфері лісового господарства	10 409	19 863	18 812
2805060	2409060	Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді	123 475	170 614	408 101
2805110		Розвиток електронного урядування у сфері лісового та мисливського господарства	0	1 997	0
2809000	1209000	Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	2 005 464	4 584 716	4 954 815
2809010	1209010	Керівництво та управління у сфері безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	1 156 918	1 607 067	1 742 654
2809020	1209020	Протипізоотичні заходи та участь у Міжнародному епізоотичному бюро	113 585	589 310	634 041
2809030	1209030	Організація та регулювання діяльності установ в системі Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	653 481	2 288 774	2 501 948
2809040	1209040	Проведення лабораторних випробувань, вимірювань, досліджень та експертизи під час здійснення державного контролю (нагляду)	81 479	97 603	76 172
2809050		Розвиток електронного урядування у сфері безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	0	1 961	0

Джерело: збудовано автором на основі [2].

ДОДАТОК В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Купчишина О.А. Сутність та форми здійснення регуляторної політики в аграрному секторі. Глобальні та національні проблеми економіки. [Електронне наукове видання]. 2016. Випуск 14. с.190–193. –URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/222.pdf> (*Index Copernicus*)
2. Купчишина О.А. Особливості державного регулювання в аграрному секторі. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки [Збірник наукових праць]. (*Index Copernicus, Scientific Indexing Service, Scientific & Scolarly Journals iiiFactor*). – Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2017. – Випуск 33 – С. 109–114.
3. Купчишина О.А. Сучасний стан аграрного сектору Миколаївщини як базис для формування регуляторної політики в галузі. Вісник Харківського Національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. (*Index Copernicus*). – Харків, 2017. –№3 – С. 380–389. (*Index Copernicus*)
4. Купчишина О.А. Вплив державної регуляторної політики на функціонування підприємницьких структур аграрного сектору. Вісник Харківського Національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. (*Index Copernicus*). – Харків, 2017. –№4 – С. 439–450. (*Index Copernicus*)
5. Купчишина О.А. Моніторинг регуляторної політики в аграрному секторі. Вісник аграрної науки Причорномор’я. Серія „Економічні науки” [Збірник наукових праць]. – Миколаїв, 2018. –№3– С.33-39(*Index Copernicus*).
6. Купчишина О.А. Реалізація регуляторної політики як важливий компонент земельних відносин в аграрному секторі. Причорноморські

економічні студії: [Збірник наукових праць – Одеса, 2018. – Випуск 28(1). – С. 88 – 92.]. (*Index Copernicus*).

7. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Державна підтримка інноваційного розвитку аграрного сектору України. Вісник ХНАУ №2, 2020 с.368-375 . (*Index Copernicus*). (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору України*)

Статті в інших виданнях

8. Купчишина О.А. Особливості регуляторної політики в аграрному секторі України в світлі сучасних глобальних викликів. Міжнародна безпека у світлі сучасних глобальних викликів. Збірник наукових праць-Mykolas Romeris University, Vilnius,2018 - 556р.

9. Kupchyshyna O., Irtyshcheva I., Stroiko T. Formation of national regulatory policy in accordance with sectoral specificities - PERSPECTIVES – JOURNAL ON ECONOMIC ISSUES №2. 2020. p. 22-36 <http://perspectives-ism.eu/full/p202-s022.pdf> (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів розвитку національної регуляторної політики*)

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертацій:

10. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Регуляторна політика в аграрному секторі: об'єктивна необхідність чи непотрібне втручання. International Scientific Conference The modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Conference Proceedings, May 19 th, 2017. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. – р. 86-88. (*Особисто автору належить обґрунтування принципів формування регуляторної політики*)

11. Купчишина О.А. Регуляторна політика як основа розвитку національної економіки. Глобальний економічний простір: детермінанти розвитку. Матеріали ІІ міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 21 жовтня 2016 р.). – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського.

– С.29-30.

12. Купчишина О.А. Індикатори оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору. Сучасна національна економіка країни: проблеми, дослідження, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 20 жовтня 2017 року). – Київ: Національний авіаційний університет, 2017.- С. 43-47.

13. Купчишина О.А., Шебаніна О.В. Підходи до оцінки впливу регуляторної політики на економіку України International Scientific Conference Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part II, November 17th, 2017. Le Mans, France: Baltija Publishing. - р. 26-29. (*Особисто автору належить систематизація підходів до оцінки впливу регуляторної політики*).

14. Купчишина О.А. Основні моделі державного регулювання аграрного сектору в світі Економічна політика та адміністрування у сфері регіонального розвитку України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-26 січня 2018р., м. Миколаїв – Миколаїв, МНАУ, 2018. – С.19-21.

15. Купчишина О.А., Прокоф'єв Д.І. Формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики в умовах децентралізації. International Scientific Conference Economic security: state, cluster, enterprise. December 25-26th, 2020. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. - р. 32-36. (*Особисто автору належить обґрунтування напрямів формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики*).

ДОДАТОК Г

ДОВІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО**

вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, 54001, тел.: (0512) 37-88-38, факс: (0512) 37-88-15
E-mail: office@nmu.edu.ua Web: www.nmu.edu.ua Код СДРГОУ 02125444

д/р № 01/14/1995/187 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертанського дослідження

Купчишиної Ольги Анатоліївни

на тему «**Концепт регуляторної політики в економіці аграрного сектору**», представленого на здобуття наукового ступеня кандидата економіческих наук зі спеціальності 08.00.03 - економіка та управління національним господарством

На кафедрі економіки та менеджменту в 2019-2020 н. р. проходила апробація методичного інструментарію щодо оцінки впливу регуляторної політики на ефективність економіки аграрного сектору (протокол засідання кафедри № 2 від 16 жовтня 2019 р.).

Наукові, теоретичні та методологічні результати дослідження Купчишиної Ольги Анатоліївни знайшли практичне відображення в науковому процесі Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, зокрема під час проведення лекційних та практичних занять з дисциплін «Інституціональна економіка», «Економіка підприємства», а саме: визначення основних індикаторів оцінки впливу регуляторної політики на економіку аграрного сектору.

Основні результати впровадження теоретичних положень та практичних рекомендацій розроблених Купчишиною О. А. обговорено та схвалено на засіданні кафедри економіки та менеджменту Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 11 від 12 травня 2020 року).

Завідувач кафедри економіки
та менеджменту

Т. В. Стройко

**РЕГІОНАЛЬНА РАДА ПІДПРИЄМЦІВ
ПРИ МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ**

54000 м. Миколаїв, вул. Алміральська, 22. Тел. (0512)58 15 19; (098) 00 11 864
e-mail: ednanya.mk@gmail.com

№ 01/92 Від 14.12.2020

Наукові розробки Купчишиної Ольги Анатоліївни щодо обґрунтування концептуальної моделі аналізу «витрати-результати» та ефективності заходів аграрної політики в Україні, яка базується на ідеї про позитивну залежність між витратами державної аграрної політики та результатами функціонування аграрного сектору економіки і складається з трьох основних блоків; аналіз витрат і результатів аграрної політики; аналіз цілей і задач бюджетних програм; аналіз регуляторних умов ведення агробізнесу, що викладені в дисертаційній роботі та опублікованих наукових працях були розглянуті на засіданні Регіональної ради підприємців при Миколаївській облдержадміністрації.

Все це в комплексі, даєть можливість на основі даних показників відслідковувати тісноту та якість зв'язку між основними показниками витрат аграрної політики та результативністю аграрного виробництва.

Голова Регіональної ради підприємців
при Миколаївській облдержадміністрації

О. А. Герасимчук

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Лягіна, 6, м. Миколаїв, 54001, тел.: (0512) 50-18-11, факс (0512) 37-06-10
E-mail: mk.official@tax.gov.ua, сайт: www.mk.tax.gov.ua; код ЄДРПОУ ВП 44104027

68/9/М-01/By 07.12.2020 На № _____ від _____

Наукові розробки Купчишиної Ольги Анатоліївни щодо формування організаційно-економічного механізму регуляторної політики економіки, які викладені нею в дисертаційній роботі та опублікованих наукових працях були розглянуті управлінням з питань виявлення та опрашування податкових ризиків, податкового адміністрування юридичних осіб та податкового адміністрування фізичних осіб Головного управління ДПС у Миколаївській області.

Особливу зацікавленість викликає методичний підхід, що базується на показниках оцінки рівня регуляторної політики в розрізі трьох категорій: показники оцінки цінової підтримки; показники оцінки рівня регулювання ринку засобів виробництва; показники оцінки рівня державного регулювання.

Важливе практичне значення має обґрунтovаний автором організаційно-економічний механізм регуляторної політики економіки аграрного сектору як система галузевих механізмів управління, що повинні забезпечувати сталість аграрного сектору економіки, та базуватися на порівняльній оцінці витрат та результатів регуляторної політики.

В.о.начальника

Дмитро ПРОКОФ'ЄВ

ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛКОВ ПРАЦІВНИКІВ
КООПЕРАЦІЇ ТА ІНШИХ ФОРМ ПІДПРИЄМСТВА
УКРАЇНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА ПРОФЕСІЙНА
СПІЛКА ПРАЦІВНИКІВ
малого та середнього бізнесу „Єднання”
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ПРОФСПІЛКОВА
ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ

54030, м. Миколаїв, вул. В.Морська, 45, тел.: 58-15-19;
Поштова адреса: 54030, м.Миколаїв, вул.. Московська, 69, оф. 18
E-mail: ednanya.mk@gmail.com

N 11 ліг 19.01.2021

Наукові розробки Купчишиної Ольги Анатоліївни щодо концептуально-стратегічних засад трансформації регуляторної політики в умовах глобалізації, що викладені в дисертаційній роботі та опублікованих наукових працях були розглянуті на засіданні Миколаївської обласної профспілкової організації Всеукраїнської профспілки працівників малого та середнього бізнесу „Єднання”.

Найбільш важливими є напрацювання автора щодо розробки механізмів державної підтримки інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, що базується на дуалістичній взаємодії системи державного регулювання галузі та механізму державної підтримки, що стимулюватиме ефективність діяльності підприємств малого та середнього бізнесу в аграрній сфері.

Герасимчук О. А. Герасимчук